

DOSTOPNOST GRAJENEGA IN KOMUNIKACIJSKEGA OKOLJA KOT PREDPOGOJ ZA SOCIALNO VKLJUČEVANJE INVALIDOV – UPORABNIŠKA PERSPEKTIVA

Končno poročilo

Izvedba: Inštitut RS za socialno varstvo in Urbanistični inštitut RS

- mag. Barbara Kobal, univ. dipl. soc.
- mag. Simona Smolej, dipl. soc. del
- Mateja Nagode, univ. dipl. soc.
- dr. Richard Sendi, univ. dipl. inž. arh.
- mag. Barbara Černič Mali, univ. dipl. ekon.
- dr. Boštjan Kerbler – Kefo, univ. dipl. geogr.
- Biba Tominc, univ. dipl. geogr.
- Sabina Mujkič, univ. dipl. inž. geod.

Naročnik: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve – Direktorat za invalide

Skrbnik naloge na MDDSZ: mag. Cveto Uršič, univ. dipl. iur.

Ljubljana, december 2008

Kazalo

1 UVOD	4
1 UVOD	4
2. OPREDELITEV POJMOV	6
2.1 INVALIDNOST IN INVALIDI	6
2.2 DOSTOPNOST	9
2.3 OVIRE GRAJENEGA OKOLJA IN KOMUNIKACIJSKE OVIRE.....	9
3. EMPIRIČNA RAZISKAVA	11
3.1 MERSKI INŠTRUMENT.....	11
3.2 VZORČENJE.....	12
3.3 ZBIRANJE PODATKOV	13
3.4 OPIS VZORCA.....	17
4. POVZETEK REZULTATOV EMPIRIČNE RAZISKAVE	25
4.1 GRAJENE IN KOMUNIKACIJSKE OVIRE.....	25
4.2 ODGOVORNOST ZA IZVAJANJE UKREPOV	30
4.3 POVZETEK UKREPOV ZA URESNIČEVANJE PRAVIC INVALIDOV IN PRIMERJAVA MED UKREPI, KI SO JIH PREDLAGALI INVALIDI POSAMEZNIKI IN INVALIDSKE ORGANIZACIJE	33
5. PREDLOGI UKREPOV ZA URESNIČEVANJE PRAVIC INVALIDOV DO DOSTOPA BREZ OVIR.....	42
5.1 PREDLOGI UKREPOV, KI IZHAJAJO IZ REZULTATOV ANKETE	42
5.2 PREDLOGI UKREPOV, KI IZHAJAJO IZ PRIMEROV DOBRIH PRAKS V DRŽAVAH EVROPSKE UNIJE	51
5.3 PREDLOGI UKREPOV NA PODLAGI PREGLEDA LITERATURE O DOSEŽKIH NOVIH TEHNOLOGIJ IN DRUGIH INOVACIJ.....	58
6. SKLEP	66
7. LITERATURA IN VIRI.....	68

Kazalo preglednic

Preglednica 1: Zgradba vprašalnika.....	12
Preglednica 2: Vzorčni okvir.....	13
Preglednica 3: Prispelle ankete za invalide glede na invalidske organizacije.....	14
Preglednica 4: Prispelle ankete za organizacije glede na invalidske organizacije.....	16
Preglednica 5: Vrsta invalidnosti.....	17
Preglednica 6: Vključenost v organizacije.....	19
Preglednica 7: Povzetek glavnih ovir, ki so jih izpostavili invalidi posamezniki in invalidske organizacije.....	25
Preglednica 8: Povzetek odgovorov o odgovornosti posameznih akterjev za izvajanje ukrepov za zmanjševanje ovir.....	30
Preglednica 9: Predlogi ukrepov za izboljšanje stanja na področju potniškega prometa ..	33
Preglednica 10: Predlogi ukrepov za izboljšanje stanja na področju dostopa do izobraževanja, usposabljanja in zaposlovanja.....	35
Preglednica 11: Predlogi ukrepov za izboljšanje stanja na področju dostopa do storitev zdravstvenega in socialnega varstva.....	36
Preglednica 12: Predlogi ukrepov za izboljšanje stanja na področju dostopa do državne uprave.....	38
Preglednica 13: Predlogi ukrepov za izboljšanje stanja na področju dostopa ponudbe kulturnih ustanov.....	39
Preglednica 14: Predlogi ukrepov za izboljšanje stanja na področju dostopa do aktivnosti preživljanja prostega časa.....	40

1 UVOD

Po oceni Svetovne zdravstvene organizacije je skoraj 10 % oziroma 600 milijonov ljudi na svetu invalidnih, med temi pa jih je več kot 60 % starih med 15 in 64 let. Po podatkih o številu invalidov glede na pravno definiran status iz leta 2002 je bilo tedaj v Sloveniji nekaj manj kot 170.000 invalidov. V primerjavi s številom takratnega prebivalstva v Sloveniji so torej invalidi s statusom predstavljali 8,48 % celotne populacije (Vertot, 2007).

Vprašanje invalidnosti je že nekaj časa priznано kot pomembno politično vprašanje v povezavi z zagotavljanjem univerzalnih človekovih pravic. Na svetovnem nivoju velja leto 1993 kot prelomno. V tem letu je Generalna skupščina ZN prvič sprejela Standardna pravila za izenačevanje možnosti invalidov. Drugi ključni mejnik na tem področju je vsekakor leto 2001 ko je Generalna skupščina ZN sprejela priporočila Komisije za človekove pravice in Komisije za socialni razvoj, da se pripravi konvencija za pravice invalidov. Ta zgodovinski dokument, ki je bil sprejet decembra 2006 je prvi pravno zavezujoči dokument Združenih narodov s področja invalidskega varstva. Njegov temeljni namen je zagotoviti uveljavljanje človekovih pravic oziroma načela enakih možnosti in enake obravnave ter preprečevanja diskriminacije, ki jo doživljajo invalidi na različnih področjih življenja. Konvencija priznava pomen dostopnosti fizičnega, socialnega, ekonomskega okolja ter dostopnosti informacijskih in komunikacijskih tehnologij pri omogočanju invalidov, da polnopravno uživajo človekove pravice in osnovne svoboščine.

Pomemben dokument za članice Evropske unije je Lizbonska strategija, ki postavlja kot pomembna cilja bodočega razvoja Evrope ustvarjanje novih zaposlitev ter povečanje socialne kohezije, pri čemer je zagotavljanje aktivne udeležbe funkcionalno oviranih ljudi v te procese velik izziv za vse države članice. Zaradi splošne nizke rodnosti v Evropi in trenda podaljšanja življenjske dobe, oz. povečanja deleža starejšega prebivalstva lahko namreč pričakujemo, da se bo delež funkcionalno oviranih v prihodnosti povečal. Pri tem ugotavljamo, da je bilo za integracijo in enakopravno participacijo funkcionalno oviranih ljudi v vse politike Evropske skupnosti do sedaj je premalo narejenega. Predpostavljamo tudi tezo, da so funkcionalno ovirani ljudi sami pomanjkljivo seznanjeni s svojimi pravicami do prostega gibanja in jih zaradi tega slabo izkoriščajo.

Osnovo za raziskavo predstavljata slovenska dokumenta, in sicer:

- Strategija Dostopna Slovenija in
- Akcijski program za invalide 2007–2013.

Strategija izhaja iz ugotovitve, da je invalidsko varstvo ena najbolj občutljivih in specifičnih sestavin splošne družbenorazvojne in zlasti ekonomske politike. Glavni cilji strategije so: odpraviti grajene in komunikacijske ovire, urediti dostopnost do dela, znanja, informacij, ustvarjati enake možnosti do enakih življenjskih priložnosti za invalide in vse funkcionalno ovirane ljudi, ter nuditi tehnično podporo tistim, ki jo potrebujejo za uspešno vključitev v življenje in delo. Akcijski program pa podrobno določa naloge politike invalidskega varstva za obdobje 2007–2013, konkretne cilje, ki jih je treba uresničevati po posameznih področjih in glavne nosilce, ki so zadolženi za njihovo uresničevanje.

Glavni namen raziskave je bil izvesti obsežno analizo stanja invalidskega varstva v Sloveniji. S pomočjo ciljev, ki so določeni v obeh omenjenih dokumentih, smo v raziskavi analizirali dostopnost grajenega okolja, komunikacij in informacij ter kako invalidom ti cilji zagotavljajo prosto gibanje in jim omogočajo socialno vključevanje. Analiza se je osredotočila predvsem na naslednje cilje, ki jih določa strategija in so bolj podrobno opisani v akcijskem programu:

- odpravljanje grajenih in komunikacijskih ovir v obstoječih objektih v javni rabi in na javnih površinah;
- vse večstanovanjske stavbe morajo biti zgrajene tako, da jih je možno z minimalnimi strukturnimi posegi v objekt prilagoditi gibalno ali senzorno oviranim ljudem;
- zagotoviti dostopnost potniškega prometa;
- zagotoviti dostopnost izobraževanja, usposabljanja in zaposlovanja;
- zagotoviti dostopnost zdravstvenega in socialnega varstva;
- zagotoviti dostopnost do storitev državne uprave;
- zagotoviti dostopnost do ponudbe kulturnih ustanov ter
- zagotoviti dostopnost do aktivnosti preživljanja prostega časa.

Cilji raziskave so:

1. Ugotoviti, katere so glavne ovire, s katerimi se invalidi srečujejo pri uresničevanju pravic do dostopa brez ovir.
2. Na osnovi analiz politik in ukrepov Evropske unije in Slovenije ter mednarodnih dokumentov na področju dostopnosti grajenega okolja, komunikacij in informacij in na osnovi pregleda najnovejših pristopov k odpravljanju ovir povezanih z dostopnostjo grajenega okolja, komunikacij in informacij predstaviti in širiti informacije o primerih dobrih praks.
3. Nosilcem odločanja pripraviti ustrezne metodologije in orodja za učinkovitejše reševanje problemov dostopa brez ovir.

Pričujoče poročilo predstavlja izvršni povzetek obširne raziskave 'Ukrepi za uresničevanje pravic invalidov do dostopa brez ovir', ki jo je izvedel raziskovalni tim IRSSV in UIRS.

2. OPREDELITEV POJMOV

2.1 INVALIDNOST IN INVALIDI

V slovenskem prostoru se uporablja več izrazov: invalid/invalidnost, hendikepirani/hendikep, funkcionalno ovirane osebe itd. Po B. Kresal (2007) se v slovenski veljavni pravni ureditvi pretežno uporablja izraz invalid oziroma invalidne osebe, zato uporabljamo tudi v tej raziskavi ta termin¹, razen v primerih, ko gre za nekatere navedbe iz literature in drugih virov, pri čemer pa smo uporabljene termine pojasnili v opombah.

Invalidi predstavljajo raznoliko skupino, zato je opredelitev pojmov invalidnost in invalid zelo zahtevno. Invalidnost je namreč odvisna od vrste in od stopnje; invalidne osebe se med seboj razlikujejo glede na telesno prizadetost, prizadetost čutil, umsko in psihično prizadetost ter težavo v duševnem zdravju; invalidne osebe so lahko invalidi od rojstva ali pa je njihova invalidnost nastala kasneje – v otroštvu, najstniških letih, med izobraževanjem, v času zaposlitve ali v času upokojitve (Uršič in Kroflič, 2002).

Splošne opredelitve pojma invalidnost ni. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ, 2000: 309) je pojem invalidnost označena kot »lastnost osebe in stanje invalidnega človeka, invalid pa je oseba, ki je »zaradi prirojene telesne napake, posledic bolezni, poškodbe nesposoben ali le delno sposoben za delo«. Uršič (2005) navaja poskus splošne opredelitve invalidnosti v slovenskem prostoru, ki je bila uporabljena v dokumentu Obvladovanje in razvoj invalidskega varstva v sodobni družbi – Konceptija razvojne strategije invalidskega varstva v Sloveniji iz leta 1991:

»Invalidnost je širši pojem od bolezni, okvare, motenj ali prizadetosti v telesnem in duševnem razvoju in tudi od formalno priznanega družbenega statusa. Z vidika stališča »ad humanum« pomeni celovitost človekovih odnosov do samega sebe, soljudi, družbe in sveta, ki se kaže kot okrnjenost človeka v njegovem samouresničevanju (realizaciji) njegovih lastnih potencialnih zmožnosti in hkrati kot bistveno zmanjšanje zmožnosti za zadovoljivo igranje njegovih socialno pričakovanih vlog. S tega vidika je invalidnost tako eksistencialna kot sistemska kategorija, invalidi pa sestavni del vsakodnevnega življenja družbene skupnosti« (Prav tam: 24).

Problematika opredelitve pojmov invalid in invalidnosti ima zgodovinske, kulturne, socialne in politične razsežnosti. Po Zupančiču (2007) pojma izhajata iz besede »invalidus«, kar pomeni šibek, nesposoben. Izraz so Rimljani uporabljali za izenačevanje tistih, ki so dobili trajne zdravstvene okvare v vojni. Prvi pogoji za invalidsko gibanje v Sloveniji so nastali v Avstro-ogrski. Pojavil se je izraz »invaliden Soldaten«, ki so ga

¹ V angleškem jeziku se izraz invalidnost redkeje uporablja, saj je manj zaželen, namesto njega se uporablja izraz »disability« (nezmožnost, nesposobnost), za invalida pa se uporablja izraz »disabled« oziroma invalidno osebo »disabled person«, pa tudi »people with disabilities« za invalide oziroma invalidne osebe (Svetlik idr., 2002: 440).

uporabljali za uravnavanje državnega odnosa do invalidnih vojakov. Nova družbena entiteta je kmalu prešla z vojaškega na civilno področje.

Invalidnost so najprej opredeljevali iz medicinskega vidika, kasneje tudi iz ekonomskih vidikov. V obeh primerih pa so opredelitve temeljile na omejitvah. V sedemdesetih letih 20. stoletja so se pri opredelitvah preusmerili na funkcionalne vidike, ki so določali posledice okvare in ovire ter načine, kako se le-te kažejo pri delu in vključevanju v okolje. Invalidnost torej ni bila več stvar posameznika, ampak se je odgovornost prenesla na državo oziroma družbo (Uršič, 1995).

Po Šuštaršiču (2005) lahko torej na invalidnost gledamo iz dveh vidikov. Prva je identifikacija, pri čemer gre za invalidovo dožemanje svoje lastne vloge v družbi in zasebnem življenju, druga pa identificiranje, torej kako okolje, družba, njene institucije vrednotijo invalida. Danes invalidnost predstavlja skupni problem invalidov, države in lokalnih skupnost oziroma družben na splošno. Današnje razumevanje invalidnosti torej upošteva individualne potrebe invalidov, kot tudi pomanjkljivosti in ovire v družbi. Odgovornost se torej decentralizira. Z novim razumevanjem invalidnosti, se razvije tudi proces integracije invalidov, ki pa ga države, tako kot koncept invalidnosti, različno razumejo in izvajajo.

Definicije v mednarodnih dokumentih ponujajo opredelitev pojmov invalidnost in invalid z vidika svojega poslanstva:

1. Konvencija Organizacije združenih narodov o pravicah invalidov iz leta 2006 v drugem odstavku prvega člena opredeli invalide kot »ljudi z dolgotrajnimi telesnimi, duševnimi, intelektualnimi ali senzoričnimi okvarami, ki jih v povezavi z različnimi ovirami lahko omejujejo, da bi enako kot drugi polno in učinkovito sodelovali v družbi« (Internet 1: 3).
2. Po definiciji Americans with Disabilities Act je »invalid oseba s fizično ali psihično motnjo, ki znatno omeji eno ali več življenjskih dejavnosti« (Denbo, 2003; citirano v: Vertot, 2007: 9). Kot glavne življenjske dejavnosti zakon navaja sposobnost skrbeti zase, opravljati ročna dela, hoditi, videti, slišati, govoriti, dihati, se učiti in delati.
3. Svetovna zdravstvena organizacija v Mednarodni klasifikaciji funkcioniranja, zmanjšane zmožnosti in zdravja pa izraz »zmanjšana zmožnost/invalidnost« poimenuje kot »večdimenzionalni pojav, ki je posledica odnosa med osebami in njihovim fizičnim in družbenim okoljem« (Moravec Berger, 2006; citirano v: Vertot, 2007: 10). Po Uršiču (2005) poudarja ta opredelitev večrazsežnost invalidnosti, ki je »interakcija (medsebojno delovanje oziroma vplivanje) med zdravstvenim stanjem na strani posameznika, ki se kaže v trajni ali dalj časa trajajoči okvari zdravja in ovirami v okolju« (prav tam: 28).
4. World Education Foundation for the Disabled je evropska neprofitna, nevladna fundacija, ki izhaja iz širšega stališča, po kateri »invalidnost ni omejena samo na fizično in mentalno nesposobnost posameznika, ampak pomeni zdravstvene probleme, čustvene probleme, probleme v partnerskih odnosih, revščino in nizko stopnjo izobrazbe, kajti le-ti problemi preprečujejo ljudem, da dosežejo svoj najboljši potencial in tako prispevajo k razvoju družbe« (Vertot, 2007: 10).
5. Največja in najvplivnejša stranka v Evropskem parlamentu EPP-ED – skupina Evropske ljudske stranke (krščanskih demokratov) in Evropskih demokratov –

uvršča v kategorijo invalidnih vsakogar, ki se mu zaradi v družbi ustvarjenih predstav, predsodkov in ovir, prepreči, da zahteva enake možnosti kot jih imajo drugi. Zaradi tega obstaja več kategorij in vrst invalidnosti, ki tvorijo raznoliko skupino z motoričnimi, vidnimi, slušnimi, mentalnimi oziroma kognitivnimi in psihičnimi okvarami (Internet 2).

V Sloveniji sta pojma invalid in invalidnost opredeljena v vsakem zakonu drugače. Na podlagi petih zakonov in definicij v njih so tako opredeljene različne skupine invalidov:

- vojni invalidi,
- delovni invalidi,
- invalidi po zakonu o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (ZZRZI),
- invalidi po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb,
- otroci s posebnimi potrebami.

Naštete oblike invalidnosti (in skupine invalidov) opredeljene po različnih zakonih dobro povzema Navodilo za izpolnjevanje obrazca prijave v zavarovanje za invalide v Sloveniji, in določa, da se med invalida šteje tisti, ki ima priznan status invalida. To je tisti, ki (Kresal, 2007):

1. je pridobil status invalida po 10. členu ZZRZI,
2. mu je bila priznana lastnost invalidne osebe po 6. členu Zakona o usposabljanju in zaposlovanju invalidov,
3. je pridobil status delovnega invalida II. oziroma III. kategorije po 34. členu prejšnjega Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (ZPIZ) iz leta 1992 oziroma po predpisih, ki so veljali pred uveljavitvijo tega zakona,
4. je pridobil status delovnega invalida II. in III. kategorije po 60. členu veljavnega ZPIZ-1,
5. mu je ugotovljena telesna okvara po prvem in tretjem odstavku 143. člena zakona o invalidskem in pokojninskem zavarovanju – uradno prečiščeno besedilo (v nadaljevanju ZPIZ-1-UPB4) oziroma po predpisih, ki so veljali pred uveljavitvijo zadnje spremembe tega zakona (le določene kategorije, navedene v 4. členu tega navodila – najmanj 90-odstotna telesna okvara zaradi izgube vida; 70-odstotna telesna okvara zaradi izgube sluha; najmanj 80-odstotna telesna okvara, s tem, da je najnižji odstotek posamične telesne okvare, ki se sešteva, vsaj 70-odstoten,
6. je pridobil status vojnega invalida po 2. členu, vojnega mirnodobnega invalida po 3. členu oziroma status civilnega invalida vojne po 4. členu Zakona o vojnih invalidih,
7. je pridobil pravice po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb,
8. je bil razvrščen na podlagi izvida in mnenja strokovne komisije za razvrščanje otrok in mladostnikov z motnjami v telesnem in duševnem razvoju (le določene kategorije, navedene v 5. členu tega navodila),
9. je bil usmerjen v program vzgoje in izobraževanja po 21. členu Zakona o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (le določene kategorije, navedene v 6. členu) in
10. je pridobil status invalida po predpisih drugih držav članic EU.

Tako kot v svetu torej tudi v Sloveniji splošne opredelitve pojmov invalid in invalidnost (še) ni. Po Uršiču (2005) je še najbližja splošni definiciji invalida opredelitev iz Zakona o invalidskih organizacijah. Invalid po tem zakonu je »posameznik, ki zaradi prirojenih ali pridobljenih okvar in oviranosti, ki jo pogojuje oziroma ustvarja fizično in družbeno okolje, ne more sam delno ali v celoti zadovoljevati potreb osebnega, družinskega in družbenega življenja v okolju, v katerem živi, v skladu z mednarodno klasifikacijo« (Zakon o invalidskih organizacijah, Ur. l. RS 108/2004; citirano v: prav tam: 26).

2.2 DOSTOPNOST

Dostopnost je ena od splošnih načel Konvencije OZN o Pravicah invalidov in zajema fizično (grajeno) okolje, komunikacije in informacije.

Grajeno okolje se v raziskavi nanaša na:

- načrtovanje in gradnjo javnih in zasebnih zgradb,
- načrtovanje, razvoj in vzdrževanje javnih površin (npr. parki, gozdovi ipd.) in zasebnih površin v mestnem (urbanem), primestnem (suburbanem) in podeželskem (ruralnem) prostoru.

Komunikacijsko okolje se v raziskavi nanaša na:

- sisteme za prenos in izmenjavo informacij,
- sisteme za izvajanje množičnega komuniciranja prek radia, televizije, časopisov in interneta.

Dostopnost se v Evropski uniji povezuje tudi z načelom »oblikovanje za vse«, ki poudarja dostopnost do storitev, dobrin in grajenega okolja. Dostopnost namreč »ne smemo gledati kot omejeno arhitekturno oblikovanje, ampak jo moramo dojeti kot glavno percepcijsko orientacijo humanosti« (Imrie, 1996; citirano v: Vodeb, 2006: 47).

»Dostopnost grajenega okolja in informacij oziroma komunikacij omogoča integracijo invalidov v družinsko, delovno in širše družbeno okolje (na področju izobraževanja, usposabljanja in zaposlovanja). Dostopnost pa ni pomembna le z vidika socialnega vključevanja, temveč je tudi predpogoj za uveljavljanje političnih in državljanskih pravic. Brez funkcionalno grajenega dostopnega okolja in dostopa do informacij je težko ali morda celo nemogoče uresničevati politične pravice« (Nacionalne usmeritve ..., Uradni list RS, št. 113/2005: 1).

2.3 OVIRE GRAJENEGA OKOLJA IN KOMUNIKACIJSKE OVIRE

Ovire grajenega okolja se nanašajo na arhitektonske in tehnološke ovire. Po M. Vovk (2000) jih delimo na ovire zunanjega prostora in ovire notranjega prostora.

Ovire zunanjega prostora so:

- ovire na cestah, trgih in drugih javnih površinah (npr. cestni robniki prometni otoki, prehodi za pešce, parkirni prostori, podhodi, nadhodi, načini premagovanja višinskih razlik, prestrmi nakloni, neustrezna uporaba materialov, neprehodnost, neurejene poti in preozki prehodi ipd.),
- ovire v javnem potniškem prometu (npr. vstop in izstop v vozilo, dostop do postajališč ali postaj, elementi cestne opreme – npr. zvočna prometna signalizacija itd.).

Ovire notranjega okolja preprečujejo dostop v objekt ali onemogočajo/otežujejo njegovo uporabo (npr. preozka vrata, pretežka vrata, stopnice, tla, na katerih drsi, ozki hodniki, neustrezno urejeni sanitarni prostori, neustrezno oblikovana oprema (npr. držala, ograja ipd.) itd.).

Komunikacijske ovire se nanašajo na odsotnost tolmačev, taktilnih informacij, indukcijskih zank, govornih najav (npr. v javnem potniškem prometu ipd.), prikazovalnikov (displejev) podnapisov, računalnikov in spleta ipd.

3. EMPIRIČNA RAZISKAVA

3.1 MERSKI INŠTRUMENT

V okviru naloge *Dostopnost grajenega in komunikacijskega okolja kot predpogoj za socialno vključevanje invalidov – uporabniška perspektiva* smo izdelali dva anketna vprašalnika (*Identificiranje ovir grajenega okolja in komunikacijskih ovir*), in sicer enega za **invalidne** posameznike ter drugega za **predstavnike invalidskih organizacij**. V vprašalniku smo anketirance spraševali o morebitnih ovirah grajenega okolja in komunikacijskih ovirah na območju Slovenije, s katerimi se srečujejo invalidi.

Ovire grajenega okolja smo opredelili kot tiste ovire, ki zajemajo arhitektonske in tehnološke ovire (klančine, stopnice, cestni robniki ipd.) in se torej nanašajo na načrtovanje in gradnjo javnih in zasebnih zgradb ter načrtovanje, razvoj in vzdrževanje javnih in zasebnih površin. **Komunikacijske ovire** pa smo opredelili kot tiste, ki zajemajo odsotnost tolmačev, taktilnih informacij, indukcijskih zank, podnapisov, računalnikov in spleta, govornih najav, prikazovalnikov ipd. Ti se nanašajo na sisteme za prenos in izmenjavo informacij ter na sisteme za izvajanje množičnega komuniciranja (prek radia, televizije, časopisov, interneta).

Anketna vprašalnika sta si po vsebini zelo podobna, kar je razvidno iz spodnje preglednice. Prvi sklop vprašanj v vprašalniku za organizacije se nanaša na podatke o organizaciji (organiziranost, članstvo, financiranje, dejavnosti, sodelovanje s člani), v vprašalniku za invalide pa na opravljanje posameznih aktivnosti in pripomočke, s katerimi si invalidi pri teh aktivnostih pomagajo. Vprašanja si od drugega do sedmega sklopa v obeh anketnih vprašalnikih sledijo na podoben način, le da so pri vsakem sklopu prilagojena na posamezno temo (potniški promet, izobraževanje, usposabljanje in zaposlovanje, zdravstveno in socialno varstvo, državna uprava, kultura, prosti čas).

Vprašalnik za invalide posameznike je po vsebini nekoliko bolj podroben in obširen v primerjavi z vprašalnikom za organizacije.

Preglednica 1: Zgradba vprašalnika

	Vprašalnik za invalide/posameznike	Vprašalnik za organizacije/predstavniki organizacij
I	Uvodna vprašanja	Informacije o organizaciji
II	Ovire v potniškem prometu	Ovire v potniškem prometu
III	Ovire na področju izobraževanja, usposabljanja in zaposlovanja	Ovire na področju izobraževanja, usposabljanja in zaposlovanja
IV	Ovire na področju izvajanja dejavnosti zdravstvenega in socialnega varstva	Ovire na področju izvajanja dejavnosti zdravstvenega in socialnega varstva
V	Ovire pri dostopu do storitev državne uprave	Ovire pri dostopu do storitev državne uprave
VI	Ovire pri dostopu do ponudbe kulturnih ustanov	Ovire pri dostopu do ponudbe kulturnih ustanov
VII	Ovire pri aktivnostih preživljanja prostega časa (šport, rekreacija, turizem)	Ovire pri aktivnostih preživljanja prostega časa (šport, rekreacija, turizem)
VII	Demografski in socio-ekonomski podatki	

3.2 VZORČENJE

Na državni ravni ne obstajajo javno dostopne evidence o invalidih in vrstah invalidnosti, zato smo se po pomoč za izvedbo anketiranja med invalidnimi osebami (**vprašalnik za invalide**) obrnili na Nacionalni svet invalidskih organizacij Slovenije in v nadaljevanju na posamezne invalidske organizacije, ki so se na našo prošnjo pozitivno odzvale, nam omogočile dostop do njihovih članov in z namenom varovanja osebnih podatkov opravile tudi del postopka anketiranja. Med delujočimi 26-imi invalidskimi organizacijami na državni ravni (vir: izpis iz registra IO na državni ravni, posredovan s strani MDDSZ) smo tako izbrali 10 invalidskih organizacij (glej naslednjo preglednico), ki so po svojem delovanju in članih reprezentativne glede na obravnavano problematiko (ovire grajenega okolja in komunikacijske ovire).

Anketiranje je bilo torej izvedeno v dveh fazah. Najprej, kot smo že povedali, je bil narejen izbor reprezentativnih invalidskih organizacij, temu pa je sledil izbor invalidov iz evidenc članstva izbranih organizacij. Slednje so vprašalnike posredovale svojim članom po naslednjem ključu: iz evidenc, ki jih vodijo o svojih članih in glede na raziskovalni vzorčni okvir, so naključno izbrale približno polovico članov iz urbanega (mestnega) okolja ter polovico iz podeželskega okolja. V primeru, da je posamezna organizacija združevala več podružnic oziroma občinskih društev, so vprašalnike enakomerno razposlali na vse njihove podružnice. Vzorčni okvir smo pripravili glede na velikost organizacij in reprezentativno zastopanost invalidov s posameznimi vrstami invalidnosti. Vsega skupaj smo razposlali 800 anket.

Preglednica 2: Vzorčni okvir

Organizacija	Število anket
Društvo distrofikov Slovenije	100
Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije	100 ²
Društvo laringektomiranih Slovenije	50
Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije	100
Združenje multiple skleroze Slovenije	75
Društvo paralizikov Slovenije – PARAS	75
Zveza paraplegikov Slovenije	100
Sonček – Zveza društev za cereblarno paralizo Slovenije	100
Zveza Sožitje – zveza društev za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju Slovenije	50
Društvo VITA za pomoč po nezgodni poškodbi glave	50
Skupaj	800

Vprašalnike za invalidske organizacije, s katerim smo predstavnike (večinoma predsednike) organizacij spraševali o ovirah grajenega in komunikacijskega okolja s katerimi se srečujejo njihovi člani, smo poslali na 116 organizacij (pri tem se nismo obračali na krovne organizacije, temveč na njihova posamezna društva) po celi Sloveniji. V vsako organizacijo smo torej poslali po en vprašalnik, ki ga je praviloma izpolnil predsednik.

3.3 ZBIRANJE PODATKOV

Anketiranje se je pričelo 20. aprila 2008, ko smo na invalidske organizacije dostavili vse **vprašalnike za invalide** posameznike. Poleg vprašalnika smo za vsakega anketiranega (torej člana invalidske organizacije) priložili še dopis izvajalcev raziskave z obrazložitvijo cilja in namena raziskave, pismo podpore NSIOS-a ter kuverto z znamko. Rok za vrnitev izpolnjenega vprašalnika je bil 15. maj 2008.

Ker smo do tega roka dobili vrnjenih zelo malo anket, smo poklicali na vsa omenjena društva ter se z njimi pogovorili o težavah in razlogih za slab odziv. Upočasnitev procesa

² Vprašalnik smo poslali 40 slepim osebam in 60 slabovidnim osebam. Vprašalnik za slabovidne smo prilagodili: format A3 s povečano pisavo.

anketiranja so med drugim povzročile tudi prvomajske počitnice. Predstavnike organizacije smo prosili, da njihovim članom v primeru, če le ti potrebujejo pomoč pri izpolnjevanju ankete, pomagajo. Ob koncu maja (27. maja 2008) smo se oglasili na Društvu distrofikov Slovenije in na Zvezi društev slepih in slabovidnih Slovenije ter tudi telefonsko pozvali invalide, ki so prejeli anketo, k sodelovanju. V začetku junija 2008 smo na invalidske organizacije še enkrat poslali dopis, v katerem smo jih prosili, da svoje člane še enkrat pozovejo k sodelovanju.

Ko smo zaključili z anketiranjem invalidov, smo pričeli z anketiranjem predstavnikov organizacij. Konec (31.) junija 2008 smo tako na izbrane organizacije poleg **vprašalnika za organizacije** poslali še dopis izvajalcev raziskave z obrazložitvijo cilja in namena raziskave, pismo podpore NSIOS-a ter kuverto z znamko. Vprašalnik je bil ves čas dostopen tudi v elektronski obliki na spletni strani Inštituta RS za socialno varstvo. V avgustu in septembru smo tiste organizacije, ki niso vrnile izpolnjenega vprašalnika, poklicali in jih ponovno vljudno zaprosili za njihov odziv na povabilo k sodelovanju. Mnogi so sodelovanje zavrnilo z obrazložitvijo, da tovrstne ankete ne prinašajo izboljšav za invalide, da so prezasedeni oziroma prezaposleni z bolj pomembnimi zadevami in podobno, zato smo ob koncu septembra z zbiranjem podatkov zaključili.

V nadaljevanju prikazujemo še stopnjo odzivnosti. Članom in članicam desetih reprezentativnih krovnih invalidskih organizacij smo posredovali skupno 800 vprašalnikov (**vprašalnik za invalide**), vrnjenih je 181. Skupna odzivnost znaša torej 22,6 %.

Preglednica 3: Prispеле ankete za invalide glede na invalidske organizacije

DRUŠTVO	N vrnjenih	% vrnjenih glede na organizacijo	% odzivnosti
Zveza paraplegikov	42	23,2	42,0
Društvo distrofikov	28	15,5	28,0
Zveza društev gluhih in naglušnih	23	12,7	46,0
Društvo paralizikov - PARAS	16	8,84	16,0
Zveza društev slepih in slabovidnih	20	11	26,7
Združenje multiple skleroze	14	7,73	18,7
Društvo laringektomiranih	13	7,18	13,0
Zveza Sožitje - zveza društev za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju	11	6,08	11,0
Društvo Vita za pomoč po nezgodni poškodbi glave	9	4,97	18,0
Zveza Sonček - Zveza društev za cerebralno paralizo	5	2,76	10,0
SKUPAJ	181	100	22,6

Stopnja odzivnosti anketirancev je v zgornji preglednici prikazana tudi po posameznih organizacijah. Najvišjo stopnjo odzivnosti je dosegla Zveza društev gluhih in naglušnih (46 %), ki je v procesu anketiranja intenzivno sodelovala, saj je spodbujala in pomagala svojim članom pri izpolnjevanju vprašalnika. Gluhe osebe so imele pri izpolnjevanju vprašalnika veliko težav, saj je vprašalnik obsežen in kompleksen, zato je bila pomoč predstavnikov organizacij pri razumevanju vprašalnika nadvse koristna. Podobno stopnjo odzivnosti je dosegla tudi Zveza paraplegikov (42 %), tudi največ izpolnjenih vprašalnikov smo dobili od njihovih članov in predstavlja slabo četrtno vseh vrnjenih vprašalnikov. Najnižja stopnja odzivnosti je bila dosežena pri članih Zveze Sonček (10,0 %) ter Zveze Sožitje (11 %).

Nekaj članov invalidskih organizacij, ki so prejeli našo anketo, je poklicalo na IRSSV. Večina njihovih mnenj in odzivov se je nanašala na kompleksnost in zahtevnost samega vprašalnika, veliko pa jih je imelo tudi pomisleke o koristnosti in smiselnosti tovrstnih anket, saj bi (po njihovem mnenju) veliko izboljšav prineslo že korektno izvajanje trenutno veljavnih predpisov na področju obravnavane tematike.

Stopnja odzivnosti pri **invalidskih organizacijah** je nekoliko višja kot stopnja odzivnosti invalidov, saj je izpolnjene vprašalnike vrnilo 41 predstavnikov organizacij, kar pomeni da je bila stopnja odzivnosti 35,3 %. V naslednji preglednici prikazujemo število vrnjenih anket glede na posamezne zveze in društva. Nekatera društva in zveze niso vrnilo izpolnjenih vprašalnikov (Zveza Sonček, Društvo distrofikov in Društvo paralitikov Slovenije). lahko rečemo, da v raziskavi niso želele sodelovati. V nekaterih primerih smo kontaktirali le eno organizacijo, kot sta na primer Društvo laringektomiranih in Društvo Vita. Obe društvi sta se na anketo odzvali, zato je v tem primeru stopnja odzivnosti najvišja (100 %).

Preglednica 4: Prispеле ankete za organizacije glede na invalidske organizacije

Društvo/podružnica	N vrnjenih	% vrnjenih glede na organizacijo	% odzivnosti
Zveza Sožitje - zveza društev za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju	16	39,0	32,0
Zveza društev gluhih in naglušnih	9	22,0	75,0
Združenja multiple skleroze Slovenije	6	14,6	35,3
Zveza društev slepih in slabovidnih	4	9,8	44,4
Zveza paraplegikov	4	9,8	44,4
Društvo laringektomiranih	1	2,4	100,0
Društvo Vita za pomoč po nezgodni poškodbi glave	1	2,4	100,0
Zveza Sonček - Zveza društev za cerebralno paralizo	0	0,0	0,0
Društvo distrofikov Slovenije	0	0,0	0,0
Društvo paralitikov Slovenije - PARAS	0	0,0	0,0
SKUPAJ	41	100	35,3

Visoko stopnjo odzivnosti je, tako kot pri vprašalniku za invalide, ponovno dosegla Zveza društev gluhih in naglušnih (75 %). Tudi predstavniki organizacij, kot tudi invalidi sami, si prizadevajo za ureditev razmer na tem področju (predvsem na področju komunikacijskih ovir), zato so bili zelo pripravljeni na sodelovanje pri raziskavi, kar je razvidno iz odzivnosti same ter iz pogostih pogovorov s predstavniki organizacij. Kot že rečeno, je bila skupna odzivnost predstavnikov organizacij nekoliko višja kot odzivnost invalidov, čeprav ne moremo trditi, da je odzivnost visoka. Glede na aktualno in perečo problematiko, lahko rečemo, da smo pričakovali višji odziv, vendar pa tudi ne moremo mimo dejstva, da so invalidi, predvsem pa predstavniki organizacij, pogosto pozvani k odgovarjanju na različne vprašalnike in podajanju svojih mnenj in možnih rešitev, medtem ko se v praksi ukrepi in rešitve ne načrtujejo in udeležujejo v dovolj velikem obsegu.

3.4 OPIS VZORCA

Za potrebe identificiranja ovir grajenega okolja in komunikacijskih ovir smo v raziskavo vključili invalide in predstavnike invalidskih organizacij.

Invalidi posamezniki

Med *invalidi*, ki so vrnili izpolnjene vprašalnike, je nekoliko več moških (53,5 %) kot žensk (46,5 %). V povprečju so stari 50 let – najmlajši anketiranec je star 12 let, najstarejši pa 87 let. Glede na stopnjo dosežene izobrazbe, je med invalidi največ takih, ki imajo srednjo šolo (30,1 %) in poklicno šolo (28,8 %), pa tudi višjo ali visoko strokovno (17,0 %). Nedokončano OŠ ima 8,5 %, prav toliko dokončano pa. Kar dve tretjini (67,1 %) invalidov, ki so izpolnili vprašalnik, je upokojenih, zaposlenih je 15,1 %. Ostali so nezaposleni, dijaki, študentje ali gospodinje.

Preglednica 5: Vrsta invalidnosti

Vrsta invalidnosti	odgovori		
	N	%	% invalidov
Slaboviden / Slabovidna	22	11,9	13,5
Slep/a	5	2,7	3,1
Naglušen / naglušna	9	4,9	5,5
Gluh/a	20	10,8	12,3
Težave v duševnem zdravju	2	1,1	1,2
Motnje v duševnem razvoju	8	4,3	4,9
Gibalno oviran/a - netrajno vezan na invalidski voziček	30	16,2	18,4
Gibalno oviran/a - trajno vezan na invalidski voziček	52	28,1	31,9
Drugo	37	20,0	22,7
Skupaj	185	100,0	113,5

V vzorec anketiranih invalidov so bili vključeni invalidi z različnimi vrstami invalidnosti. Iz naslednje preglednice je razvidno, da je med anketiranimi invalidi največ takšnih, ki so gibalno ovirani: bodisi trajno vezani na voziček (31,9 %) bodisi netrajno vezani na voziček (18,4 %). Tudi med odgovori *drugo* se pogosto pojavlja odgovor *gibalna oviranost*. Očitno smo nenatančno postavili vprašanje in so v obeh primerih odgovor gibalno oviran nekateri anketiranci povezovali z uporabo vozička. Torej, sklenemo lahko, da je odstotek gibalno oviranih še nekoliko višji kot je predstavljeno v preglednici. Okrog 17 % je slepih in

slabovidnih ter 18 % gluhih in naglušnih. Ostale vrste invalidnosti se pri anketiranih invalidih pojavljajo v manjšem deležu.

Invalidi, ki smo jih anketirali, živijo v lastnem gospodinjstvu (le eden je odgovoril, da živi v domu upokojencev), in sicer največ jih živi s partnerjem (41,4 %). Nekaj več kot petina jih živi s starši (22,6 %), 16,7 % z otroci, 11,3 % sami, 3,8 % z brati in sestrami, 2,7 % s starimi starši, 0,5 z drugimi sorodniki. Gospodinjstva v katerih živijo štejejo od enega (13,0 %) do sedem članov (1,4 %), največ pa jih živi v dvočlanskem gospodinjstvu (33,6 %). Nekaj več kot četrtnina (26,0 %) jih živi v tričlanskem gospodinjstvu, 16,4 % pa v štiričlanskem.

Glede na zakonski stan je največ (47,3 %) poročenih, sledijo samski (32,4 %) ter ovodoveli (10,1 %), njim pa še izven zakonske zveze (6,1 %) in razvezani (4,1 %).

Glavni vir osebnih dohodkov invalidov predstavlja pokojnina (67,3 %), nekaterim pa dohodek iz dela (16,7 %). Kot glavni vir dohodkov se pojavijo tudi nadomestilo za invalidnost (6 %) in denarna socialna pomoč (3,3 %). Pod drugo predvsem navajajo finančno pomoč staršev, partnerjev in štipendije. Poleg osebnih odhodkov ima gospodinjstvo anketiranih invalidov pogosto kot dohodek še pokojnino, nadomestilo za invalidnost in dohodke iz dela.

Približno polovica invalidov (52,9 %) uporablja internet ali elektronsko pošto. Tisti, ki ga ne uporabljajo, kot najpogostejši razlog za to navajajo (približno polovica anketirancev), da nimajo računalnika. Nekateri (skoraj petina) za uporabo nimajo interesa.

Na vprašanje ali so vključeni v katero invalidsko organizacijo, trinajst invalidov ni podalo odgovora. Gre za invalide, ki so prejeli vprašalnik od naslednjih organizacij: Zveza paraplegikov (5 oseb), Zveza društev gluhih in naglušnih (3 osebe), Društvo Vita (1 oseba), Društvo distrofikov Slovenije (1 oseba), Zveza Sožitje (1 oseba), Zveza društev slepih in slabovidnih (1 oseba) in Društvo paralitikov Slovenije (1 oseba). Nekateri so odgovorili, da niso vključeni nikamor, med njimi sta 2 osebi prejeli vprašalnik od Zveze paraplegikov, 2 osebi od Društva distrofikov Slovenije, 2 osebi od Društva Vita ter po ena oseba od Zveze društev gluhih in naglušnih ter Združenja multiple skleroze Slovenije. Ostali anketiranci (88,4 % vseh anketiranih oziroma 95,2 % tistih, ki so odgovorili) so vključeni v organizacije oziroma zveze kot je prikazano v naslednji preglednici. Devetnajst anketirancev je vključenih v dve organizacije, tri pa v tri organizacije, vsi ostali so navedli po eno organizacijo.

Preglednica 6: Vključenost v organizacije

	odgovori		
	N	%	N
Društvo/zveza društev			
Zveza paraplegikov (Ljubljana, Prekmurje, Prlekija, Dolenjska, Bela krajina, Posavje, JZ Štajerska, S Primorska)	29	16,3	18,6
Društvo distrofikov Slovenije	22	12,4	14,1
Zveza društev gluhih in naglušnih	22	12,4	14,1
Društvo paralitikov Slovenije - PARAS	19	10,7	12,2
Zveza društev slepih in slabovidnih (Ljubljana, Nova Gorica, Ptuj, Koper, Murska Sobota)	18	10,1	11,5
Društvo laringektomiranih	13	7,3	8,3
Združenja multiple skleroze Slovenije	13	7,3	8,3
Zveza Sožitje - zveza društev za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju	11	6,2	7,1
Društvo invalidov (Maribor, Kamnik, Ilirska Bistrica, Nova Gorica, Domžale)	8	4,5	5,1
Društvo delovnih invalidov	5	2,8	3,2
Društvo Vita za pomoč po nezgodni poškodbi glave	5	2,8	3,2
Društvo mišično obolelih Slovenije	3	1,7	1,9
Sonček (Zveza društev za cerebralno paralizo, Sonček Ptuj)	3	1,7	1,9
YHD	2	1,1	1,3
Društvo cerebralne paralize	1	0,6	0,6
Zavod Korak	1	0,6	0,6
Društvo Veronika	1	0,6	0,6
Društvo diabetikov	1	0,6	0,6
Krščansko bratstvo bolnikov in invalidov Slovenije	1	0,6	0,6
Skupaj	178	100,0	114,1

Največ invalidov je iz Osrednjeslovenske regije (27,6 %). Sledijo Savinjska (12,5 %), Podravska (11,2 %) in Gorenjska (9,9 %). Ostale regije so v vzorcu zastopane z manj kot 10 % invalidov. Najmanj jih je iz Koroške (2,0 %) in Obalno – kraške regije (2,6 %)

Invalidi najpogosteje živijo v eno ali dvostanovanjski hiši (58,9 %), v zgradbah brez dvigal (88,6 %), v zgradbah, ki so v celoti dostopne (71,4 %), z vstopom preko stopnic (60,5 %), brez klančin ali dvizhnih naprav (65,3 %).

Invalide smo vprašali tudi o posameznih vrstah aktivnosti, ki jih opravljajo, bi jih želeli opravljati, pa jih ne morejo zaradi ovir grajenega ali komunikacijskega okolja, bi jih želeli opravljati, pa jih ne morejo zaradi drugih razlogov oziroma bi jih lahko opravljali, pa jih ne.

Če se pri interpretaciji naprej omejimo le na aktivnosti, ki jih anketiranci **opravljajo ne glede na način** (samostojno, s pomočjo pripomočkov, s pomočjo druge osebe, itd) potem vidimo, da najmanj anketirancev aktivno sodeluje v kulturnih skupinah (takih je le 20 oziroma 17 % tistih, ki so se opredelili pri tej vrsti aktivnosti). Zelo nizke deleže opazimo še pri vožnji z letalom in ladjo, zaposlovanju in vožnji z medkrajevnim avtobusom. Tri četrtine ali več oseb, ki so se opredelile pri posameznih vrstah aktivnosti, opravljajo naslednje aktivnosti: obisk zdravnika, druženje z drugimi ljudmi, nakupovanje, sprehajanje, vožnja z avtomobili, udeležba na volitvah ter koriščenje osebnih storitev, kot sta npr. frizerstvo ali pedikura.

Zaradi **grajenih ovir** je najbolj otežena vožnja v medkrajevem avtobusnem prometu (22 % anketirancev, ki so se opredelili pri tej vrsti javnega prometa, bi se le tega posluževala, pa se ga zaradi ovir grajenega okolja ne more), sledi vožnja z mestnim avtobusom (21 %) ter vožnja z vlakom (21 %). Med anketiranci je tudi visok delež (20 %) tistih, ki bi obiskovali kulturne prireditve, pa jih zaradi ovir grajenega okolja ne morejo. Deleži anketirancev, ki določenih aktivnosti ne opravljajo zaradi ovir **komunikacijskega okolja** so bistveno nižji kot tisti, ki smo jih omenili zgoraj. Največ anketirancev pa ima zaradi ovir komunikacijskega okolja težave pri zaposlovanju in vožnji z letalom.

Anketiranci določenih aktivnosti **ne izvajajo tudi zaradi drugih razlogov** (ne zaradi ovir grajenega ali komunikacijskega okolja). Skoraj polovica oseb, ki je odgovarjala na to vprašanje, bi si želela voziti kolo, pa ga ne more zaradi drugih vzrokov. Med anketiranci je tudi visok delež tistih, ki bi se želeli aktivno ukvarjati s športom (26 % tistih, ki so odgovarjali na to vprašanje), bi si želeli zaposlitve (24 %) in se peljati oziroma uporabljati vožnjo z letalom (23 %).

Anketirancem smo dali tudi možnost, da za določene aktivnosti označijo, da bi jih **lahko opravljali, vendar jih ne**. Največ tistih, ki so izbrali to možnost, je pri aktivnem sodelovanju v kulturnih skupinah, pri vožnji s taksijem, vožnji z ladjo in letalom.

Anketiranci najpogosteje **samostojno** opravljajo naslednje aktivnosti: sprehajanje, udeležba na volitvah, druženje z drugimi ljudmi, vožnja z avtomobilom, nakupovanje in koriščenje osebnih storitev (pedikura, frizerstvo,...). Vse te aktivnosti lahko samostojno

opravlja med 40 in 50 % oseb, ki so se pri posamezni storitvi opredelile za eno izmed danih možnosti. Na drugi strani pa so z vidika samostojnega opravljanja aktivnosti najbolj problematična naslednja področja: zaposlovanje, vožnja z letalom ali ladjo ter aktivno sodelovanje v kulturnih skupinah, za katera anketiranci trdijo, da se jih ne udeležujejo oziroma poslužujejo samostojno. Pri vseh omenjenih aktivnostih, predvsem pa pri zaposlovanju in aktivnem sodelovanju v kulturnih skupinah, je večina anketirancev izbrala možnost '**ne izvajam zaradi drugih razlogov**', kar pomeni, da niso zaposleni ali ne izvajajo določenih aktivnosti zaradi nekih drugih razlogov in ne zaradi grajenih ali komunikacijskih ovir. Visok delež tistih, ki so izbrali pri določeni aktivnosti omenjeno možnost je velik še pri aktivnem ukvarjanju s športom, obiskovanju verskih obredov, vožnji s kolesom ter izobraževanju in usposabljanju.

Med različnimi aktivnostmi anketiranci **pomoč pripomočkov** največkrat potrebujejo za sprehajanje (21 % odgovorov pri tej vrsti aktivnosti), druženje z drugimi ljudmi, obiske pri zdravniku, udeležbo na volitvah in izobraževanje in usposabljanje, **pomoč druge osebe** pa za obiske pri zdravniku (slaba četrtnina odgovorov pri tej vrsti aktivnosti), obiskovanje kulturnih prireditev, nakupovanje, obiskovanje kulturnih in zabavnih prireditev ter vožnjo s taksijem ali letalom. Obojega, torej **pomoči pripomočkov in druge osebe**, pa se anketiranci v največji meri poslužujejo pri nakupovanju (petina odgovorov pri tej vrsti aktivnosti), koriščenju osebnih storitev, obiskovanju kulturnih in zabavnih prireditev ter obisk pri zdravniku.

Kljub pomoči drugih oseb in pripomočkov pa anketiranci nekaj aktivnosti **sploh ne morejo opravljati zaradi ovir**. Najbolj pogosto se to pojavlja pri vožnji z medkrajevnim (28 % oseb, ki se je opredelilo pri tej vrsti aktivnosti, le te sploh ne more opravljati zaradi ovir) in mestnim avtobusom, vlakom, kolesom ali ladjo. Pri druženju z drugimi ljudmi in nakupovanju je moč najti najnižji delež tistih, ki določenih aktivnosti sploh ne morejo opravljati zaradi ovir. Dobra tretjina vseh, ki so v anketi navedli pripomočke, s pomočjo katerih opravljajo na prejšnjih straneh omenjene aktivnosti, uporablja invalidski voziček. Z bistveno manjšim deležem sledijo tisti, ki uporabljajo bergle, tolmača, ortopedske čevlje in opornice. Ostali pripomočki (hodulja, bela palica za slepe, palica za oporo, električni skuter, povečevalno steklo, elektronska lupa, ezofagalni govor - govorna proteza, ortoza, slušni aparat, prilagojen telefon, fax, prilagojeno kolo, dvigalo, klančine, prilagojena očala, prilagojen računalnik, proteza, prilagojen avto, aspirator, ojačevalec govora, aparat za umetno ventilacijo, budilka z bliskavico, hišni zvonec na luč, preusmernik zvoka z bliskavico, pes vodnik slepih, prilagojeno pisalo) se pri anketirancih pojavljajo v manjšem obsegu (navedlo jih je od 8 do 1 anketiranec).

Invalidske organizacije

Za **organizacije**, ki so vrnile izpolnjene vprašalnike, je značilno, da imajo med 30 in 750 članov³, v povprečju pa 264,4 s standardnim odklonom 186,7. Glede na velikost (število članov) lahko rečemo, da so dokaj heterogene. Vseh članov teh organizacij skupaj je 21.864⁴.

Večina organizacij (25 oziroma dobrih 60 %) je regijskih oziroma medobčinskih društev, slabih 20 % (8 organizacij) je občinskih društev, 5 organizacij pa so njihovi predstavniki uvrstili pod rubriko drugo (tam pa večinoma pripisali, da gre za organizacijo, ki deluje na državnem oziroma nacionalnem nivoju). Trije odgovora niso navedli.

Organizacije združujejo največ članov iz osrednjeslovenske regije (slabih 20 %; v treh organizacijah so vsi člani iz osrednjeslovenske regije), okrog 12 % članov je iz Gorenjske regije, prav toliko iz Savinjske, Jugovzhodne in Goriške regije. Delež invalidov iz ostalih regij, je v organizacijah, od katerih smo dobili odgovore, manjši.

Več kot polovico (51,4 %) vseh sredstev, iz katerih se financirajo, predstavljajo sredstva države. Skoraj 20 % predstavljajo sredstva iz drugih virov (najpogosteje navajajo FIHO), dobrih 15 % sredstev pa dobijo iz lokalnih virov. Delež sredstev iz donacij znaša 5,3 %, delež lastnih sredstev 1,7 %, iz članarin pa pridobijo slabih 7 % sredstev.

V največji meri se ukvarjajo z izvajanjem posebnih socialnih programov in nudenjem pomoči specifični invalidski populaciji. Izvajajo športne, rekreativne, kulturne in izobraževalne dejavnosti, organizirajo tečaje, delavnice, letovanja, skrbijo za povezovanje članov in družabno življenje, nudijo pravno pomoč, svetovanje, pomoč pri reševanju socialnih stisk ter zagotavljajo prevoze, pomoč oziroma asistenco doma ter medicinsko tehnične pripomočke za svoje člane. Več organizacij nudi pomoč tudi družinskim članom oseb z ovirami, z osveščanjem in informiranjem pa delujejo tudi širše. Nekatere dejavnosti so specifične glede na populacijo članstva v društvu (zagotavljanje tolmačev v društvih namenjenih gluhim in naglušnim, zagotavljanje prevozov v društvih paraplegikov, itd).

Nekaj več kot polovica (52 %) predstavnikov organizacij, ki so odgovarjali na vprašanje, če se njihova organizacija srečuje s težavami pri izvajanju temeljnih dejavnosti, meni, da teh težav nimajo, ostali (48 %) pa trdijo, da te težave obstajajo. Organizacije, ki imajo težave pri izvajanju temeljnih dejavnosti, najpogosteje navajajo, da gre za finančne ali kadrovske težave. Navajajo, da imajo težave pri pridobivanju finančnih sredstev za izvajanje programov, za zaposlitev strokovnega delavca, donacije ne prihajajo redno, sredstva za financiranje so prenizka, problem pa predstavlja tudi vsakoletna negotovost, ki je posledica nerednega financiranja in prijavljanja na razpise, kjer odobritev financiranja in višina seveda nista znani.

Srečujejo se tudi s problemom neprimernih prostorov, nezainteresiranostjo za včlanitev v društvo in neustrezno organiziranostjo društev.

³ Pri tem izračunu nismo upoštevali odgovorov zvez, saj so ti podatki zajeti v odgovorih posameznih podružnic.

⁴ Pri tem izračunu so upoštevani podatki zvez namesto podatkov podružnic.

Največ predlogov za reševanje omenjenih težav se nanaša na področje financ, in sicer predlagajo večje transfere – dodatek za pomoč in postrežbo, pokojnine - za same uporabnike (osebe odvisne od tuje nege in pomoči, osebam z multiplo sklerozo) in bolj urejeno financiranje organizacij (dražje tehnične pripomočke za slepe in slabovidne bi morali zagotoviti na državnem nivoju, več sredstev iz FIHO, z več sredstvi bi lahko zaposlili osebnega asistenta, bolj stabilno, poenoteno financiranje). V eni organizaciji si prizadevajo pridobiti koncesijo za delovanje stanovanjske skupnosti, en anketiranec je omenil, da bi morale občine zagotoviti take prostore društvom, ki bi bili dostopni za invalide, omenjen pa je tudi Pravilnik o standardih in normativih, katerega kriteriji omejujejo vključitve novih uporabnikov v njihov varstveno delovni center.

Skoraj vse organizacije (96 %) nudijo uporabnikom neposredno pomoč. Gre predvsem za:

- Izobraževanje, informiranje, svetovanje uporabnikom v zvezi z uporabo tehničnih pripomočkov, preureditvijo-prilagoditvijo doma, izvajajo inštrukcije, vseživljenjsko učenje, pravno pomoč, tečaje mobilnosti in orientacije, opismenjevanje, preizkuse tehničnih pripomočkov, pomoč pri izpolnjevanju obrazcev, delavnice in predavanja;
- Finančna pomoč socialno ogroženim članom ali konkretna pomoč v naravi (enkratne finančne pomoči, novoletna denarna pomoč, denarna pomoč za odpravo arhitektonskih ovir, nabava ozimnice in kurjave);
- Osebna asistenca in pomoč na domu;
- Prevozi in spremstvo uporabnikov;
- Specifične oblike pomoči za določeno vrsto invalidnosti (npr. samo v društvih gluhih in naglušnih nudijo pomoč v prilagojeni komunikacijski obliki s pisanjem vlog, prošenj, telefonskimi, osebnimi in drugimi kontakti z ustanovami ter posamezniki v primerih, ko gluhi in naglušni člani zaidejo v težave; zagotavljajo tudi tolmačenje).

Skoraj polovica anketirancev ocenjuje (46,2 %), da je sodelovanje članov organizacije pri različnih dejavnostih/akcijah/prireditvah, ki jih le ta organizira, dobro. Tretjina anketirancev je mnenja, da je to sodelovanje srednje, 12,8 % pa, da je zelo dobro. Manjši delež anketirancev meni, da je to sodelovanje slabo ali pa zelo slabo. Tisti, ki ocenjujejo, da je sodelovanje članov slabo ali zelo slabo, kot vzrok za to stanje navajajo starost in bolezen populacije vključene v društva, njihovo preobremenjenost s svojimi problemi, nezainteresiranost, nepoznavanje razmer in oddaljenost. Za izboljšanje sodelovanja menijo, da bi morali člane informirati, da lahko sodelujejo tudi na daljavo, iskati bi morali nove aktivne člane, zagotoviti finančne spodbude in nagrade, organizirati prevoze za člane ter z večjim sodelovanjem strokovnjakov in prostovoljcev v društvih.

Predstavnike organizacij smo vprašali v kolikšni meri in na kakšen način so njihovi člani vključeni v pripravo in oblikovanje programov in aktivnosti organizacij. V grobem lahko odgovore strnemo v naslednje:

- Člani na različne načine izražajo svoja mnenja, predloge, sugestije, želje in potrebe, ki se upoštevajo pri načrtovanju programov in aktivnosti organizacij;

- Člani izražajo svoja mnenja preko anket, na občnih zborih, različnih komisijah, nadzornih, upravnih in izvršnih odborih, na različnih srečanjih, preko predstavnikov iz lokalnih organizacij in podobno;
- Podatke o obsegu vključenosti članov v programe in aktivnosti organizacij navaja le nekaj anketirancev: en navaja, da je vključenost 100 %; en navaja, da so na občnem zboru, kjer potrjujejo plan dela, prisotni vsi; en navaja, da je vključenost v programe 20 %; en navaja, da ena tretjina članov sodeluje redno, ostali občasno; prav tako en anketiranec pa navaja, da v izvršnem in nadzornem odboru sodeluje 10% članov društva, pri športnih tekmovanjih, seminarjih pa do 50% članov.

Z zadnjim vprašanjem v prvem delu vprašalnika smo želeli izvedeti, ali so organizacije med svojimi člani že kdaj prej izvedle anketo oz. kako drugače zbrale mnenja o njihovem zadovoljstvu s programi in aktivnostmi organizacije. Velika večina (71,1 %) organizacij je med svojimi člani že kdaj izvedla anketo oz. kako drugače zbrala mnenja o zadovoljstvu članov s programi in aktivnostmi njihove organizacije, slaba tretjina (28,9 %) pa odgovarja, da tega še niso izvedli.

4. POVZETEK REZULTATOV EMPIRIČNE RAZISKAVE

4.1 GRAJENE IN KOMUNIKACIJSKE OVIRE

V preglednici 7 predstavljamo in primerjamo povzetek ovir, ki so jih v anketi identificirali invalidi posamezniki in predstavniki invalidskih organizacij.

V primeru grajenih ovir lahko ugotovimo, da so bile stopnice skoraj vedno omenjene kot največjo oviro tako v odgovorih invalidov posameznikov kakor tudi v odgovorih predstavnikov invalidskih organizacij. Na drugem mestu je bila najpogosteje omenjena odsotnost klančin oz. prestrme klančine, tem sledijo visoki robniki in pločniki, pogosto pokvarjena dvigala, pomanjkanje ročajev oz. držal, preozka vrata oz. preozke prehode, neustrezno opremljene oz. za invalide nedostopne sanitarije, itd. Pomembna je tudi ugotovitev, da se pri grajenih ovirah pojavljajo več ali manj iste ovire na vseh področjih, ki jih je raziskava pokrila.

Za razliko od grajenih ovir pa opazimo, da se komunikacijske ovire, ki so jih anketiranci izpostavili, razlikujejo glede na področje družbenega življenja. Ne glede na to pa lahko vseeno povzamemo najpogosteje omenjene ovire v tem segmentu. Posamezni invalidi kakor tudi predstavniki organizacij so v anketi velikokrat omenili neustrezno oz. otežkočeno komunikacijo z osebjem na eni strani, ter neprijaznost oz. nerazumevanje težav invalidov s strani splošne javnosti. Veliko oviro predstavljajo tudi sistemi obveščanja, ki so v večini primerov neustrezni za potrebe invalidov. Pri tem so bili največkrat omenjeni: neberljivi napisi, pomanjkljiva navodila, odsotnost oznak, pomanjkanje signalizacij, slaba osvetljenost, slabo ozvočenje, neustrezno postavljene okence itd. Za gluhe in naglušne pa pomanjkanje oz. odsotnost tolmačev predstavlja velikansko oviro.

Iz primerjave odgovorov anketiranih invalidov posameznikov z odgovori predstavnikov invalidskih organizacij ugotovimo, da so odgovori obeh večinoma zelo podobni. To kaže na dejstvo, da invalidskih organizacije dobro poznajo težave invalidov in ovire s katerimi se srečujejo. To je tudi za pričakovati.

Preglednica 7: Povzetek glavnih ovir, ki so jih izpostavili invalidi posamezniki in invalidske organizacije

POTNIŠKI PROMET	
Invalidi posamezniki	Invalidske organizacije
Grajene ovire: stopnice, preozka vrata, preozki prehodi, hitro vrtljiva vrata, vrata z močnim samozapiralnim sistemom, prestrme klančine, previsoki pločniki,	Grajene ovire: stopnice – visoke, strme in nevarne stopnice tako pri vstopu in izstopu v različne stavbe kot tudi v potniškem prometu (vstopi in izstopi na avtobuse in vlake),

<p>odsotnost ramp, pogosto pokvarjena dvigala, odsotnost držal za invalide v avtobusih, odsotnost nizkopodnih vozil, ki bi omogočila enostavnejši dostop invalidom, neurejen prevoz od doma do postaje, vhodi in izhodi iz stavb oziroma vstopi iz prevoznih sredstev, odsotnosti sanitarijev za invalide na postajah, težek dostop do peronov na železniških postajah (stopnice), neprilagojena prometna infrastruktura (neurejene kolesarske steze, spolzka tla, slaba signalizacija, semaforji brez zvočnega signala, nedostopni kioski in trafike za nakup kart, previsoka okenca), neprilagojenost letalskega prometa za različne tipe invalidskih vozičkov.</p> <p>Komunikacijske ovire: odsotnost zvočnih opozoril, prikazovalnikov in oznak (informacije o tem katera postaja sledi, o menjavah letal, vlakov, najave o prihodih in odhodih vozil), premajhni napisi na avtobusih, previsoki zvonci v avtobusih, slabo vidni vozni redi, neprijaznost in nedostopnost osebja za okenci in voznikov, težave pri nakupu kart (otežkočeno sporazumevanje z osebjem v primeru slepote ali gluhot), pomanjkljiva in dvoumna navodila in označbe.</p>	<p>pomanjkanje klančin oz. preveč strme klančine, pomanjkanje ali neprilagojenost dvigal, vhodi in izhodi iz stavb (preozka vrata in prehodi), odsotnost držal za invalide, ki bi omogočila enostavnejši dostop invalidom in varnejše in udobnejše koriščenje potniškega prometa, neprilagojene potniške postaje, ni organiziran prevoz od doma do postaje, neurejen dostop do peronov, neurejen vstop in izstop v letalskem prometu, neprilagojenost taksijev za prevoz invalidov z vozički, neprilagojena infrastruktura (tlakovani predeli, rešetke, kanalizacijski pokrovi, slabe – luknjaste ceste in podhodi, premalo (signaliziranih) prehodov za pešce, previsoka okenca, neprilagojena signalizacija (semaforji brez zvočnega signala).</p> <p>Komunikacijske ovire: odsotnost zvočnih opozoril, prikazovalnikov in oznak, premajhni tisk, previsoki zvonci v avtobusih (osebe v vozičkih), neredno ažuriranje informacij na spletu, težave z naročanjem taksijev (gluhi), težave s komuniciranjem preko telefona (gluhi), hrup v avtobusih, ki otežuje komuniciranje s šoferjem in razumevanje zvočnih opozoril o postajališčih</p>
IZOBRAŽEVANJE, USPOSABLANJE IN ZAPOSLOVANJE	
Invalidi posamezniki	Invalidske organizacije
<p>Grajene ovire: stopnice, pomanjkanje klančin oz. prestrme klančine, pomanjkanje dvigal oz. pogosto pokvarjena dvigala, nepotrebne pragove, odsotnost držal oz. ograj, ozka vrata, težka vrata, neprimerno opremljene sanitarije, neprimerno urejen dostop do zgradb, neprimerno urejen uvod in izhod iz stavb, neustrezno opremljene prostore in zgradbe, pomanjkljive oznake, neprilagojena delovna mesta, premalo parkirnih mest za invalide, visoki robniki in pločniki, neurejene poti v okolici izobraževalnih ustanov.</p>	<p>Grajene ovire: neprimerni dostopi do objektov in posameznih prostorov v teh objektih (največkrat so omenjeni vrtci in šole), stopnice, visoki robniki in pragovi, preozka vrata, preozki prehodi, pomanjkanje dvigal in ustreznih klančin, pomanjkanje posebnih ročajev, invalidom večkrat nedostopne sanitarije (preozki vhodi za voziček), starejše stavbe s področja izobraževanja, ki so invalidom še posebej nedostopne, neurejenost primernih prevozov do šol.</p> <p>Komunikacijske ovire: pomanjkanje</p>

<p>Komunikacijske ovire: slaba informiranost (tudi v povezavi s komunikacijo med študenti), otežena komunikacija z osebjem, nedostopnost gradiva, telefonov in pomanjkanje tolmačev ter indukcijskih zank lastno nerazumevanje snovi in slab spomin, profesorji, ki govorijo pretiho, prehitro (si ne morejo zapisati), profesorji, ki predavajo brez mikrofонов, profesorji, ki so nerazumevali ter nimajo izkušenj z invalidi, netolerantnost in nesolidarnost šolskih oz. študijskih kolegov, primitivizem in nepoznavanje drugačnosti, težave, ki nastanejo z odsotnostjo zapisnikarja in premajhnega števila tolmačev, slabo prilagojen učni material (na primer premajhno pisavo v učbenikih in na tabli ter neprilagojen dostop do interneta), projekcije na platno in uporaba grafoskopa (problem za slepe).</p>	<p>tolmačev (za gluhe), odsotnost indukcijske zanke (za naglušne), pomanjkanje zvočnih signalov in obvestil, napisi so premajhni, svetloba je večkrat neprimerna (za slepe, slabovidne), profesorji razlagajo nerazumljivo, odsotnost informacij v lahko berljivi tehniki (za osebe z motnjami v duševnem razvoju), slabo ozvočeni prostori, učitelji stojijo daleč stran in govorijo prehitro (gluhi, naglušni), pomanjkanje prilagojene študijske literature in drugih učnih gradiv, slab dostop do informacij in podatkov preko interneta zaradi zelo slabih povezav oziroma prenosov v nekaterih krajih Slovenije, težko komuniciranje (laringektomirani ter osebe s senzornimi ovirami) v delovnem okolju – ne razumejo drugih, sodelavci pa ne razumejo njih, težave pri pridobitvi zaposlitve zaradi oviranosti v komuniciranju.</p>
IZVAJANJE DEJAVNOSTI ZDRAVSTVENEGA IN SOCIALNEGA VARSTVA	
Invalidi posamezniki	Invalidske organizacije
<p>Grajene ovire: stopnice, pločnike in visoke robnike, pomanjkanje klančin oz. preveč strme klančine, neurejena in premalo parkirišč za invalide, pogosto pokvarjena dvigala, odsotnost ustrezno opremljenih sanitarij (npr. niso prilagojene za invalidske vozičke ali pa jih je premalo, so nedostopne, imajo ozka vrata), pogosto preozka in pretežka vhodna/izhodna vrata, težek vstop in izstop iz bazena, gumbe na dvigalih, ki so pogosto previsoko, neprilagojena diagnostična oprema (premajhni prostori, neustrezne mize za pregled v zdravstvenem domu, neprimeren stol pri zobozdravniku), previsoki obešalniki in stoli, neustrezna signalizacija oznak, slaba osvetlitev, slabo vidne oznake, slabovidni napisi, pomanjkanje svetlobnih displejev.</p> <p>Komunikacijske ovire: neustrezno in</p>	<p>Grajene ovire: neurejen dostop do objektov, ustanov, ambulant ali pisarn, dvigala, ki so pogosto v okvari, stopnice, pomanjkanje prilagojenih parkirišč, klančine, ki so pogosto strme, neustrezno opremljene sanitarije, neprimernost prostorov in neprilagojeno opremo (ozki hodniki, pomanjkanje ročajev, pomanjkanje svetlobnih javljanj, premalo kontrastnih označb).</p> <p>Komunikacijske ovire: pomanjkanje tolmačev oz. v nekaterih primerih zdravniki odklanjajo tolmača, slaba komunikacija z osebjem, klicanje v ambulantah ter naročanje po telefonu (predvsem problem za gluhe), neusposobljenost za vodenje slepega, pomanjkanje ali neuporaba okenc za invalide, neprilagojenost terminalov slepim, slaba dostopnost tehničnih pripomočkov za gluhe in naglušne ter pomanjkanje indukcijskih zank.</p>

<p>otežkočeno komunikacijo z osebjem (neprijazno in neusposobljeno osebje), težave pri branju smerokazov, označb in navodil, previsoki pulti in zastekljena okenca, ki dodatno otežujejo komunikacijo z osebjem, posebne težave gluhih (ne razumejo pogovora oziroma besed ter ne vedo kdaj so na vrsti, posebej pa izpostavljajo težave pri komunikaciji z zdravniki – odsotnost tolmačev za komunikacijo z zdravniki).</p>	
DOSTOP DO STORITEV DRŽAVNE UPRAVE	
Invalidi posamezniki	Invalidske organizacije
<p>Grajene ovire: stopnice, pločniki, previsoki robniki in pragovi, nedostopnost posameznih prostorov in objektov na splošno, preozka vrata; pretežka vrata, in vrata, ki se težko odpirajo, predeli stavb, kjer ni ograj, slaba osvetlitev, premalo parkirnih mest za invalide, slab nadzor nad parkirnimi mesti za invalide.</p> <p>Komunikacijske ovire: zatemnjena okenca, previsoka okenca, previsoki zvonci, pomanjkanje tolmačev (problem za gluhe), neprijaznost osebja, problem storitev preko telefona (za laringektomirane), ker jih uslužbenci na drugi strani ne razumejo oziroma laringektomirane osebe brez glasu teh storitev sploh ne morejo uporabljati, odsotnost zvoncev v uradih, s katerimi lahko invalidi (predvsem laringektomirani) pritegnejo pozornost osebja, premajhna velikost napisov ter pomanjkanje zvočnih oznak in informacij (za lepe in slabovidne), odsotnost podnapisov (za gluhe) pri zvočnih informacijah.</p>	<p>Grajene ovire: stopnice, neprilagojen dostop do objektov in nekaterih prostorov v stavbah (predvsem starejše zgradbe), preozka vrata, previsoki pragovi, pomanjkanje dvigal, prestrme klančin, neprilagojene oz. nedostopne sanitarije za invalide, premalo parkirišč za invalide ter ostre in previsoke robove na bankinah.</p> <p>Komunikacijske ovire: premalo tolmačev, pomanjkanje posebnih tehničnih pripomočkov za premagovanje komunikacijskih ovir za gluhe in naglušne, obrazci in navodila, ki so pogosto napisani zapleteno in nerazumljivo, težave pri komuniciranju z osebjem (arroganca, neusposobljenost za komunikacijo s slepim, gluhih, birokratski odnos, togost, nerazumevanje težav invalidov), težave pri komuniciranju preko stekla, pomanjkanje posebnih prostorov, referentov in okenc za invalide.</p>
DOSTOP DO PONUDBE KULTURNIH USTANOV	
Invalidi posamezniki	Invalidske organizacije
<p>Grajene ovire: stopnice, pločniki, robniki, prestrme klančine, neprimerni vhodi in prehodi, težka vrata, preozka vrata, omenjeno oz. nedostopnost objektov in prostorov (npr.:</p>	<p>Grajene ovire: stopnice, neprilagojen dostop do objektov (npr. visoki pragovi, ozka vrata) in nekaterih prostorov v stavbah, pomanjkanje dvigal, pomanjkanje klančin oz. klančine, ki so pogosto prestrm, neprimerne</p>

<p>kinematografi, v katerih velikokrat ni primernih sedežev za invalide, dostop do veliko knjižnic je možen samo po stopnicah, nekaj knjižnic in galerij je tudi v 1. nadstropju do katerega ni dvigala), nedostopnostjo ali neustreznostjo sanitarij, nekatere knjige ni mogoče dobiti v Braillovi pisavi (za slepe), odsotnost oz. premalo parkirnih mest za invalide,</p> <p>Komunikacijske ovire: otežena komunikacija na splošno (najbolj pogosto v muzejih, galerijah, gledališčih in operah), pomanjkanje tolmačev (za gluhe) ter odsotnost pisnih informacij, premajhni podnapisi v kinematografih, katerim je težko slediti, slabo ozvočenje, zastekljena in previsoka okenca pri pultih za nakup kart.</p>	<p>sanitarij, pomanjkanje parkirišč za invalide in neurejeni dovozi do zgradb, odsotnost primernih prostorov za vozičke v kinodvoranah.</p> <p>Komunikacijske ovire: pomanjkanje tolmačev in indukcijskih zank v prostorih in dvoranah s področja culture, težave invalidov pri rezervaciji in nakupu kart, premajhni napiie in označbe, tiskovine v premajhni pisavi, vsebine programov, ki niso napisane tudi v Braillovi pisavi, težave gluhih in naglušnih pri spremljanju predstav, ki so samo zvočne oziroma govorne, težave oseb z motnjami v duševnem razvoju pri komuniciranju na okencih, nekakovostno in premalo ažurno obveščanje, težave oseb na vozičkih v galerijah in muzejih – umetnine so namreč postavljene previsoko.</p>
---	--

**AKTIVNOSTI PREŽIVLJANJA PROSTEGA ČASA
(ŠPORT, REKREACIJA, TURIZEM)**

Invalidi posamezniki	Invalidske organizacije
<p>Grajene ovire: stopnice, visoki pločniki, visoki robniki, neurejene poti do objektov, preozka vrata, preozki prehodi, neurejen dostop in izstop do bazenov, preozke kabine za preoblačenje, zelo nevarna mokra tla (predvsem v bazenih), odsotnost dvigal oz. pogosto pokvarjena dvigala, neprilagojene ali neprimerne sanitarje (premajhni prostori, preozka vrata), neprimerna parkirišča oziroma pomanjkanje le-teh, omejen dostop do gostišč (v večini so dostopna le poleti kjer je zunanji vrt, mize so nepraktične, prav tako dostop v sanitarije, pult je prenizek), neprilagojene nastanitvene objekte (apartmaji, bungalovi, hoteli), neprilagojeni zunanji športni objekti, neprilagojene vlečnice na smučiščih (prehitre), neprilagojene tribune v športnih objektih, neprilagojene kolesarske steze.</p> <p>Komunikacijske ovire: slaba</p>	<p>Grajene ovire: neprilagojen dostop do objektov (do športnih objektov, do stadiona-stopnišča na štadionih so brez dvigal, kegljišča, do nastanitev), problematične so zlasti stopnice, preozka vrata, visoki robniki, neprilagojeni športni objekti na splošno predvsem pa sanitarije, neprilagojene nastanitvene kapacitete, plaže, bazene, gostinske lokale in neprilagojena turistična ponudba na sploh, pomanjkanje garderobnih kabin za invalide v športnih objektih.</p> <p>Komunikacijske ovire: otežkočen dostop do informacij (neprilagojen reklamni material, premalo posebnih okenc za invalide pri nakupu kart ali turističnih aranžmajev, premajhni ter črno-beli napisi, neprimerni načini obveščanja, rezervacija kart po telefonu za gluhe ni mogoča), premalo turističnih programov prilagojenih invalidom, na turističnih centrih težko dobijo ustrezne informacije, po telefonu se (gluhi) ne morejo dogovarjati, turistični izleti so za</p>

<p>komunikacija v splošnem pomenu (predvsem za gluhe in naglušne – težavna prijava in odjava pri namestitvah), pomanjkanje navodil, oznak, napisov in podnapisov, ki so velikokrat tudi premajhni, hrup v prostorih in dvoranih, pomanjkanje zvočne signalizacije, slaba osvetljenost prostorov, neredno ažurirane informacije na internetu, nedostopnost, nerazumevanje drugačnosti, premalo tolerance in premalo spoštovanja s strani osebja.</p>	<p>gluhe brez tolmača neprimerni, težave pri naročanju v gostinskih lokalih (predvsem za gluhe), osebje, ki je velikokrat neusposobljeno, neosveščeno in nepripravljeno za komuniciranje z osebami, ki imajo različne ovire (gluhota, slepota, motnje v duševnem razvoju).</p>
---	--

4.2 ODGOVORNOST ZA IZVAJANJE UKREPOV

Odgovore anketirancev na vprašanje glede stopnje odgovornosti različnih akterjev za izvajanje ukrepov za zmanjševanje ovir povzemamo v preglednici 8.

Čeprav anketiranci naštevajo različne stopnje odgovornosti akterjev glede na področje lahko tudi v tem primeru ugotovimo, da odgovornost za odpravljanje ovir večinoma pripisujejo državnim organom (ministrstvom oz. upravnim enotam in občinam). Stroka se tudi pogosto pojavlja visoko na lestvici odgovornosti predvsem za grajene ovire. Potem sledijo izvajalci storitev, invalidske organizacije, invalidi in njihovi bližnji pa se smatrajo za najmanj odgovorni.

Tudi glede odgovornosti akterjev se si odgovori invalidov posameznikov in predstavnikov invalidskih organizaciji med sabo zelo podobni.

Preglednica 8: Povzetek odgovorov o odgovornosti posameznih akterjev za izvajanje ukrepov za zmanjševanje ovir

POTNIŠKI PROMET	
Invalidi posamezniki	Invalidske organizacije
<p>Grajene ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – upravne enote in občine – ministrstva in stroka – izvajalci storitev – invalidske organizacije – invalidi sami – družine, sorodniki in svojci 	<p>Grajene ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – stroka – ministrstva – upravne enot in občine – izvajalci storitev – invalidske organizacije – invalide in njihovi bližnji
<p>Komunikacijske ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – upravne enote in občin ter ministrstev 	<p>Komunikacijske ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ministrstva, upravne enote in občine ter

<ul style="list-style-type: none"> – stroka – izvajalci storitev – invalidske organizacije – osebna odgovornosti 	<p>stroka</p> <ul style="list-style-type: none"> – izvajalci storitev – invalidske organizacije – invalidi in njihovi bližnji <p>Poleg naštetih sta predstavnika dveh organizacij navedla še inšpekcijo, le-ta bi morala po njihovem mnenju povečati nadzor nad izvajalci del ter kulturo ljudi.</p>
IZOBRAŽEVANJE, USPOSOBLJANJE IN ZAPOSLOVANJE	
Invalidi posamezniki	Invalidske organizacije
<p>Grajene ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ministrstva – stroka – upravne enote in občine – izvajalci storitev – invalidske organizacije – invalidi in svoji bližnji <p>Komunikacijske ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ministrstva – občine – stroka – izvajalci storitev – invalidske organizacije – invalidi in njihovi bližnji 	<p>Grajene ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – stroka – ministrstva – upravne enote in občine – izvajalci storitev – invalidske organizacije – invalidi in njihovi bližnji <p>Komunikacijske ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – upravne enote, občine – ministrstva – stroka – izvajalci storitev – invalidske organizacije – invalidi in njihovi svojci <p>Posebej so bile izpostavljene inšpekcije kot pomemben člen pri nadzoru nad izvajalci del. Ob dobrem delovanju in nadzoru bi prihajalo do manj napak, invalidi pa bi se srečevali z manj grajenimi ovirami.</p>
IZVAJANJE DEJAVNOSTI ZDRAVSTVENEGA IN SOCIALNEGA VARSTVA	
Invalidi posamezniki	Invalidske organizacije
<p>Grajene ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ministrstva – upravne enote in občine, stroka – izvajalci storitev – invalidske organizacije – invalidi – svojci, prijatelji <p>Komunikacijske ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ministrstva – upravne enote in občine – stroka 	<p>Grajene ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ministrstva – občine, upravne enote – stroka – izvajalci storitev – invalidske organizacije – invalidi in njihovi bližnji <p>Komunikacijske ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ministrstva – izvajalci – upravne enote, občine

<ul style="list-style-type: none"> – izvajalci storitev – invalidske organizacije – invalidi – družina, svojci, prijatelji 	<ul style="list-style-type: none"> – stroka – invalidske organizacije – invalidi in njihovi bližnji
DOSTOP DO STORITEV DRŽAVNE UPRAVE	
Invalidi posamezniki	Invalidske organizacije
<p>Grajene ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – izvajalci storitev – stroka – invalidske organizacije – invalidi – družina, svojci, prijatelji <p>Komunikacijske ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – izvajalci storitev – stroka – invalidske organizacije – invalidi – družina, svojci, prijatelji 	<p>Grajene ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – izvajalci storitev (ministrstva, upravne enote, občine , sodišča, davčni uradi ...) – stroka – invalidske organizacije – invalidi in njihovi bližnji <p>Komunikacijske ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – izvajalci storitev (ministrstva, upravne enote, občine , sodišča, davčni uradi ...) – stroka – invalidske organizacije – invalidi in njihovi bližnji
DOSTOP DO PONUDBE KULTURNIH USTANOV	
Invalidi posamezniki	Invalidske organizacije
<p>Grajene ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – upravne enote, občine, stroka – ministrstva – izvajalci storitev – invalidske organizacije – invalidi – družina, svojci, prijatelji <p>Komunikacijske ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – upravne enote, občine – ministrstva – izvajalci storitev – stroka – invalidske organizacije – invalidi – družina, svojci, prijatelji 	<p>Grajene ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – stroka – ministrstva, upravne enote in občine – invalidske organizacije – invalidi in njihovi bližnji <p>Komunikacijske ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – stroka – ponudniki storitev – ministrstva, upravne enote in občine – invalidske organizacije – invalidi in njihovi bližnji
AKTIVNOSTI PREŽIVLJANJA PROSTEGA ČASA (ŠPORT, REKREACIJA, TURIZEM)	
Invalidi posamezniki	Invalidske organizacije
<p>Grajene ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – stroka – upravne enote, občine – izvajalci storitev – ministrstva – invalidske organizacije – invalidi 	<p>Grajene ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – stroka – ponudniki storitev – upravne enote in občine – ministrstva – invalidske organizacije – invalidi in njihovi bližnji

<ul style="list-style-type: none"> – družina, svojci, prijatelji <p>Komunikacijske ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ministrstva, upravne enote, občine, stroka – izvajalci storitev – invalidske organizacije – invalidi – družina, svojci, prijatelji 	<p>Komunikacijske ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ponudniki storitev – ministrstva, upravne enote in občine – stroka – invalidske organizacije – invalidi in njihovi bližnji
--	--

4.3 POVZETEK UKREPOV ZA URESNIČEVANJE PRAVIC INVALIDOV IN PRIMERJAVA MED UKREPI, KI SO JIH PREDLAGALI INVALIDI POSAMEZNIKI IN INVALIDSKE ORGANIZACIJE

POTNIŠKI PROMET

Tudi predlogi ukrepov za izboljšanje stanja na področju potniškega prometa so si med seboj pri obeh skupinah precej podobni. Obe skupini poudarjata potrebo po spoštovanju zakonodaje ter po večjem nadzoru nad izvajanjem zakonodaje ter potrebnih novih spremembah zakonodaje. Invalidske organizacije predlagajo izvedbo natančnega popisa dostopnostno problematičnih objektov na terenu, invalidi opozarjajo, da bi se morali projektanti, investitorji in izvajalci posvetovati z invalidi pred pričetkom gradenj ter ureditvah potniškega prometa.

Preglednica 9: Predlogi ukrepov za izboljšanje stanja na področju potniškega prometa

Invalidi posamezniki	Invalidske organizacije
<p>Grajeno okolje:</p> <ul style="list-style-type: none"> – spoštovanje obstoječe zakonodaje, ureditve – sprememba zakonodaje – povečanje sankcij in nadzor nad izvajanjem zakonov – nižanje stopnic – ureditev klančin – ureditev električnih stopnic – širjenje pločnikov brez robov – ureditev kolesarskih stez – montiranje ramp, oprijemal in držal na avtobusih – ureditev dvižnih ploščadi – uveljavitev nizkopodnih vozil, – ureditev prilagojenih robnikov za 	<p>Grajene ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – upoštevanje obstoječe zakonodaje – ureditev in dopolnitev zakonodaje – poostreitev doslednosti izvajanja zakonodaje – prilagoditev vstopov in izstopov iz prevoznih sredstev – prilagoditev prevoznih sredstev (uveljavitev nizkopodnih vozil, prilagoditev višin zvoncev na avtobusih ...) – prilagoditev postajališč (ureditev klančin in dvigal, nižanje stopnic in robnikov, klopce na postajališčih, ustrezna širina vrat – upoštevati potrebe invalidov pri novih

<p>avtobuse,</p> <ul style="list-style-type: none"> – ureditev za invalide ustreznih dvigal – ureditev sanitarij na postajah – pogosto ažuriranje informacij na spletu o prometnih storitvah – povečati velikost tiska (tablice), ki prikazuje vozne rede – pri novogradnjah upoštevati potrebe invalidov, torej graditi, prilagajati novogradnje glede na potrebe invalidov – popraviti že obstoječe napake pri gradnjah – posvet izvajalcev, investorjev, projektantov z invalidi pred začetkom vsake gradnje in ureditve potniškega prometa – ureditev parkirnih mest <p>Komunikacijske ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – urediti mesto nakupa kart (predvsem za gluhe in naglušne osebe) – zagotovitev oz. povečanje števila tolmačev, komunikatorjev in asistentov – uveljavitev posebne službe za spremljanje gluhih – nadomestitev glasovnih sporočil s pisnimi – ureditev različnih napisov in označb – zagotovitev lahko berljivih in razumljivih tekstov, bralnih vrstic – ureditev glasovnih oznak in ojačevalcev zvoka, (za slepe) – urediti vsa okenca in pulte primerno za invalide – uvedba brezplačnega mestnega potniškega prometa za invalide 	<p>gradnjah</p> <ul style="list-style-type: none"> – popravljanje obstoječih napak pri gradnjah oziroma saniranje starih zgradb – zagotovitev doslednega izvajanja predpisov o grajenih ovirah – izvedba natančnega popisa dostopnostno problematičnih objektov na terenu. <p>Komunikacijske ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ureditev različnih napisov in označb (zvočni signali o tem, na katero postajo je prišel avtobus, več zvočnih semaforjev, napisi pri nakupu kart in v avtobusih, svetlobni in govorni displeji, ojačevalci zvoka) – uvajanje e – terminalov – zagotavljanje tolmačev, spremljevalcev in osebnih asistentov – spoštovanje obstoječe zakonodaje – ureditvi nove zakonodaje
---	---

IZOBRAŽEVANJE, USPOSABLJANJE IN ZAPOSLOVANJE

Poleg ukrepov povezanih z ureditvijo oziroma dopolnitvijo nove zakonodaje ter nadzorom nad izvajanjem obstoječe, sta obe skupini vprašanih predlagali zagotavljanje večje finančne podpore. Finančno bi bilo treba podpreti ukrepe namenjene zmanjševanju ovir ter izboljšanju dostopnosti in uvesti davčne spodbude za odpravo ovir.

Medtem ko invalidske organizacije pri ukrepih na področju komunikacij predlagajo predvsem različne tehnične ukrepe in rešitve, pa invalidi poudarjajo tudi potrebo po izboljšanju osveščenosti, večji toleranci, enakopravnost, volji ter pripravljenost za pomoč drugim, tako v izobraževalnih okoljih kot tudi na delovnih mestih. Invalidske organizacije navajajo tudi potrebo po destigmatizaciji invalidov na področju izobraževanja, usposabljanja in zaposlovanja.

Preglednica 10: Predlogi ukrepov za izboljšanje stanja na področju dostopa do izobraževanja, usposabljanja in zaposlovanja

Invalidi posamezniki	Invalidske organizacije
<p>Grajene ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ureditev (dopolnitev) zakonodaje – upoštevanjem že obstoječe zakonodaje in standardov (predvsem novogradnje ter ureditev starih objektov) – iskati rešitve obstoječe infrastrukture ter novogradenj v sodelovanju z invalidi in invalidskimi organizacijami (arhitekti, fakultete in urbanisti bi morali upoštevati potrebe invalidov) – poostri nadzor ter sankcije – zagotavljanje dvigal (vlečna dvigala za vozičke, etaže povezane z dvigali) – ureditev dostopa do posameznih poslopj in izboljšanje funkcionalnosti zgradb – ureditev klančin, sanitarij in stopnic ter vgraditev širših vrat na senzor, v že obstoječih zgradbah s področja izobraževanja in zaposlovanja – zagotovitev več finančnih sredstev za ureditev problematike, – ureditev pločnikov, kolesarskih stez in dovoznih poti – prilagoditev sprednje klopi za invalide in podobno <p>Komunikacijske ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ureditev področja tolmačev (več šolanih tolmačev, zagotoviti bi jih morala 	<p>Grajene ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ureditev dostopov do zgradb in prostorov v objektih – upoštevanje zakonodaje in predpisov s tega področja pri novogradnji in prenovi – zagotovitev tesnega sodelovanja stroke in izvajalcev z invalidi pri iskanju gradbenih rešitev – zagotavljanje finančne podpore pri dejavnostih za zmanjšanje oz. odpravljanje ovir grajenega okolja, – uvajanje davčnih spodbud za odpravljanje grajenih ovir – vprašati osebe z različnimi ovirami kaj si sploh želijo ter kakšne so njihove potrebe v zvezi s šolanjem in zaposlovanjem – izdelava popisa objektov na terenu in opozarjati na ovire s konkretnimi primeri ter dolgoročno načrtovati spremembe <p>Komunikacijske ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ureditev področja tolmačev (zagotovitev v osnovnih šolah, srednjih šolah in na fakultetah; imeti na razpolago več ur) – zagotovitev upoštevanja zakonodaje, predpisov in strategij – zagotovitev večjega nadzora in sankcioniranje kršiteljev – zagotavljanje finančne podpore za

<p>država)</p> <ul style="list-style-type: none"> – večja stopnja tolerance, enakopravnost in volja ter pripravljenost za pomoč drugim – ustrezno izobraževanje in usposabljanje ljudi za delo z invalidi na področju izobraževanja in zaposlovanja – večji nadzor in sankcije na področju izvajanja zakonodaje – izboljšanje možnosti za študij na daljavo, jim omogočiti boljši in hitrejši internet – omogočanje pridobitev osnovnih komunikacijskih sredstev za invalide na zdravniški recept – pomembne zadeve zapisati v lahko berljivem tekstu – omogočanje indukcijskih zank v šolah – osveščanje javnosti 	<ul style="list-style-type: none"> – dosledno izvajanje zakonodaje – izboljšanje možnosti za študij invalidov na daljavo – osveščanje javnosti – gradiva in pomembne zadeve zapisati v lahko berljivem tekstu – omogočanje oz. vgraditev indukcijskih zank v šolah – uporabljanje velikih napisov v barvah in simbolih – postavljanje informacijske table na nivo, ki je dostopen tudi za invalide – spodbujanje zaposlovanja invalidov, – vprašati invalide z različnimi ovirami kaj konkretno potrebujejo – upoštevanje mnenja stroke in invalidskih organizacij – ureditev ustreznega izobraževanju kadra, ki dela na tem – destigmatiziranje tega področja
--	--

IZVAJANJE DEJAVNOSTI ZDRAVSTVENEGA IN SOCIALNEGA VARSTVA

Tudi na tem področju obe skupini opozarjata na nedosledno izvajanje zakonodaje. Grajene ovire pri izvajanju storitev zdravstvenega in socialnega varstva predstavljajo slabi dostopi (klančine sicer so, a nimajo nimajo pravih naklonov), slabo delovanje dvigal (dvigala so, a zaradi nerednega vzdrževanja in srevisiranja ne delujejo), težave pri dovozu (parkirišča za invalide sicer so, a so na njih parkirani drugi). in podobno.

Podobno kot pri področju izobraževanja in zaposlovanja, si v komunikacijah invalidi želijo več prijaznosti in strpnosti zaposlenih in povečanje osebnega stika zaposlenih z invalidi.

Preglednica 4: Predlogi ukrepov za izboljšanje stanja na področju dostopa do storitev zdravstvenega in socialnega varstva

Invalidi posamezniki	Invalidske organizacije
<p>Grajene ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ureditev dvigal (povečanje števila, redno servisiranje in zagotovitev neprekinjenega delovanja, primerna višina gumbov v dvigalu, lažje odpiranje vrat dvigal) – ureditev zakonodaje (dosledno izvajanje obstoječe zakonodaje in v zvezi s tem povečanje nadzora in sankcije za kršitelje) – zakonodajo bi morali v sodelovanju z Nacionalnim svetom invalidskih 	<p>Grajene ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ureditev dvigal – ureditev klančin s pravimi nakloni – zagotavljanje ustreznih parkirišč in zagotavljanje reda na njih – zagotavljanje doslednega izvajanja obstoječe zakonodaje ter v zvezi s tem povečanje nadzora in sankcij za kršitelje. Nekateri anketiranci posebej izpostavljajo tudi gradbena dovoljena, načrte in strogo upoštevanje zakonodaje pri novogradnjah in

<p>organizacij spremeniti do te mere, da bi določala dostopnost za vse</p> <ul style="list-style-type: none"> – upoštevanje mnenja invalidov pri pripravi dopolnitev zakonodaje – upoštevanje relevantnih predpisov pri načrtovanju objektov (prilagajanje novogradenj potrebam invalidov) – popravilo starih objektov v skladu s potrebami invalidov. – ureditev in povečanje števila parkirišč – ureditev dovozov do zgradb – odstranitev cestnih robnikov – ureditev ter ustrezno opremljanje sanitarij – vgraditev širših vrat in razširitev prehodov – ureditev dostopov do bazenov – ureditev ramp in držal – izgraditev klančin z ustreznim naklonom – povečanje sredstev na tem področju <p>Komunikacijske ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – zaposlitev več ustrezno izobraženih tolmačev – zagotovitev več prijaznosti in strpnosti zaposlenih do invalidov – zagotovitev boljše izobrazbe in osveščenosti zaposlenih na tem področju. – povečanje osebne stika zaposlenih z invalidi – ureditev svetlobnih označb in napisov-displejev v čakalnicah – zagotovitev lahko berljivih informacij – zagotovitev indukcijskih zank – sodelovanje stroke – zagotovitev več sredstev 	<p>aktivnejšo vlogo inšpekcijskih služb. Zaželeno je tudi popravilo in sanacija starih objektov</p> <ul style="list-style-type: none"> – upoštevanje ustreznih gradbenih predpisov pri novogradnjah, – zagotavljanje aktivnejše vloge inšpekcijskih služb pri kontroliranju upoštevanja gradbenih predpisov – ustrezno popravilo in sanacija starih objektov – upoštevanje mnenja invalidov – izvedba natančnega popisa neustreznih objektov na terenu in tako opozarjati na nedostopnost s konkretnimi ovirami <p>Komunikacijske ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – zaposlitev več ustrezno izobraženih tolmačev – ureditev svetlobnih označb in napisov-displejev – ureditev naročanja prek sms – ureditev pisnih informacij – ureditev video zaslonov – vgraditev indukcijskih zank – ureditev portalov z informacijami – zagotovitev splošnega izobraževanja in usposabljanja zaposlenih za delo z invalidi – zagotavljanje izvajanja zakonodaje
--	--

DOSTOP DO STORITEV DRŽAVNE UPRAVE

Invalidske organizacije med drugim predlagajo selitev dejavnosti v primernejše prostore oziroma v pritličja, sice pa obe skupini predlagata doslednejše spoštovanje in izvajanje zakonodaje. Tudi na področju dostopa do storitev javne uprave je predlagana priprava popisa stanja na terenu in opzarjanja na invalidom neprilagojene objekte oz. dostope do njih.

Preglednica 5: Predlogi ukrepov za izboljšanje stanja na področju dostopa do državne uprave

Invalidi posamezniki	Invalidske organizacije
<p>Grajene ovire:</p> <ul style="list-style-type: none">– sprememba zakonodaje (prilagajanje naše zakonodaje evropski – bolj vključujoči zakonodaji. Zakonodajo bi morali v sodelovanju z Nacionalnim svetom invalidskih organizacij Slovenije spremeniti do te mere, da bi določala dostopnost za vse ter poostrila nadzor tako, da bi se predpise moralo dosledno spoštovati)– bolj dosledno izvajanje obstoječe zakonodaje– večja uporaba dvigal– upoštevanje pri novih gradnjah želje in potrebe invalidov ter graditi samo prilagojene in invalidom dostopne stavbe (pred kakršnokoli novo gradnjo bi se bilo potrebno posvetovati z invalidi ter upoštevati njihove predloge in mnenja)– ureditev in popraviljanje starih gradenj– zagotovitev več sredstev za odpravljanje arhitektonskih ovir– zagotovitev boljše komunikacije med izvajalci storitev in invalidi– ureditev klančin, prilagojenih stopnišč in vrat, več držal in ramp– prilagoditev sanitarij potrebam invalidov– ureditev zunanjih površin objektov (parkirišč, pločnikov, robnikov...) <p>Komunikacijske ovire:</p> <ul style="list-style-type: none">– povečanje števila tolmačev– več strpnosti, prijaznosti ter kulture v komuniciranju z invalidi– enakovredno obravnavanje in	<p>Grajene ovire:</p> <ul style="list-style-type: none">– prilagajanje dostopov in vhodov v stavbe– selitev dejavnosti v primernejše prostore oziroma v pritličja– upoštevanje (predvsem pri novogradnjah) obstoječe zakonodaje, predpisov in strategije– dosledno izvajanje sankcij proti kršiteljem predpisov o gradnji brez ovir– zbiranje mnenja invalidov in na tej podlagi pripraviti ustrezno strategijo– natančno pregledovanje stanja na terenu, narediti ustrezne sezname, opozoriti na to problematiko ter neprilagojene objekte adaptirati <p>Komunikacijske ovire:</p> <ul style="list-style-type: none">– zagotovitev tolmača v vseh uradih državnih upravah– vgraditev indukcijskih zank v vseh uradnih državnih upravah– zbiranje mnenja invalidov in na tej podlagi pripraviti ustrezno strategijo na tem področju– upoštevanje obstoječe zakonodaje, predpisov in strategije– zagotovitev uporabe zvoncev– ureditev obveščanja-sporazumevanja v pisni obliki kjer je obveščanje samo govorno– zagotavljanje informacij v braillovi pisavi– zagotavljanje obrazcev in navodil v lažje razumljivem jeziku in jih zapisati v lahko berljivi tehniki– ureditev komuniciranja preko

<ul style="list-style-type: none"> – upoštevanja mnenja invalidov – ureditev ustreznih, jasnih, nedvoumnih ter velike označb, napisov in informacij – zagotovitev več pisnega sporazumevanja 	<ul style="list-style-type: none"> – zastekljenih okenc – zagotovitev posebnih prostorov (okenc, mize namenjeni invalidom za urejanje zadev) – ureditev velikih, jasnih barvnih oznak – opremljanje informativnih gradiv s slikami – zagotovitev izobraževanja, informiranja in seznanjanja uslužbencev o različnih oblikah invalidnosti
---	---

DOSTOP DO PONUDBE KULTURNIH USTANOV

Predlagani ukrepi za izboljšanje dostopnosti grajenega okolja so več ali manj enaki kot pri prejšnjih področjih, na področju komunikacij je pri obeh skupinah bolj izpostavljen predlog večjega števila tolmačev, vgradnji in dostopnosti indukcijskih zank, zagotavljanju informacij v brajivci in opremljanju predstav s podnapisi.

Preglednica 6: Predlogi ukrepov za izboljšanje stanja na področju dostopa ponudbe kulturnih ustanov

Invalidi posamezniki	Invalidske organizacije
<p>Grajene ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – zgraditev novih klančin – zagotovitev ustreznih dvigal (ustrezna širina vrat, ustrezna višina gumbov..) – ureditev zakonodaje predvsem na področju novih gradenj – odpravljanje arhitektonskih ovir (ureditev stopnic, držal, ograj, ramp, pragov, pločnikov, vgraditev širših vrat) – ureditev sanitarij – ureditev parkirišč – zagotovitev potrebnih sredstev za ureditev tega področja – zagotovitev nadzora in sankcij v primeru kršenja zakonodaj. <p>Komunikacijske ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – zagotovitev boljše komunikacije (več tolmačev za gluhe, za naglušne pa boljši dostop do indukcijskih zank). – večje spoštovanje, strpnost, ozaveščenost ter boljša »kultura« na tem področju, kjer velja še posebej omeniti vljudnost in prijaznost – upoštevanje mnenja invalidov in 	<p>Grajene ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – zagotovitev spoštovanja obstoječe zakonodaje, predpisov in strategij na tem področju – uvajanje posebnih davčnih spodbud za odpravljanje ovir na tem področju – prilagajanje in izboljšanje dostopov do stavb – vgraditev dvigal in primernih klančin – ureditev ustreznih sanitarij – ureditev reliefnih talnih oznak znotraj kulturnih ustanov – izvajanje natančnega popisa stanja na terenu, na nepravilnosti opozoriti ter izvesti potrebne adaptacije <p>Komunikacijske ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – zagotavljanje tolmačev – vgraditev indukcijskih zank – zagotavljanje doslednega izvajanja zakonodaje, pravilnikov in strategij – uvajanje posebnih okenc ali prostorov za invalide (posebej za osebe z motnjami v duševnem razvoju) – opremljanje pisnih informacij s slikami

nevladnih organizacij, – ureditev več zvočnih oznak (za slepe in slabovidne) – ureditev več svetlobnih in pisnih oznak ter informacij (za gluhe in naglušne) – zagotovitev bolj jasnih označb na splošno.	– zagotavljanje pisnih informacij v braillovi pisavi – opremljanje vseh projekcij s podnapisi
--	--

AKTIVNOSTI PREŽIVLJANJA PROSTEGA ČASA

Pri predlogih ukrepov za zmanjšanje ovir pri dostopnosti do aktivnosti preživljanja prostega časa so predstavniki invalidskih organizacij navedli precej večji nabor ukrepov kot invalidi posamezniki. Tako v telovadnicah, kot tudi v bazenih, na stadionih bi bilo treba prilagoditi vhode, vrata, prehode, dvigala, klančine, ročaje, sanitarije in garderobe za invalide. Podobno bi veljalo urediti tudi v lokalih. Invalidi še opozarjajo, da bi bilo treba tudi v hotelskih kapacitetah zagotoviti ustrezen del pričlagljenih kapacitete.

Preglednica 7: Predlogi ukrepov za izboljšanje stanja na področju dostopa do aktivnosti preživljanja prostega časa

Invalidi posamezniki	Invalidske organizacije
Grajene ovire: <ul style="list-style-type: none"> – nadomestitev stopnic s klančinami in dvigali – odpravljanje vseh drugih arhitektonskih ovir v objektih – ureditev zakonodaje, predvsem v zvezi z novimi gradnjami (dosledno upoštevanje predpisov, ki se nanašajo na dostopnost brez ovir) – povečanje nadzora in sankcij za kršitelje predpisov – ureditev pločnikov in sprehajalnih ter kolesarskih stez – zagotovitev ustreznih kapacitet za invalide v hotelih in apartmajih – osveščanje uslužbencev – upoštevanje mnenja invalidov – zagotovitev več sredstev Komunikacijske ovire: <ul style="list-style-type: none"> – zagotavljanje tolmačev – več vljudnosti, strpnosti ter kulture s strani ponudnikov in tudi drugih uporabnikov storitev – osveščanje prebivalstva in upoštevanje mnenj in potreb invalidov 	Grajene ovire: <ul style="list-style-type: none"> – zagotavljanje bolj striktnega in doslednejšega izvajanja predpisov, ki urejajo področje dostopnosti grajenega okolja za invalide – upoštevanje dostopnosti grajenega okolja pri izdaji gradbenega dovoljenja določenemu objektu – vprašati invalide z različnimi ovirami kaj konkretno potrebujejo – upoštevanje mnenja stroke in invalidskih organizacij pri načrtovanju objektov na tem področju – ureditev poti, parkov, igrišč – ureditev telovadnic (vhodi, vrata, prehodi, dvigala, klančine, ročaji, sanitarije, garderobe za invalide ...) – ureditev bazenov (vhodi, vrata, prehodi, dvigala, klančine, ročaji, sanitarije, garderobe za invalide ...) – ureditev stadionov (vhodi, vrata, prehodi, dvigala, sanitarije ...) – ureditev lokalov (vhodi, vrata, prehodi, sanitarije ...) – adaptiranje in prilagajanje starejših objektov potrebam invalidov

<ul style="list-style-type: none"> – zagotovitev več pisnih informacij v primeru, če so le te podane glasovno – zagotovitev ustreznih in jasnih označb – dosledno izvajanje predpisov. 	<ul style="list-style-type: none"> – zagotoviti več finančnih sredstev za odpravljanje grajenih ovir – javno opozarjanje na nedostopnost objektov, in sankcioniranje odgovorih – zagotavljanje več osebnih asistentov v pomoč invalidom pri premagovanju obstoječih grajenih ovir – uvedba več davčnih spodbud za odpravljanje ovir na tem področju <p>Komunikacijske ovire:</p> <ul style="list-style-type: none"> – izboljšanje dostopnosti različnih informacij (več informacij predstaviti na displejih) – predstavitev informacij z veliko pisavo, zelo jasno, v barvah, v lahko berljivi tehniki – opremljanje pisnih informacij s slikami – uvajanje svetlobnih zvoncev, svetlobnih signalov – uvajanje posebnih okenc za komuniciranje z invalidi – zagotavljanje več tolmačev (na državnih prireditvah morajo biti zagotovljeni tolmači) – zagotavljanje ustreznih tehničnih pripomočkov – zagotavljanje striktnega in doslednega izvajanja predpisov – vprašati invalide z različnimi ovirami kaj konkretno potrebujejo in upoštevati mnenje stroke in invalidskih organizacij – javno opozarjanje na primere in najbolj opazne kršitve na tem področju – zagotovitev ustreznega izobraževanja osebja, ki deluje na tem področju
---	--

5. PREDLOGI UKREPOV ZA URESNIČEVANJE PRAVIC INVALIDOV DO DOSTOPA BREZ OVIR

V nadaljevanju predstavljamo predloge ukrepov za zagotavljanje dostopnosti brez ovir, ki izhajajo iz ugotovitev naše raziskave. Iz odgovorov anketiranih (tako invalidov posameznikov kot predstavnikov njihovih organizacij) smo pridobili natančne informacije o konkretnih pomanjkljivostih oz. ovirah s katerimi se invalidi srečujejo v svojem vsakdanjem življenju. S strani anketirancev navedeni ukrepi za odpravo ovir na specifičnih področjih so nam omogočili pridobitev najustreznejših predlogov za razreševanje problemov, s katerimi se sami stalno srečujejo na tem področju.

Predlogi ukrepov, ki jih naštevamo v nadaljevanju predstavljajo povzetek konkretnih predlogov, ki so jih dali anketiranci – invalidi posamezniki ter predstavniki invalidskih organizacij. Številni ukrepi predlagani v anketi, so že vsebovani v strategiji Dostopna Slovenija ali pa v Akcijskem programu za invalide 2007–2013, kar potrjuje, da so avtorji teh dokumentov opredelili pravilne ukrepe. Predlogi anketirancev so nam pomagali izpostaviti tiste ukrepe, ki so za invalide ključni oz. katere je nujno treba izvesti

Poleg ukrepov, ki izhajajo iz odgovorov anketirancev, podajamo tudi nekaj predlogov ukrepov, ki temeljijo na primerih dobre prakse iz tujine (politike in ukrepi, ki so uveljavljeni v drugih državah EU). Na osnovi obširnega pregleda tuje literature podajamo tudi nekaj predlogov novejših pristopov k odpravljanju ovir in uresničevanju pravic invalidov.

Predloge ukrepov torej predstavljamo v naslednjih sklopih in sicer:

- predlogi, ukrepov na osnovi anket so razdeljeni na dva sklopa: splošnim predlogom ukrepov, sledijo predlogi ukrepov po posameznih področjih;
- predlogi ukrepov, ki izhajajo iz ugotovljenih primerov dobre prakse v drugih državah EU in
- ukrepi oz. rešitve, ki jih predlagamo na podlagi pregleda literature na področju nove tehnologije in drugih inovacij.

5.1 PREDLOGI UKREPOV, KI IZHAJAJO IZ REZULTATOV ANKETE

Pri predlogih ukrepov v tem sklopu predlagamo tudi konkretne organe oz. institucije, ki so po našem mnenju odgovorni za izvajanje ukrepov. Čeprav mora vsak od navedenih organov učinkovito izpolniti svoje dolžnosti na določenem področju, nosilce naštevamo po vrstnem redu glede na stopnjo odgovornosti. Organ oz. institucija, ki je prva navedena je najbolj pomembna (najodgovornejša) za uresničevanje ukrepov na določenem področju. To pomeni, da je prva institucija dolžna skrbeti za uspešno izvajanje ukrepov na določenem področju. Zaradi tega mora najodgovornejša institucija prevzeti vlogo (medresorskega) koordinatorja in spodbujati ostale nosilce v skupini, da učinkovito izvajajo ustrezne ukrepe iz njihovih pristojnosti.

SPLOŠNI PREDLOGI UKREPOV

Predlogi, ki jih predstavljamo v tem sklopu vsebujejo splošne ukrepe za zmanjševanje ovir, ki se pojavljajo na vseh področjih obravnave. Ukrepi se nanašajo tako na odpravljanje ovir v javnih objektih oz. javnih prostorih, kakor na splošen odnos družbe do invalidov in invalidnosti. Pri naštevanju ukrepov ne specificiramo oblike invalidnosti na katero se posamezen ukrep nanaša. Razlog za to je naše prepričanje, da je treba naštete rešitve izvajati v vseh javnih okoljih za vse kategorije invalidov. Zavedati se moramo, da vse prilagoditve, ki so namenjene invalidom, dvigujejo socialni standard vseh državljanov.

UKREPI NA PODROČJU GRAJENIH OVIR

- Ureditev dostopov oz. dovozov do javnih objektov: ureditev klančin z ustreznim naklonom, širjenje pločnikov, odstranitev cestnih robnikov, zagotavljanje parkirnih mest za invalide.
- Ureditev vhodov/izhodov v javne zgradbe: ureditev ramp in držal, vgraditev širših vrat na senzor.
- Premagovanje stopnic znotraj zgradb: vgraditev dvigal, ki so ustrezne za uporabo invalidnih oseb, vgraditev električnih (tekočih) stopnic, vgraditev dvižnih ploščadi, vgraditev vlečnih dvigal za vozičke, razširitev prehodov.
- Prilagoditev ter ustrezno opremljanje prostorov (prehodov, sanitarij ...) za potrebe invalidov v javnih zgradbah.
- Redno servisiranje dvigal. Anketiranci so se v anketi velikokrat pritoževali, da so dvigala pogosto v okvari.
- Ureditev in popravilo obstoječih gradenj za potrebe invalidov. Pri prilagajanju obstoječih objektov potrebam invalidov je potrebno upoštevati relevantne gradbene in druge predpise, ki urejujejo to področje.
- Zagotovitev tesnega sodelovanja stroke in izvajalcev z invalidi ter upoštevanje mnenja invalidskih organizacij pri iskanju gradbenih rešitev. Anketirani so večkrat opozorili na potrebo, da se jih aktivno vključi v procese odločanja o rešitvah, ki so namenjene za odpravo grajenih ovir. Zahtevajo, da se preko konzultacij z njimi oz. invalidskimi organizacijami upošteva njihove predloge in mnenja, ki izhajajo iz konkretnih potreb in želja invalidov. V ta namen je bil dan predlog, da se je pri sprejemanju odločitev na tem področju, potrebno vedno posvetovati z invalidi z različnimi oblikami oviranosti.

Nosilci za izvajanje ukrepov za odstranjevanje grajenih ovir so:

- Ministrstvo za okolje in prostor,
- Stroka (urbanisti, arhitekti, krajinski arhitekti, gradbeniki, strojniki ...),
- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve,
- Ministrstvo za zdravje,
- Ministrstvo za javno upravo,
- Ministrstvo za šolstvo in šport in
- Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo.

UKREPI NA PODROČJU KOMUNIKACIJSKIH OVIR

- Zagotovitev tolmačev, komunikatorjev in asistentov pri vseh pomembnejših javnih prireditvah.
- Uvedba posebne službe za spremstvo gluhih. V odgovorih na anketo so bili večkrat omenjeni problemi, ki jih imajo predvsem gluhi in naglušni pri komuniciranju z drugimi. Omenjeno je celo bilo, da v nekaterih primerih zdravniki odklanjajo tolmača. Nujno bi bilo treba uvesti posebno službo za spremstvo gluhih pri opravljanju aktivnostih kot so, na primer, obisk pri zdravniku. Prisotnost tolmača v takih primerih mora biti zakonsko zagotovljena pravica invalida, ki jo lahko seveda izkorišča po svoji presoji, kadar se sam za to odloči.
- Zagotovitev ustreznih sistemov obveščanja in informiranja v javnih prostorih. Zaželeni načini informiranja, ki so jih anketiranci največkrat omenili so: glasovna sporočila, slikovna sporočila, lahko berljiva pisna sporočila, informacije v Braillovi pisavi, taktilne informacije, zvočni signali, zvočni semaforji, svetlobni displeji, ojačevalci zvoka, indukcijske zanke.
- Vzpostavitev in vzdrževanje obsežnega informacijskega sistema za invalide. Sistem bi deloval kot vir informacije o: državnih politikah in ukrepih, ki se nanašajo na pravice invalidov, aktivnostih invalidskih organizacij, prireditvah namenjenih invalidom kakor tudi drugih prireditvah, tehničnih in drugih inovacijah na področju invalidnosti.

Nosilci za izvajanje ukrepov za odstranjevanje komunikacijskih ovir so:

- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve,
- Ministrstvo za zdravje,
- Ministrstvo za javno upravo,
- Ministrstvo za kulturo,
- Ministrstvo za gospodarstvo,
- Ministrstvo za promet,
- Ministrstvo za šolstvo in šport,
- Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo,
- Ministrstvo za lokalno samoupravo in regionalno politiko,
- Urad Vlade RS za informiranje in
- Zavod Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik.

UKREPI NAMENJENI OZAVEŠČANJU

Ozaveščanje javnosti o problemih invalidov in ovirah, s katerimi se srečujejo v vsakdanjem življenju, velja kot eden glavnih ukrepov, če ne celo najpomembnejši ukrep, za odpravo ovir in uresničevanju pravic invalidov do prostega gibanja. Popolno razumevanje specifik invalidov in njihovih potreb je prvi korak k uresničevanju njihovih pravic do bivanja brez ovir ter aktivnega vključevanja v družbeno življenje. V raziskavi so anketiranci različno opisali odnose ljudi do njih. Največkrat so bile omenjene naslednje karakteristike: aroganca uradnega osebja, nerazumevanja težav invalidov, neusposobljenosti za komunikacijo z invalidi (predvsem s slepimi in gluhihimi), birokratski

odnos, neprijaznost, nedostopnost, nepotrpežljivost, nepoznavanje drugačnosti in nepripravljenost za pomoč drugim.

Anketiranci so v tej zvezi izpostavili dve smiselno ločeni področji, in sicer ozaveščenost osebja, ki dela z invalidi in ozaveščenost splošne javnosti. V zvezi s tem bi bilo potrebno izobraževati in usposablјati ljudi, ki delajo z invalidi. V anketah so bile večkrat poudarjene težave pri komuniciranju z osebjem. Na področju prometa so izpostavili neprijaznost in nedostopnost osebja (osebje za okenci in vozniki), na področju izobraževanja profesorje, ki govorijo preveč tiho ali prehitro, na področju zdravstvenega varstva odklanjanje tolmačev s strani zdravnikov, na področju državnih storitev birokratski odnos in togost postopkov, na področju kulture težavno komuniciranje z osebjem za okenci, na področju preživljanja prostega časa pa premalo tolerance in premalo spoštovanja s strani osebja.

Ocenjujemo, da je ukrep, ki je bil predlagan v 3. cilju strategije Dostopna Slovenije ustrezen za doseganje potrebne ozaveščenosti »uradnega« osebja. Ukrep predstavljamo tako kot je bil predlagan v strategiji:

- V redni program izobraževanja vključiti teme o dostopnosti, na fakultete za arhitekturo in gradbeništvo na Akademijo za likovno umetnost, smer oblikovanje, na Biotehniško fakulteto, smer krajinska arhitektura, izobraževanja zdravstvenih in socialnih delavcev, na fakultete, katerih programi vključujejo izobraževanje za poklice s področja elektronskih komunikacij in informacijsko komunikacijskih tehnologij (IKT).
- Prav tako je nujno treba zagotoviti ustrezno ozaveščenost splošne javnosti o prisotnosti invalidov v družbi in o ovirah s katerimi se srečujejo. Ukrepi na tem področju imajo cilj zagotoviti, da ljudje dobro razumejo probleme in položaj invalidov, da primerno ravnajo z njimi in jih upoštevajo kot njim enakopravne ter da se zagotovi ustrezn način komuniciranja z invalidi.

Ozaveščanje splošne javnosti o invalidih in dostopnosti brez ovir mora biti sestavni del učnega programa že na začetku šolskega procesa. V tej zvezi so invalidi tudi predlagali večjo vlogo invalidskih organizacij (na primer pripravo in razdelitev zloženek) pri informiranju ljudi glede problematike invalidnosti.

Nosilci za izvajanje ukrepov na področju ozaveščanja so:

- Ministrstvo za šolstvo in šport,
- Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo,
- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve,
- Ministrstvo za zdravje,
- Ministrstvo za javno upravo,
- Ministrstvo za kulturo,
- Ministrstvo za promet,
- Ministrstvo za gospodarstvo in
- Urad Vlade RS za informiranje.

UKREPI NA PODROČJU FINANCIRANJA

Invalidi so v anketi večkrat opozorili na problem pomanjkanja sredstev za financiranje različnih storitev oz. pripomočkov, ki jih potrebujejo za premagovanje ovir s katerimi se srečujejo. Omenili so potrebo po več sredstvih predvsem za:

- osnovne tehnične in druge pripomočke ter za izvajanje dejavnosti
- zmanjšanje oz. odpravljanje ovir grajenega okolja.

Nosilci za izvajanje ukrepov na področju financiranja so:

- Vlada Republike Slovenije,
- Državni zbor Republike Slovenije in
- Ministrstvo za finance.

UKREPI NA PODROČJU ZAKONODAJE

Kot je bilo že navedeno so bili ukrepi, ki so bili opredeljeni v strategiji Dostopna Slovenija in Akcijskem programu za invalide 2007–2013 podlaga različnim zakonom, ki jih je sprejel Državni zbor Republike Slovenije. Večina ukrepov, ki jih predlagamo v tem delu imajo prav tako pravno osnovo v že sprejetih zakonih.

Ugotavljamo, da veliko anketirancev opozarja na nespoštovanje obstoječe zakonodaje, predpisov in strategije. Na področju grajenih ovir, na primer, obstaja pravilnik (*Pravilnik o zahtevah za zagotavljanje neoviranega dostopa, vstopa in uporabe objektov v javni rabi ter večstanovanjskih stavbah*), ki zelo podrobno predpisuje konkretne ukrepe za preprečitev nastajanja oz. odpravo obstoječih ovir (glej poglavje 3.3). V praksi pa se ta predpis zelo redko upošteva.

Anketiranci na tem področju predlagajo predvsem naslednje ukrepe:

- Potrebno je zagotoviti dosledno izvajanje obstoječih zakonov ter upoštevanje relevantnih predpisov.
- Potrebno je poostri nadzor nad izvajanjem zakonov in predpisov.
- Nujno je treba spremeniti (dopolniti) zakonodajo z uvajanjem strožjih kazni za kršitelje.
- Predlogi sprememb zakonodaje bi se morali oblikovati v sodelovanju z Nacionalnim svetom invalidskih organizacij Slovenije.

Nosilci za izvajanje ukrepov na področju zakonodaje so:

- Vlada Republike Slovenije,
- Državni zbor Republike Slovenije,
- Ministrstvo za okolje in prostor,
- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve,
- Ministrstvo za zdravje, Ministrstvo za javno upravo,
- Ministrstvo za kulturo, Ministrstvo za gospodarstvo,
- Ministrstvo za promet,
- Ministrstvo za šolstvo in šport,

- Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo in
- Ministrstvo za lokalno samoupravo in regionalno politiko.

POSAMEZNA PODROČJA

V nadaljevanju predstavljamo predloge ukrepov, ki so jih dali anketiranci za odpravo oz. zmanjšanje ovir na posameznem področju.

UKREPI NA PODROČJU POTNIŠKEGA PROMETA

- Montiranje oprijemal in držal na avtobusih.
- Povečanje števila nizkopodnih avtobusov.
- Ureditev prilagojenih robnikov za avtobuse.
- Nižanje zvoncev na avtobusih.
- Ureditev prevoza od doma do postaj.
- Ureditev dostopa do peronov na železniških postajah.
- Prilagoditev taksijev za prevoz invalidov z vozički.
- Ureditev sistema informiranja potnikov na avtobusnih postajališčih in postajah.
- Ureditev sistema informiranja potnikov na železniških postajah – zvočna opozorila, ustreznost velikosti informacijskih napisov.
- Ureditev dostopa do okenc za nakup vozovnic – ustreznost višina okenc.
- Ureditev sistema komunikacije z osebjem za okence.
- Stalno ažuriranje informacij na spletu o prometnih storitvah.
- Uvajanje e-terminalov.

Nosilci za izvajanje ukrepov na področju potniškega prometa so:

- Ministrstvo za promet,
- Ministrstvo za okolje in prostor ter
- Stroka (urbanisti, arhitekti, krajinski arhitekti, gradbeniki, strojniki ...)

UKREPI NA PODROČJU IZOBRAŽEVANJA, USPOSABLJANJA IN ZAPOSLOVANJA

- Prilagoditev sprednje klopi v šolskih ustanovah za invalide oz. funkcionalna ureditev prostora glede na potrebe posameznega invalida.
- Predavalnice/učilnice opremiti z ustreznimi tehničnimi pripomočki za potrebe invalidov: zvočni signali in obvestila, ustrezno ozvočenje prostorov, primerna osvetlitev prostorov (za slepe in slabovidne), indukcijske zanke (za gluhe in naglušne).
- Prilagoditev delovnih mest za potrebe invalidov.
- Izboljšanje možnosti za študij invalidov na daljavo – omogočiti boljše in hitrejše internetne povezave po celem teritoriju države.
- Posredovanje informacij v lahko berljivi tehniki oz. z napisi ustreznosti velikosti (za osebe z motnjami v duševnem razvoju).

- Posredovanje učnega gradiva v Braillovi pisavi (za slepe).
- Zagotovitev ustrezne (prilagojene) študijske literature in drugih učnih gradiv.
- Uporaba ustreznih tehničnih pripomočkov za komuniciranje z laringektomirani ter osebe s senzornimi ovirami.

Nosilci za izvajanje ukrepov na področju izobraževanja, usposabljanja in zaposlovanja so:

- Ministrstvo za šolstvo in šport,
- Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo,
- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve,
- Ministrstvo za gospodarstvo in
- Zavod Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik.

UKREPI NA PODROČJU IZVAJANJA DEJAVNOSTI ZDRAVSTVENEGA IN SOCIALNEGA VARSTVA

- Zaposlitev več ustrezno izobraženih tolmačev in zagotovitev njihove prisotnosti pri komunikaciji z zdravniki.
- Ureditev svetlobnih označb in napisov-displejev v čakalnicah (elektronski napisi, klic preko displeja, ojačevalec zvoka).
- Zagotovitev lahko berljivih pisnih informacij.
- Zagotovitev indukcijskih zank v zdravstvenih ustanovah (za gluhe)
- Prilagoditev pultov oz. okenc (previsoki pulti in zastekljena okenca dodatno otežujejo komunikacijo z osebjem).
- Prilagoditev sistema naročanja na pregled. Klicanje v ambulantah ter naročanje po telefonu je problematično predvsem za gluhe. Gluhim mora biti omogočen alternativen način naročanja na pregled, npr. pisno.
- Zagotovitev lažjega dostopa do tehničnih pripomočkov za invalide (finančna pomoč).

Nosilci za izvajanje ukrepov na področju zdravstvenega in socialnega varstva so:

- Ministrstvo za zdravje
- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve
- Inštitut Republike Slovenije za rehabilitacijo
- Zavod Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik

UKREPI NA PODROČJU DOSTOPA DO STORITEV DRŽAVNE UPRAVE

- Zagotovitev boljše komunikacije med izvajalci storitev in invalidi (glej ukrep »ozaveščanje« zgoraj).
- Zagotovitev več strpnosti, prijaznosti ter kulture v komuniciranju uslužbencev z invalidi (glej ukrep »ozaveščanje« zgoraj).
- Povečanje števila tolmačev v državnih uradih (za gluhe).
- Ureditev ustreznih, jasnih, nedvoumnih napisov in informacij.
- Ureditev zvočnih oznak in informacij za lepe in slabovidne.

- Ureditev okenc na način, ki omogoča lažje komuniciranje z invalidi. V anketi so bili večkrat omenjene težave pri komuniciranju preko stekla v javnih objektih. Podobne težave imajo predvsem laringektomirani pri storitvah, ki se izvajajo preko telefona. Uslužbenci na drugi strani jih ne razumejo oziroma laringektomirane osebe teh storitev sploh ne morejo uporabljati. Zaradi tega invalidi predlagajo uvedbo posebnih prostorov, referentov in okenc za invalide. Podan je bil tudi predlog, da se zagotovijo zvonci v uradih, s katerimi lahko invalidi (predvsem laringektomirani) pritegnejo pozornost osebja.
- Poenostavitev uradnih obrazcev in zagotovitev jasnih in lahko berljivih navodil za izpolnjevanje obrazcev.

Nosilci za izvajanje ukrepov na področju dostopa do storitev državne uprave so:

- Ministrstvo za javno upravo
- Ministrstvo za notranje zadeve
- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve
- Ministrstvo za lokalno samoupravo in regionalno politiko
- Zavod Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik

UKREPI NA PODROČJU DOSTOPA DO PONUDBE KULTURNIH USTANOV

- Zagotovitev ustreznih sistemom komuniciranja oz. informiranja v objektih s področja kulture kot so: kinematografi, knjižnice, galerije, gledališča, muzeji, opere (ozvočenje, svetlobni znaki, dovolj veliki napisi, tiskovine (vsebine programov) v ustrezni pisavi, zagotavljanje pisnih informacij tudi v Braillovi pisavi, opremljanje pisnih informacij s slikami, opremljanje vseh projekcij s podnapisi, zagotovitev podnapisov ustrezne velikosti v kinematografih).
- Vgraditev indukcijskih zank v objektih s področja kulture.
- Zagotovitev ustreznih sedežev za invalide v kinematografih, gledališčih in operah (mesta za osebe na vozičkih).
- Zagotovitev ponudbe popularnejših knjig tudi v Braillovi pisavi.
- Zagotovitev tolmačev pri pomembnih kulturnih prireditvah.
- Upoštevanje potrebe invalidov pri postavljanju umetnih v galerijah in muzejih. Invalidi (predvsem osebe na vozičkih) so se pritožili, da so umetnin v galerijah in muzejih pogosto postavljene previsoko.
- Stroka (urbanisti, arhitekti, krajinski arhitekti, gradbeniki, strojniki ...).

Nosilci za izvajanje ukrepov na področju dostopa do ponudbe kulturnih ustanov so

- Ministrstvo za kulturo,
- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve,
- Ministrstvo za javno upravo,
- Zavod Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik.

UKREPI NA PODROČJU AKTIVNOSTI PREŽIVLJANJA PROSTEGA ČASA (ŠPORT, REKREACIJA, TURIZEM)

- Zagotovitev ustreznih sistemom komuniciranja oz. informiranja v objektih s področja preživljanja prostega časa (ustrezno ozvočenje, zvočna signalizacija, svetlobni znaki, dovolj veliki napisi, tiskovine (vsebine aktivnosti oz. programov) v ustrezni pisavi, tudi Braillovi).
- Zagotovitev tolmačev pri pomembnih prireditvah na področju preživljanja prostega časa.
- Upoštevanje potrebe invalidov pri organiziranju prireditev na področju preživljanja prostega časa.
- Prilagoditev telovadnic (vhodi, vrata, prehodi, dvigala, klančine, ročaji, sanitarije, garderobe za invalide ...).
- Ureditev bazenov (vhodi, vrata, prehodi, dvigala, klančine, ročaji, sanitarije, garderobe za invalide ...).
- Ureditev stadionov (vhodi, vrata, prehodi, dvigala, sanitarije ...).
- Prilagoditev zunanjih športnih oz. rekreacijskih objektov (ureditev poti, parkov, igrišč ...).
- Ureditev dostopa do plaž.
- Ureditev dostopa do bazenov.
- Zagotovitev ustreznih kabin za preoblačenje v športnih objektih.
- Prilagoditev vlečnic na smučiščih.
- Prilagoditev tribun v športnih objektih.
- Prilagoditev nastanitvenih objektov (apartmaji, bungalovi, hoteli) za potrebe invalidov.
- Ureditev dostopa do gostinskih lokalov. V anketi so nas invalidi opozorili, da je večine gostinskih lokalov dostopna le poleti in to predvsem tisti, ki imajo zunanji vrt. Omenjene so bile tudi nepraktične mize in pulti, ki ne ustrezajo potrebam invalidov kakor tudi neustrezne oz. za invalide nedostopne sanitarije.
- Zagotovitev turističnih programov prilagojenih invalidom. Za izboljšanje turistične ponudbe za invalide predlagamo uvedbo specializiranih turističnih agencij, ki bi izvajale specializirane storitve za invalide. Predlagamo, da država preko kompetentnih vladnih resorjev zagotovi finančno pomoč za ustanovitev teh specializiranih agencij. Taka pomoč je lahko tudi v obliki davčnih olajšav.

Nosilci za izvajanje ukrepov na področju aktivnosti preživljanja prostega časa (šport, rekreacija, turizem) so:

- Ministrstvo za šolstvo in šport,
- Ministrstvo za gospodarstvo,
- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve,
- Ministrstvo za zdravje,
- Ministrstvo za kulturo,
- Ministrstvo za finance,
- Stroka (urbanisti, arhitekti, krajinski arhitekti, gradbeniki, strojniki ...),
- Zavod Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik.

5.2 PREDLOGI UKREPOV, KI IZHAJAJO IZ PRIMEROV DOBRIH PRAKS V DRŽAVAH EVROPSKE UNIJE

Pri izboru dobrih praks iz evropskih držav smo sledili dvema kriterijema in sicer: prvič, upoštevali smo rezultate empiričnega dela projekta (obeh anket) in se osredotočili na tista področja, ki so po mnenju anketiranih nezadostno urejena ter drugič, izbrali smo takšne primere zakonskih določil drugih evropskih držav, ki bi bila glede na naše poznavanje slovenskih razmer in zakonodaje uporabna za izboljšanje dostopnosti za invalide.

Tudi v tem sklopu predloge ukrepov predstavljamo po področjih. Pri vsakem ukrepu je tudi navedena država, v kateri se izvaja. Posamezni primeri so podrobneje opisani v poglavju o dobrih praksah.

UKREPI NA PODROČJU STANOVANJ IN GRAJENEGA OKOLJA

• Finančne podpore za prilagoditev lastnih stanovanj za potrebe invalidov

Gradnja najemnih neprofitnih stanovanj, ki so prilagojena za invalide je po sedanji slovenski zakonodaji v domeni javnih stanovanjskih skladov občin. Invalidi so tudi prednostna kategorija pri nakupu stanovanj, ki republiškega stanovanjskega sklada.

Inštrumenta dodelitve posebne finančne podpore za prilagajanje lastnih stanovanj invalidov zaenkrat pri nas ne poznamo, medtem ko je v tujini dokaj pogost.

Prednosti financiranja prilagoditve lastnih domov za invalide, ki so zmožni bivati samostojno oz. ob določeni pomoči so večplastne: z vidika porabe javnih sredstev so bolj gospodarne, saj je prilagoditev lastnih domov invalidov dolgoročno cenejša od oskrbe v zavodih, poleg tega pa invalidom omogočajo, da ostanejo v lastnem fizičnem in socialnem okolju ter da obdržijo neodvisnost in samostojnost. V nekaterih primerih je sočasno treba zagotoviti organizacijo podpornih storitev.

V državah EU dodeljujejo finančna sredstva na primer v naslednjih primerih:

- v Belgiji dodeljujejo invalidom premija kot pomoč pri prilagajanju njihovih domov
- na Danskem je invalidom ali starejšim osebam ponujena finančna podpora za takšna popravila oz. prilagoditve domov, da ustreza njihovim gibalnim potrebam..
- na Portugalskem lahko invalidi z določeno stopnjo invalidnosti pridobijo sredstva za gradnjo ali nakup lastnih domov po posebno ugodnih kreditnih pogojih.
- to da dodelitev finančne podpore invalidom za prilagajanje stanovanj zmanjšuje potrebo po alternativnih namestitvah za invalide je priznано tudi v Združenem kraljestvu. za prilagajanje stanovanj in s tem ohranjanje neodvisnega življenja so invalidom dodeljena posebna nepovratna sredstva.
- nemška »Misija človečnost«, ki z različnimi akcijami zbira denar za pomoč invalidom, ima za porabo zbranih sredstev predpisana točno določena pravila. Del zbranih sredstev je namenjenih za gradnjo brez ovir oz. adaptacijo lastnih domov invalidov.

Finančne podpore za fizično prilagoditev lastnega doma ponekod niso namenjene le invalidom, pač pa tudi starejšim ljudem.

- **Pomoč pri dogovarjanju med etažnimi lastniki o prilagoditvah večstanovanjskih objektov za invalide**

Tudi v naši praksi so pogosti primeri, ko etažni lastniki nasprotujejo prilagoditvam skupnih prostorov v večstanovanjskih objektih za potrebe invalidov (na primer namestitve dodatnih ograj, klančin ipd.) Očitno se s podobnimi težavami srečujejo tudi v drugih državah.

V Španiji so zato sprejeli poseben zakon o omejevanju pravic lastnine v primeru prilagoditve objektov za invalide, na Portugalskem so v Zakon o etažni lastnini vnesena posebna določila, ki olajšujejo etažnim lastnikom doseganje sporazuma v primeru, ko gre za zagotavljanje ustreznega bivalnega okolja za invalide.

Podobna določila, oziroma pomoč pri doseganju soglasij lastnikov stanovanj v večstanovanjskih objektih bi tudi v naših razmerah omogočila invalidnim osebam oz. njihovim družinam, da bi ob odpravi določenih grajenih ovir lahko ostali v lastnih domovih.

- **Svetovanje in pomoč invalidom na stanovanjskem področju**

V avstrijskem neprofitnem združenju namenjenim pomoči invalidom »Alpha nova« se zavedajo, da stanovanje in bivanje, ne pomeni zgolj zagotavljanja osnovne oskrbe in zavetja, temveč tudi varnosti, neodvisnosti, zasebnosti ter vključevanja v družbo. Invalidom ponujajo različne stanovanjske koncepte, prilagojene individualnim potrebam.

- **Načrtno ozaveščanje in izobraževanje o posebnih potrebah določenih segmentov prebivalstva**

Na Danskem je z zakonom določeno, da morajo študentje v okviru programa študija arhitekture na Danski kraljevi akademiji umetnosti ter na arhitekturni šoli v AArhusu pridobiti znanja in vpogled v potrebe invalidov in ljudi s posebnimi potrebami.

Tudi v dokumentih o dostopnosti brez ovir, ki smo jih sprejeli v Sloveniji (npr. Konvencija o pravicah invalidov) je zapisano, da je treba omogočiti izobraževanje vseh, ki jih zadeva urejanje dostopnosti, s katero se srečujejo invalidi. Vključitev tematike v izobraževalne programe je zapisan tudi med cilji strategije Dostopna Slovenija. Po naših informacijah to področje še ni primerno vključeno v študijske programe na primer arhitekture.

UKREPI NA PODROČJU KOMUNIKACIJ

- **Izboljšanje elektronskih komunikacij na področju javnih storitev**

Projekt E-uprava je sicer v naših razmerah relativno dobro zaživel, vendar je dostop invalidov z določenimi tipi invalidnosti še vedno omejen.

Avstrijska zakonodaja je področje uredila z vključitvijo določil v zakon o e-upravi, Nemčija je na primer postavila tehnične standarde za spletne strani brez ovir. Za spletne strani vseh državnih ustanov je določila roke do katerih morajo spletne strani ustrezati standardom o informacijskih tehnologijah brez ovir. Tudi Portugalska zakonodaja zahteva, da so vse informacije na spletu, ki so namenjene invalidom takšne, da jih razumejo ljudje s posebnimi potrebami.

- **Vzpostavitev spletnega portala »Brez ovir za vse«**

Portal, ki bi nudil informacije o vseh področjih gibanja in življenja brez ovir (stanovanje, promet, zaposlovanje, izobraževanje, kultura ipd.), o primerih dobrih praks in o novih razvojnih dosežkih, bi precej izboljšal komunikacijo in pretok informacij za invalide in vse, ki so aktivni na tem področju.

Takšen portal »Brez ovir za vse« je v Nemčiji nastal na pobudo Ministrstva za socialne zadeve v Hessnu in je platforma za vodenje ter komunikacijo o vseh novih razvojnih dosežkih.

- **Vključitev knjižnic za različne vrste invalidov v sistem javnih knjižnic**

Na Finskem nudijo knjižnice oz. njihovi posebni oddelki storitve uporabnikom s prizadetim vidom.

Pri nas je slepim in slabovidnim namenjena »Knjižnica in fonoteka Minke Skaberne«, ki deluje v okviru Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije. Knjižnica deluje v relativno ozkem okviru, kljub temu da bi jo lahko s pridom uporabljali tudi številni drugi uporabniki. Z vključitvijo te knjižnice v mrežo javnih knjižnic, bi lahko zelo izboljšali kakovost branja in tehnične obdelave posnetkov, z močno razširjenim bralstvom pa znatno povečali tudi število vsakoletnih novih naslovov. Poleg tega bi podobne oddelke lahko ustanovile splošne knjižnice v ostalih krajih/mestih. Ob nedavni centralizaciji splošnih knjižnic, bi bilo to zagotovo lažje izvesti kot v preteklosti.

- **Podpora raziskovalnemu delu inštitutov na področju novih tehnologij za potrebe invalidov**

V pretežnem delu evropskih držav so za razvoj novih tehnologij ustanovljeni posebni inštituti kot na primer Raziskovalni inštitut za tehnologije na področju invalidnosti univerz Hagen in Dortmund, ki išče na področju novih tehnologij nove rešitve za potrebe invalidov in starejših. Inštitut razvija in testira nove tehnologije. Številni projekti se nanašajo tudi na zagotavljanje spletnih storitev brez ovir in na razvoj tehnologij, ki bodo invalidom olajšale komunikacijo.

Programi Evropske unije na področju razvoja novih tehnologij dajejo v novem programskem obdobju znatno podporo raziskavam novih tehnologij za potrebe invalidov. Večina evropskih programov pričakuje ali zahteva delno sofinanciranje raziskav

iz nacionalnih virov. Sofinanciranje projektov, s strani pristojnih ministrstev, bi omogočilo večje število prijav slovenskih raziskovalnih institucij ali njihovih oddelkov v navedene programe.

UKREPI NA PODROČJU POTNIŠKEGA PROMETA

• Podpora prilagoditvam prevoznih sredstev v potniškem prometu

Anketa je pokazala na pomanjkanje taksijev, ki bi bili prilagojeni za prevoz invalidov z vozički. predvidevamo, da je pomanjkanje takšnih vozil tudi razlog za otežen dostop do prevoza od doma do postaj potniškega prometa, kar je tudi navedeno v odgovorih anketirancev.

Eden izmed možnih ukrepov bi bilo subvencioniranje preureditve taksijev. Takšen ukrep poznajo na primer v Belgiji. Z odlokom je lastnikom taksi vozil omogočeno, da prejmejo subvencijo za preureditev vozila za potrebe prevoza invalidov.

V Španiji so z zakonom določene davčne olajšave za investicije prevoznih podjetij v dvizne ploščadi, ki omogočajo invalidom dostop v javna prevozna sredstva.

Nakup za invalide prilagojenih vozil financira nemška »Misija človečnost«. Podobno velja za avstrijski projekt »Življenjska pomoč«, ki zastopa interese invalidov in njihovih družinskih članov, med drugim tudi financira projekte za izboljšanje transportnih možnosti za invalide, vključno s financiranjem nakupa prilagojenih avtomobilov.

• Obvezno usklajeno delovanje občin v javnem prometu

Na Finskem so občine po zakonu dolžne med seboj sodelovati in si prizadevati za skupen pristop k zagotavljanju storitev javnega prevoza za različne skupine prebivalcev. Pri tem so dolžne upoštevati potrebe različnih skupin kot so otroci, starejši in invalidi.

UKREPI NA PODROČJU VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA

• Ustanovitev virtualnega konzorcija za zbiranje in pretok informacij

»*CISONLINE* – Skupnost – Integracija – Posebno izobraževanje« je avstrijski virtualni konzorcij namenjen zbiranju informacij, pravnih osnov, pomembnih internetnih povezav kot tudi tekočih in planiranih projektov usmerjenih na izboljšanje integracije invalidov v rednem in posebnem izobraževanju. Konzorcij je ustanovilo zvezno ministrstvo za izobraževanje, umetnost in kulturo.

UKREPI NA PODROČJU DELA IN ZAPOSLOVANJA

• Spletni portal »Delo in invalidnost«

»Delo in invalidnost« je projekt, ki ga v Avstriji izvajajo institucije s področja industrije in področnih ministrstev (sociala, gospodarstvo, delo). Spletni portal je namenjen delodajalcem, zaposlenim, invalidom ter izvajalcem podpornih storitev. Spletni portal nudi koristne informacije o poteh in načinih za pridobitev podpore in svetovanja.

- **Program »Delovna mesta brez ovir«**

V Nemčiji je leta 2007 Zvezno ministrstvo za delo in socialne zadeve začelo izvajati program »4000 delovnih mest brez ovir«. Namenjen je usposabljanju ter pridobivanju novih delovnih mest za invalide.

- **Finančna podpora delodajalcem za prilagoditev delovnih mest za invalide**

Na Finskem spodbujajo ustvarjanje delovnih mest za invalide tudi s tem, da dodeljujejo delodajalcem finančno pomoč, če je za zaposlitev invalida ali ohranitev delovnega mesta invalida potrebno prilagoditi stroje, delovne metode ali fizične pogoje delovnega mesta.

UKREPI NA PODROČJU SOCIALNEGA VARSTVA

- **Neposredno financiranje**

Sistem neposrednega financiranja je v naših razmerah predmet obširne razprave. Prednosti takšnega načina financiranja so bile v naši že velikokrat obsežno argumentirane, v nadaljevanju povzemamo – iz poglavja o dobrih praksah – nekaj primerov možnih ureditev.

Švedska – v *Zakonu o osebni asistenci* je uzakonjena pravica do neposrednega financiranja osebne asistencije, ki jo lahko uveljavljajo osebe stare do 65 let, ki v vsakdanjem življenju potrebujejo minimalno 20 ur tedensko asistenco pri opravljanju osnovnih življenjskih opravil, kot so na primer oblačenje, umivanje, hranjenje, komuniciranje in podobno. Osebe starejše od 65 let in tiste mlajše, ki ne potrebujejo 20 ur pomoči na teden, pa lahko zaprosijo za podobne storitve kot je osebna asistencija, vendar nimajo zakonske pravice do neposrednega financiranja teh storitev. Izplačila za osebe, ki so opravičene do neposrednega financiranja osebne asistencije, koordinira Nacionalna socialna zavarovalnica.

Združeno kraljestvo – V tej otoški državi so do neposrednega financiranja osebne asistencije upravičene osebe, ki imajo potrebo po teh storitvah skupnostne skrbi ter so pripravljene in sposobne voditi osebno asistenco same ali z zunanjo pomočjo. Sprva je bila osebna asistencija namenjena predvsem odraslim osebam z gibalno oviranostjo oziroma telesnim hendikepom. Z implementacijo zakona o obveznem neposrednem plačevanju osebne asistencije v letu 2003 pa se je upravičenost do neposrednega plačila te storitve razširila tudi na starejše in mlajše osebe ter osebe s težavami v duševnem zdravju.

Danska Po danskem *Zakonu o neodvisnem življenju za težje invalide* denarna sredstva za plačilo osebne asistencije zagotavljajo lokalne skupnosti (polovico sredstev je zagotovljenih iz državnega proračuna), pridobijo jih lahko težji invalidi, ki živijo samostojno v lastnem gospodinjstvu v starosti od 18 do 67 let. Poleg tega je pomemben pogoj za pridobitev financiranja osebne asistencije tudi aktivno življenje osebe bodisi v uporabniških ali političnih združenjih, ali pa na področju dela in izobraževanja. Nadaljnja pogoja sta še fizična nezmožnost opravljanja običajnih vsakodnevnih opravil (oblačenje, hranjenje, umivanje in podobno) ter pomanjkanje (ne obstajanje) podpore v bivalnem okolju oziroma v rednem sistemu skrbi. Višina odobrenih denarnih sredstev za osebno asistenco ni vezana na finančno stanje uporabnika in njegove družine. Približno tretjina invalidnih oseb, ki prejema storitve osebne asistencije, ima dnevno štirindvajseturno pomoč, povprečno pa prejema od 15 do 18 ur osebne asistencije na dan.

Belgija – Invalidom, ki sicer želijo in zmorejo živeti neodvisno, a potrebujejo vsaj nekaj posebne pomoči, so v Belgiji namenjena posebna »*Sredstva za osebno asistenco*«. Ta sredstva niso vključena v običajen sistem socialne podpore. S sredstvi za osebno asistenco lahko invalidi izberejo, najamejo in plačajo enega ali več osebnih asistentov, ki jim pomagajo pri tistih vsakodnevnih aktivnostih, ki jih sami ne morejo opravljati.

Od leta 2003 poteka pilotski projekt Individualiziranega financiranja socialnovarstvenih storitev, ki ga po naročilu Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve izvajata Fakulteta za socialno delo in Inštitut RS za socialno varstvo. Namen projekta je preizkusiti način neposrednega in individualiziranega financiranja za določeno število ljudi. Konec leta 2008 je bilo 11 uporabnikov individualizirano financiranih (več o tem Flaker in ostali, 2007).

OSTALA PODROČJA IN SPLOŠNA UREDITEV

Čeprav veljajo pri nas nekatere spodaj navedene ukrepe podobna zakonska določila kot tista, ki jih navajamo v tem delu kot primere iz tujih praks, želimo v nadaljevanju izpostaviti nekatera specifična določila, ki omogočajo uvedbo specifičnih ukrepov. Spodaj predlagani ukrepi niso niti finančno obsežni, niti organizacijsko zapleteni, zahtevajo pa primerno mero politične in strokovne volje.

• Nadzor nad izvajanjem zakonskih določil o enakih možnostih invalidov

Anketa med invalidi in invalidskimi organizacijami je pokazala, da – enako kot na vseh področjih – zgolj zakonska ureditev na področju dostopnosti in enakih možnosti za invalide, ne zadošča. Spoštovanje obstoječe zakonodaje in ureditve je pomanjkljivo.

Na Danskem so na primer za spremljanje in nadzor nad izvajanjem zakonodaje ustanovili Center za enake možnosti invalidov, ki informira pristojne oblasti o področjih in situacijah / okoliščinah, ki ne zagotavljajo uveljavljanja načela enakih možnosti invalidov in neinvalidov. Center redno publicira informacije in deluje kot sekretariat Danskega sveta za invalide.

Nadzor nad izvajanjem zakonodaje bi bilo možno pri nas izvajati na več načinov. Ena možnost je – podobno kot na danskem – ustanovitev posebnega odbora ali centra, ki bi bdel nad izvajanjem zakonodaje. Druga možnost je neposredno vključevanje tako invalidov, kot tudi vseh ostalih, da bi preko spletnega portala neposredno opozarjali na neizvajanje zakonodaje ali na kritične točke v dostopnosti.

- **Odbor za pripravo predlogov sprememb zakonodaje na področju zagotavljanja nediskriminacije invalidov**

S časom in z razvojem okoliščin se spreminjajo tudi potrebe invalidov (nastajajo nove ovire, pojavljajo se potrebe po zagotavljanju enakosti na novih področjih ipd.) Zato je danska vlada je leta 2007 ustanovila Proti-diskriminacijski odbor za pravice invalidov, ki spremlja potrebe po spremembah zakonodaje, ocenjuje potrebe po tovrstni zakonodaji ter preverja njene ekonomske, socialne in pravne posledice.

Takšen odbor bi lahko ustanovili podobno kot je opisano v zgornjem primeru.

- **Odbor za revizijo standardov**

S podobnim namenom kot zgornji ukrep so leta 2007 na Danskem ustanovili poseben odbor, ki spremlja potrebe po reviziji vseh za invalide pomembnih standardov. V odbor so vključeni predstavniki invalidov ter člani Danskega inštituta za gradbene raziskave.

V naših razmerah bi lahko takšen odbor deloval v okviru enega ali večih strokovnih združenj (npr. Zbornica arhitektov Slovenije, Društvo urbanistov in prostorskih plaberjev, Inžirska zbornica Slovenije ipd.)

- **Pravni zastopnik za spremljanje spoštovanja enakih pravic invalidov**

Avstrijski Zvezni zakon o invalidih vzpostavlja pravnega zastopnika, ki je odgovoren za spremljanje spoštovanja enakih pravic invalidov. Odgovoren je za vodenje in pomoč invalidom, ki so bili v pravnem smislu diskriminirani. Pravni zastopnik nudi urne/dnevne konzultacije na območju celotne Avstrije. Pri svojem delovanju je avtonomen in neodvisen in ni zavezan upoštevanju kakršnikoli zunanjih navodil. Je tudi član zveznega združenja pravnih zastopnikov, ki svetujejo področnim ministrstvom (sociala, varstvo potrošnikov ...) v vseh pomembnih vprašanjih, ki zadevajo invalide.

Zvezni zakon o invalidih ima še pomembno določilo, ki zavezuje parlament, da enkrat letno razpravlja o problematiki invalidov.

Določilo o obvezni občasni razpravi o problematiki invalidov na ravni države bi zagotovo pripomoglo k temu, da bi področja, ki zadevajo invalide dobila primerno dejansko in ne le deklarativno težo.

5.3 PREDLOGI UKREPOV NA PODLAGI PREGLEDA LITERATURE O DOSEŽKIH NOVIH TEHNOLOGIJ IN DRUGIH INOVACIJ

Kot je bilo že rečeno v četrtem poglavju, z razvojem znanosti in zlasti informacijsko-komunikacijskih tehnologij se odpirajo številne nove možnosti in načini za premagovanje ovir za invalide, ki bodo v prihodnje zagotovo vključene med ukrepe za zagotavljanje dostopnosti za invalide. Nekaj takšnih rešitev (ki smo jih podrobno opisali v 4. poglavju) predlagamo kot ukrepe, ki bi jih bilo treba uvajati tudi pri nas.

NAČRTOVANJE/OBLIKOVANJE ZA VSE (angl. design for all – DfA)

Izraz načrtovanje/oblikovanje za vse pomeni uporabniku prijazno načrtovanje, se pravi takšno, ki po nepotrebnem ne otežuje rokovanja s proizvodom ali storitvijo pri tem pa vseeno ohranja estetsko in uporabno vrednost izdelka. Cilj, ki ga zasleduje načrtovanje za vse, so pametne rešitve, ki se jih bo lahko s kar najmanj težavami posluževal kar najširši krog uporabnikov. Na eni strani bi torej lahko takšno načrtovanje koristilo vsakomur, saj je v življenju vsakdo občasno funkcionalno oviran, hkrati pa takrat, ko to ni, nikogar takšno oblikovanje (če je pravilno zasnovano in izvedeno) ne ovira – je torej »nevidno«.

PODPORNE TEHNOLOGIJE (angl. assistive technologies – AT)

Podporna tehnologija je splošni izraz za katero koli napravo ali sistem, ki omogoča posamezniku, da opravi svojo nalogo, ki bi je sicer ne bi mogel narediti, ali pa povečuje enostavnost in varnosti, s katero se lahko določena naloga izvede. Podporne tehnologije omogočajo uporabniku bolj učinkoviti nadzor okolja s čim manjšim fizičnim naporom, istočasno pa lahko služijo kot uporabni proizvod, ki zagotavlja udobje, in kot terapija. Iz tega vidika je podporna tehnologija nadvse primerna za invalidne osebe pri zagotavljanju dostopnosti v vsakdanjem življenju, saj omogoča nadomestitev ali zdravljenje izgub motoričnih, senzornih ali kognitivnih sposobnosti ter aktivno vključitev teh ljudi v družbo in samostojno življenje.

Med najbolj uveljavljenimi podpornimi tehnologijami velja omeniti naslednje:

- elektronsko odpiranje vrat in zaves (za gibalno ovirane)
- električne dvizne ploščadi oziroma stoli (za gibalno ovirane)
- svetilni sistem hišnih zvoncev (za gluhe in naglušne)
- vibracijska naprava za opozarjanje na alarm (za gluhe in naglušne)
- elektronske bele palice opremljene s senzorji (za slepe)
- taktilni alarmi (za slepe)

Mnogo tovrstnih inovacij že upoštevajo ukrepi v različnih dokumentih, ki smo jih predstavili v tretjem poglavju. Težava pa je v tem, da je dostop do teh pripomočkov v večini primerih zelo otežen zaradi pomanjkanja finančnih sredstev.

Druge pomembne rešitve na tem področju se nanašajo na razvoj podpornih tehnologij (strojne in programske opreme) za potrebe dostopa do komunikacij in informacij prek

računalnikov in drugih telekomunikacijskih sistemov. Naštevamo nekaj teh glede na funkcionalno oviranost posameznika.

PODPORNE TEHNOLOGIJE ZA SLEPE IN SLABOVIDNE OSEBE

Rias – daljinska infrardeča zvočna označba (angl. remote infrared audible signage) pomaga slepim in slabovidnim dostop do vidnih besedilnih informacij, ki so v odprtih in v zaprtih prostorih, pomaga pa tudi posamezniku, da se orientira v okolju. Sistem sestoji iz infrardečih oddajnikov, ki ponavljajoče pošiljajo kodirano govorno različico vsebine znaka in informacijo o nahajanju bližnjih lokacijskih značilkah v grajenem prostoru prek brezžične komunikacije (npr. bluetooth, WLAN itd.), pri čemer je lahko informacija poslana na prenosni telefon ali dlančnik. Uporabnik s pomočjo sprejema signalov določi svojo pozicijo v prostoru, v katerem so kot element grajenega okolja nameščeni orientacijski znaki.

Braillove vrstice (angl. braille displays) so elektromehanska naprava, ki slepim nadomešča običajen računalniški monitor. Navadno se ob uporabi nahaja pred tipkovnico, na njej pa je vrsta majhnih lukenj, skozi katere se na površino dvigujejo kroglice, ki se nato spet pogrezajo. Osem takšnih lukenj, razporejenih v pravokotnik 2 x 4 ustreza enemu Braillovemu znaku, takih znakov pa je na Braillovih vrsticah običajno med 40 in 80, odvisno od izvedbe. Slepa oseba s prsti tipa po Braillovi vrstici, kjer se skladno z vsebino, sicer prikazano na zaslonu, oblikujejo ustrezni Braillovi znaki. Tako bere besedilo z zaslona oziroma opis vsebin na njem. Obstajajo tudi prenosne Braillove vrstice, ki jih lahko uporabljamo tako v povezavi z namiznimi kot s prenosnimi računalniki.

Elektronski Braillovi organizatorji (angl. braille notetakers) so manjše prenosne naprave z Braillovo tipkovnico za vnos podatkov. Kot izhodni vmesnik lahko služi naprava za sintezo govora ali pa Braillova vrstica. Braillove organizatorje napajajo baterije, uporabljajo pa jih lahko slepi in slabovidni, ki obvladajo Braillovo pisavo. S pomočjo Braillovega organizatorja lahko uporabniki zapisujejo, pregledujejo in urejajo podatke, vodijo elektronski imenik ter hranijo tekstovne dokumente v običajni ali Braillovi pisavi. Dodatne funkcije vključujejo govorečo uro, koledar, telefonski imenik, znanstveni kalkulator in štoparico. Lahko ga uporabljamo kot sintetizator govora za računalnik in s tem za dostop do standardnih aplikacij, na primer odjemalcev elektronske pošte ali spletnih brskalnikov. Z uporabo možnosti za pretvorbo Braillove pisave v običajni tisk lahko vsebine iz organizatorja natisnemo na papir z običajnim tiskalnikom.

Braillovi tiskalniki (angl. braille embossers). Braillove tiskalnice priključimo na računalnik in z njimi tiskamo reliefne Braillove znake. V nekaterih primerih je potrebna programska oprema za prevajanje besedila in grafike v Braillovo pisavo. Braillovi tiskalniki omogočajo tisk Braillove pisave z osmimi ali šestimi pikami, nekateri pa lahko tiskajo tudi grafiko.

Optični bralnik (angl. scanners) je naprava, ki posname podobo natisnjene strani in jo pretvori v računalniško datoteko. V smislu podpornih tehnologij so najpomembnejši večji optični bralniki z ravno površino, na katero postavimo dokument, ki ga želimo prebrati. S takšnimi bralniki lahko namreč z visoko ločljivostjo preberemo denimo strani iz knjig in jih nato shranjujemo in urejamo s pomočjo računalnika. Do dokumentov, ki smo jih na ta način prebrali, lahko potem dostopamo z drugimi podpornimi tehnologijami: lahko jih

preberemo z bralnikom besedila, povečamo z elektronskim povečalom ali natisnemo z Braillovim tiskalnikom. Bralniki besedila lahko v povezavi s sintetizatorji govora celotno vsebino zaslona (vključno z gumbi, meniji, besedilom in ločili) pretvorijo v govorno informacijo. Tako slepim in slabovidnim osebam omogočajo dostop do tiskanega materiala.

Aplikacije za branje zaslonov (angl. screen reader). Osebe z izgubo vida berejo besedilo z računalniškega zaslona s pomočjo Braillove vrstice, prek otipljivih, spreminjajočih se Braillovih znakov, kar pa poteka počasi. Najnovejše inovacije na tem področju so bralniki – avdio uporabniški vmesnik oziroma aplikacija, ki bere zaslon. Bralniki besedila omogočajo uporabniku, da informacije z zaslona posluša s pomočjo sintetizatorja govora ali da jih prebere s prsti na Braillovi vrstici. Slepim in slabovidnim je tako omogočen dostop do standardnih računalnikov in njihove programske opreme, na primer urejevalnikov besedila, urejevalnikov tabel, poštnih odjemalcev, spletnih brskalnikov ipd. Za upravljanje računalnika v teh primerih namesto miške uporabljamo standardno tipkovnico, na kateri določene tipke služijo tudi kot bližnjice do določenih funkcij. Različnih bralnikov besedila je precej, imajo pa nekaj skupnih funkcij: sintetizirani govor je možno utišati s pritiskom ene same tipke, nastavljeni pa so tudi višina glasu in njegova glasnost ter hitrost govora. Po želji lahko izgovorjeno besedilo poslušamo ponovno. Med tipkanjem lahko bralnik sproti izgovarja posamezne natipkane črke ali besede. Prepozna tudi znake, kot so velike začetnice, ločila in simboli, ter prebira vsebino menijev, pogovornih oken, namigov, sistemskih sporočil in ostalega besedila oziroma grafičnih informacij. Posebna programska oprema omogoča celo pretvorbo matematičnih enačb v govor.

Programska oprema za optično prepoznavanje znakov (angl. optical character recognition – OCR) pretvarja papirne dokumente in datoteke PDF v elektronsko obliko. Programe OCR uporabljamo v povezavi z računalnikom in optičnim bralnikom (skenerjem). S slednjim skopiramo natisnjeno besedilo na računalnik, kjer ga lahko v elektronski obliki shranimo ali denimo preberemo in povečamo z ustrezno programske opreme. Slepim in slabovidnim lahko s pomočjo naprednejših programov OCR berejo tiskane vsebine, na primer knjige, revije, dopise in druge tiskovine. Programi OCR lahko rešujejo tudi težave pri učenju, denimo v primerih, ko učeči težko berejo ali pa ko imajo zaradi gibalnih in fizičnih prizadetosti omejene možnosti rokovanja s tiskanim materialom. Delovanje programa OCR: knjigo ali drugo tiskovino vložimo v optični bralnik, povezan z računalnikom. Bralnik posname sliko dokumenta in jo v elektronski obliki posreduje računalniku. Program OCR nato pretvori informacije s slike v besedilo, tega pa lahko nato prebere bralnik besedila, ki prav tako teče na računalniku.

Tipkovnice s povečanimi tipkami (angl. expanded keyboards with larger, more widely-spaced keys). Za povečanje oziroma lažjo razpoznavo tipk obstajata dve možnosti: tipke lahko prelepimo z jasnejšimi nalepkami ali pa namesto standardne uporabimo tipkovnico s povečanimi tipkami. Za različne uporabnike obstajajo različne nalepke za čez tipke. Takšne z nalepkami v povečani pisavi so uporabne za slabovidne, medtem ko Braillove tablice pomagajo slepim, da se hitreje naučijo slepega tipkanja. Na voljo so tudi nalepke za prerazporeditev tipk iz navadne v ergonomičnejšo **Dvorakovo postavitev (angl. Dvorak simplified keyboard)** ali v postavitev, ki jo predvideva tuj jezik. Tipkovnice s povečanimi tipkami so različnih barv in imajo različne postavitve tipk. Z

barvnimi nadomestnimi nalepkami z visoko kontrastnimi barvami (npr. belo na črnem, črno na belem) omogočimo hitrejšo razpoznavo največ uporabljanih tipk.

Elektronsko povečalo oziroma **programska oprema za povečevanje elementov na zaslonu (angl. screen magnification software)** služi slabovidnim za lažje branje podatkov z računalniškega zaslona. Sliko na njem je možno umetno povečati, zaslon pa s tem prikazuje le del trenutne vsebine. Večina elektronskih povečal lahko tako poveča celoten zaslon ali njegove dele, lahko pa deluje tudi kot klasična lupa in povečuje področje okrog kurzorja (kazalca miške). Pogosto je mogoče uporabiti invertirane barve ter prilagoditi prikaz in premikanje kurzorja. Povečavo lahko večamo oziroma manjšamo do 16- ali včasih celo 32-krat. Nekatera elektronska povečala vključujejo tudi bralnik besedila rokopisa.

Videolupa (angl. CCTV – Closed Circuit Television) je povečevalna naprava, ki jo sestavljata zaslon in nanj priključena video kamera. Z videolupo dosegamo povečavo slike na dva načina: s projekcijo slike majhnega predmeta na velik zaslon in dodatno še s pomočjo kamerinih leč (zooma). Videolupe slabovidnim osebam povečajo tisk v knjigah in časopisih, uporabljamo pa jih lahko tudi pri pisanju in ročnih opravilih, na primer videvanju niti.

PODPORNE TEHNOLOGIJE ZA OSEBE Z OKVARO SLUHA IN GOVORA

Procesiranje govora (angl. speech processing). Za osebe z okvaro sluha in govora je za povečanje dostopnosti pomembna inovacija naprava, ki pretvarja govor v pisavo in tudi obratno. Procesiranje govora je sestavljeno iz dveh delov, in sicer iz prepoznave govora, kjer naprava avtomatsko prepozna izgovorjene besede ali stavke in jih pretvori v zapisano besedilo, ter sinteze govora, kjer naprava ustvari govor iz zapisanega besedila. Pomembno področje v govornem procesiranju je tudi čustveno obarvan govor, pri čemer naprava prepozna ton glasu govornika (čustveno stanje) ali če sistem sintetizira govor iz besedila in mu doda poudarke ali posebne ikone za izražanje čustev. Obstajajo tudi inovacije, ki omogočajo gluhim telefonski pogovor tudi z osebami, ki nimajo okvare sluha. Gre za to, da se govor osebe z normalnim sluhom prepozna s sistemom za prepoznavo govora in se pretvori v besedilo, ki ga oseba z izgubo sluha prebere. Nekatere različice naprave omogočajo, da se na ekranu pojavi animirana glava, ki prikaže izgovorjavo (s premikanjem ustnic). Naprave za procesiranje govora se uporabljajo tudi pri pretvarjanju govora na televiziji v besedilo.

Telefonski sistemi (angl. telephone systems). Telefonski pogovor je zelo pomemben del sodobnih komunikacij. Za naglušne uporabnike je zato ključnega pomena najti ustrezen telefon in dodatno opremo. S tem dosežemo kar najčistejši zvok, zmanjšamo odmev in nasploh povečamo uporabnost telefonske komunikacije. Obstajajo različne oblike tovrstnih telefonskih sistemov.

Sistem FM (angl. FM systems) je sistem za radijsko komunikacijo na kratke razdalje. Uporabnik posluša govorečega s pomočjo majhnega FM-sprejemnika, ki je povezan s slušnim aparatom oziroma z indukcijsko zanko. Govoreči uporablja mikrofona, povezan z FM-oddajnikom. Sistemi FM so prenosni in so posebej uporabni v primerih, ko so poleg

glasu govorečega v okolju prisotni še drugi moteči zvoki. Takšna okolja so na primer polno zasedena restavracija, predavalnica ipd.

Osebni sintetizatorji govora (angl. personal speech synthesizer) so naprave, ki sodijo med alternative komunikacijske tehnologije (angl. alternative communication technologies – ACT) in so namenjene osebam, ki ne morejo govoriti ali pa je njihov govor težko razumljiv. Tovrstnih pomagal je več vrst, njihova najpomembnejša funkcija pa je ustvarjanje čim boljšega razumljivega približka uporabnikovega naravnega govora. Primarni namen osebnih komunikacijskih naprav je govorna komunikacija, poleg tega lahko pa služijo tudi upravljanju okolja oziroma naprav v njem. Delujejo lahko v povezavi s tipkovnico s črkami in številkami ali pa s simboli oziroma sličicami. Pogosto jih lahko montiramo na invalidski voziček.

PODPORNE TEHNOLOGIJE ZA GIBALNO OVIRANE

Računalniške miške so pomemben strojni pripomoček pri delu z računalnikom. Za osebe, ki so gibalno ovirane, so razvili različna posebna orodja, ki nadomeščajo standardne miške.

Standardne računalniške tipkovnice so precej zapletene naprave, imajo namreč prek sto razmeroma majhnih tipk, ki se nahajajo blizu skupaj, označbe na njih pa so včasih majhne in nerazločne. Delo s takšno tipkovnico lahko osebam z omejenimi možnostmi premikanja rok, dlani ali prstov predstavlja težavo, zato so strokovnjaki razvili tipkovnice, ki zmanjšujejo obremenitve in omogočajo delo ljudem, ki so gibalno ovirani.

Stikala oziroma **stikalni sistemi (angl. switch systems)** so kombinacija strojne in programske opreme, ki omogoča potrjevanje izbire. Na zaslonu se ročno ali samodejno pomikamo med različnimi možnostmi in pritisnemo stikalo, ko je označena tista, ki jo želimo izbrati. Stikala lahko nadomeščajo miško in tipkovnico. V povezavi z ustrezno programsko opremo (uporabniškimi vmesniki) tako omogočajo uporabo računalnika osebam, ki imajo nadzor nad vsaj enim telesnim gibom.

Sistemi za razpoznavo govora (angl. speech recognition) so računalniški programi, ki omogočajo uporabniku glasovni vnos besedila in v nekaterih primerih izvajanje pogostih računalniških opravil s pomočjo govorjenja v mikrofoni. Za delo z računalnikom potem v teh primerih ne potrebujemo tipkovnice ali miške. Pri vnosu besedila računalnik analizira uporabnikov govor, skuša razpoznati besede in jih nato sproti natipka namesto uporabnika. Za zajem govora uporabljamo mikrofoni, natančnost razpoznavne pa je pri optimalnih pogojih precej visoka.

Sistem za sledenje očesu (angl. eye tracking system) je namenjen osebam s kompleksnimi gibalnimi oziroma fizičnimi prizadetostmi, ki so nezmožne uporabe računalnika s pomočjo klasičnih vhodnih vmesnikov, kot sta miška in tipkovnica, pomagati pa si ne morejo niti s katero od za ta namen predvidenih podpornih naprav, denimo upravljalno ročico. Pri uporabi sistema za sledenje očesu je za premikanje kurzorja (kazalca miške) po zaslonu dovolj že premikanje oči, kajti kurzor stalno zasleduje mesto na zaslonu, kamor je uperjen uporabnikov pogled. V primeru, da uporabnik ni zmožen uporabe nobenega drugega načina za potrjevanje izbire, denimo pritiska gumba ali

pihanja v cevko, lahko preprosto strmi v točko na zaslonu ali ji pomežikne, to pa je potem enakovredno miškinemu kliku nanjo. Sistem za sledenje očesu tako v povezavi z drugimi podpornimi tehnologijami uporabniku omogoča celostno uporabo računalnika, kar vključuje tipkanje, brskanje po spletu, uporabo elektronske pošte, upravljanje okolja, video igre itd.

Sistemi za predvidevanje zapisa besedila (angl. predictive text systems) so računalniški programi, namenjeni pomoči pri tipkanju. Z njimi je vnos besedila hitrejši, lažji in natančnejši, ker program na podlagi pogostnosti besed in sobesedila predvideva, kaj uporabnik skuša natipkati. Med tipkanjem tako program nenehno skuša uganiti trenutno besedo ali celo stavek in predlaga več različnih dokončanih besed oziroma stavkov. Ko ugame, uporabnik preprosto izbere pravo možnost, ne da bi jo moral natipkati do konca. Poleg tega so mnogi programi za predvidevanje zapisa besedila zmožni tudi popravljanja tipkarskih napak, dodajanja nepoznanih besed v svoje slovarje, izgovarjanja napisanih ali predlaganih besed ipd. Predvidevanje zapisa besedila je včasih vključeno v sorodni programski opremi, npr. emulatorjih miške.

PODPORNE TEHNOLOGIJE ZA OSEBE S TEŽAVAMI V DUŠEVNEM ZDRAVJU IN MOTNJAMI V DUŠEVNEM RAZVOJU

Govoreči elektronski slovarji in leksikoni (angl. speaking dictionary and thesaurus) so namenjeni ljudem s težavami pri učenju in vsem ostalim, ki besede pogosto zapisujejo nepravilno. Besede vnašamo prek majhne tipkovnice, naprava pa nato prikaže njihove definicije in sopomenke ter jih tudi prebere. Ena od uporabnih funkcij omogoča, da naprava zazna nepravilno zapisano besedo in predlaga podobne pravilne.

Izdelava miselnih vzorcev (angl. mind mapping). Strokovnjaki za pomoč pri učenju pogosto priporočajo uporabo miselnih vzorcev. Miselni vzorec je grafična predstavitev pojmov oziroma tem in njihovih povezav z drugimi koncepti. Miselni vzorci so dobrodošlo orodje, ki ga uporabljamo pri zapisovanju, preverjanju, pomnjenju, povzemanju in splošnem urejanju informacij. Priljubljeni so tudi pri t. i. možganskih nevihtah oziroma poglobljenem usmerjenem premišljevanju. V miselnem vzorcu so skice in besede povezane s črtami. Začnemo z osrednjo temo oziroma pojmom, okoli njega nanizamo sorodne koncepte in pojme ter njihove logične povezave ponazorimo s povezovalnimi črtami. V programih za izdelavo miselnih vzorcev lahko v miselni vzorec dodajamo slike ali datoteke z računalnika. Nekateri programi omogočajo predstavitev miselnega vzorca tako v obliki besedila kot v grafični obliki.

AMBIENTALNE INTELIGENCE (angl. ambient intelligence – Aml)

Ambientalna inteligenca ali pametno (inteligentno) okolje je izraz, ki se uporablja za identifikacijo metodologij in tehnologij, ki omogočajo okolje, ki se učinkovito odziva na potrebe uporabnika. Gre za konvergenčno okolje, ki združuje računalniške in napredne omrežne in podporne tehnologije (inteligentne in inovativne naprave) in posebne vmesnike (senzorje) za zaznavanje in interakcijo z uporabniki na diskreten način. Gre za zapletene sisteme oziroma sistemska okolja prilagojena za invalidne in druge funkcionalno ovirane osebe, pri načrtovanju pa je treba prostor zasnovati po načelu

načrtovanje za vse. Strojna oprema mora biti integrirana v okolje na nevsiljiv način in v minimalnih dimenzijah, s čim manjšo porabo prostora in energije, kar omogočajo pametni materiali, različne nanotehnologije ipd. Takšno okolje prepozna prisotnost oseb v prostoru na podlagi fizioloških značilnosti (npr. glas, kretnje ipd.) in je vselej pripravljeno na zahtevo po storitvi. Na ta način je omogočen nadzor nad dogajanjem v okolju, nadzor bioloških funkcij uporabnika, vključuje pa tudi varovanje uporabnika.

PAMETNA HIŠA (angl. smart house)

Pametna hiša je sistem, ki se odziva na potrebe in dejavnosti ljudi in je prilagojen človekovim kognitivnim in fizičnim sposobnostim. Pametne hiše so opremljene z najsodobnejšo opremo, pripomočki in tehnologijo, ki so med seboj funkcionalno povezani, s čimer so zagotovljeni pogoji, da lahko imajo invalidi najvišjo stopnjo funkcionalne samostojnosti in neodvisnosti. Elektronski sistemi v hiši omogočajo nadzor nad bivalnim okoljem in izvedbo določenih opravil (odpiranje in zapiranje vrat, dviganje zaves, vklop in izklop ogrevanja itd.) z minimalno fizično silo na različne načine (daljinski upravljalnik, govornim ukazom, nadzorna plošča na invalidskem vozičku, celo z gibanjem očesnih zrkel ipd.). V takšnih hišah je vgrajena najsodobnejša komunikacijska tehnologija, ki omogoča e-dostopnost in e-vključenost z različnimi okolji – grajenim okoljem v obliki zgradb in družbene infrastrukture, socialnim okoljem (interakcija z bližnjimi, sosedi, ponudniki storitev) in sekundarnim okoljem (kultura, politika, ekonomija, ekologija itd.).

TELENEGA (angl. telecare)

Oskrba na domu zagotovljena na daljavo – t. i. telenega – je inovativen sistem, ki pomeni nadgradnjo pametnih domov. Pri tem so domača okolja uporabnikov, ki so urejena po konceptu pametnih domov, povezana v omrežje oddaljenega nadzora in prek njega z izvajalci oskrbe in storitev. Sistem deluje po principu, da senzorji, ki so vgrajeni v domačem (pametnem) okolju uporabnika na diskreten način (na kljukah, ročajih, ročnih urah ipd.), spremljajo življenjski cikel uporabnika, njegove fiziološke in psihične funkcije (npr. frekvenco pritiskanja na stikala, pogostost prehajanja iz enega v drug prostor, odpiranja vrat ipd.), spremlja tudi spremembe in trende sprememb v življenjskem stilu ipd. Ambientalna inteligenca v sistemu telenega prenaša uporabniku tudi opozorila (npr. ko je čas za jemanje zdravil ipd.). Informacije se prenašajo in beležijo v oddaljenem informacijskem (nadzornem) sistemu. Če sistem zazna kakršne koli spremembe, ki odstopajo od normalnih parametrov uporabnika, samodejno sproži alarm, ki se prenese v klicni center (k oddaljenemu skrbniku), ta pa ustrezno odreagira v uporabnikovem domačem okolju. Oskrba na domu na daljavo je velika priložnost za invalide in druge funkcionalno ovirane ljudi, saj omogoča, da lahko uporabnik čim dlje časa ostaja v domačem okolju, v katerem je sposoben živeti čim samostojneje in čim bolj kakovostno, institucionalizacija, ki jo nekateri doživljajo kot zelo travmatično izkušnjo, pa ni potrebna oziroma je preložena na kasnejši čas.

Glavna splošna značilnost rešitev, ki smo jih predlagali v tem sklopu je, da so precej drage in je treba zagotoviti veliko sredstev, da so lahko dostopne vsakemu invalidu. Na osnovi informacij, ki smo jih dobili lahko sklepamo, da velika večina invalidov teh pripomočkov nima na razpolago. Res pa je tudi, da večina teh podpornih tehnologij še niti ni uvedenih v Sloveniji. Naš predlog je, da državni resorji, ki so odgovorni za različna

področja oviranosti izvedejo ustrezne aktivnosti za ugotavljanje možnosti za uvajanje novih tehnoloških rešitev, ki so namenjene olajšanju življenja oz. odpravo ovir, ki invalidom preprečujejo polno udeležbo in aktivno vključevanje v družbeno življenje.

6. SKLEP

Kot je bilo že navedeno v uvodu tega poglavja so številni ukrepi, ki so jih predlagali anketiranci bili že predvideni v strategiji Dostopna Slovenija in Akcijskem programu za invalide 2007–2013. Vendar moramo istočasno ugotoviti, da velika večina teh ukrepov še vedno ostaja le na papirju v obliki predloga. Le manjši del ukrepov je dejansko izvajan.

Dokaz za to trditev je prav v tem, da so v raziskavi anketiranci našli številne probleme, ki bi morali biti že rešeni, če bi bili ukrepi, ki so bili določeni v omenjenih dokumentih izvedeni. Kljub sprejetju številnih zakonskih določb in predpisov, ki naj bi urejevali pravic invalidov do neoviranega dostopa lahko ugotovimo, da se stanje na področju še ni bistveno spremenilo. Samo določanje ukrepov brez njihovega praktičnega izvajanja ne bo ničesar premaknilo naprej.

Z ukrepi, ki smo jih predlagali na osnovi primerov zakonodaje v državah Evropski uniji, smo želeli opozoriti na nekatere, pri nas še neizkoriščene možnosti, ki so v tujini že doprinesle k izboljšanju dejanskega uresničevanja pravic invalidov do dostopa brez ovir. Ukrepi, ki jih predlagamo v večini primerov niso niti organizacijsko, niti finančno zelo zahtevni (spletni portali, svetovanje, nadzor nad izvajanjem zakonodaje ipd.). Izjema so ukrepi, ki se eksplicitno vežejo na dodeljevanje finančnih podpor, kot so to na primer subvencije za prilagoditev stanovanj. Ti ukrepi so z vidika porabe javnih sredstev sicer zahtevni, vendar jih moramo presojeti z vidika dolgoročnih stroškov in koristi. Tako je na primer pomoč invalidom pri prilagajanju njihovih lastnih domov, kot alternativa zavodskemu bivanju, z vidika družbenih stroškov zagotovo bolj ekonomična. Ob upoštevanju ostalih pozitivnih učinkov samostojnega bivanja invalidov, so koristi takšnih ukrepov še večje.

Najnovejši pristopi k odpravljanju ovir povezanih z dostopnostjo grajenega okolja, komunikacij in informacij temeljijo na informacijsko-komunikacijski tehnologiji. Uveljevanje tovrstnih pristopov v praksi je (pre)počasna. Dosledno upoštevanje načel načrtovanje/oblikovanje za vse in uvajanje podpornih tehnologij v najširšem smislu – kar predlagamo kot ukrep – bi omogočilo invalidom boljši dostop brez ovir in večjo socialno vključenost, pa tudi manjšo odvisnost od tuje pomoči in čim samostojnejše življenje v svojem domačem okolju.

Predloge ukrepov je treba pretvoriti iz črk na papirju v konkretne dejavnosti v družbi oz. na terenu. V ta nameni so anketiranci - konkretnije, predstavniki invalidskih organizacij - dali še en pomemben predlog. Potrebno je natančno pregledati stanje na terenu z namenom ugotavljanja obstoječih ovir, pripraviti ustrezne sezname le teh, odgovorne opozoriti na ugotovljene pomanjkljivosti ter od njih zahtevati, da se nepravilnosti čimprej odpravijo. Predlog smatramo za ključni vzvod, ki bo končno privedlo do izvajanja konkretnih ukrepov za uresničevanje pravic invalidov do dostopa brez ovir.

Zaradi tega predlagamo nadaljevanje dela na raziskovalnem projektu z drugo fazo. Druga faza raziskave bo vsebovala dva glavna dela:

1. Podrobna terenska analiza vseh pomembnih javnih objektov po državi. S to analizo bomo ugotavljali prisotnosti grajenih ovir, jih dokumentirali in predlagali ukrepe za njihovo odpravo.
2. Podrobna analiza ustreznosti izvajanja družbenih storitev za potrebe invalidov. S to analizo bomo preverjali učinkovitost in pravilnost delovanja javnih in drugih sistemov pri zagotavljanju storitev za invalide.

Ugotovitve raziskave bomo predstavili v obliki opomnika, ki ga bomo pošiljali dotičnim ponudnikom storitev na terenu kakor tudi odgovornim za sprejemanje potrebnih politik in izvajanje ukrepov na državnem nivoju. V opomniku bo izražena zahteva, da se ugotovljene slabosti oz. pomanjkljivosti čimprej odpravijo. Predlagali bomo uvedbo sankcij za tiste, ki v določenem času ne bodo izvedli ustreznih ukrepov.

Vlogo za nadaljevanje raziskovalnega projekta bomo poslali Javni agenciji za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS) ko bo objavljen javni razpis za sofinanciranje raziskovalnih projektov za leto 2009.

7. LITERATURA IN VIRI

LITERATURA

Barlow, J., Bayer, S., in Curry, R. (2005) Flexible homes, flexible care, inflexible organizations? The role of telecare in supporting independence. *Housing Studies*, 20(3), str. 441–456.

Barlow, J., in Venables, T. (2004) Will technological innovation create the true lifetime home? *Housing Studies*, 19(5), str. 795–810.

Cortez, U., in drugi (2003) Assistive technologies for disabled and for the new generation of senior citizens: the e-tools architecture. *AI Communications*, 16, str. 193–2007.

Danski zakon o neodvisnem življenju za težje invalide (2007). Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, Direktorat za invalide. (Neobjavljeno besedilo, prejeto po elektronski pošti).

Dewsbury, G., Rouncefield, K. C., Sommerville, I. (2004) Depending on digital design: extending inclusivity. *Housing Studies*, 19(5), str. 811–825.

Filipović, M., Černič Mali, B., Sendi, R. (2002) Bivanje za starejše, v: Mandič, S., Filipović, M. (ur.) *Stanovanjske študije (Znanstvena knjižnica, 51)*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

Flaker V., Jurančič, I., Nagode, M., Rode, N., Škerjanc, J., Urh, Š., Videmšek, P., Zaviršek, D. (2003) *Načrt pilotskega projekta uvajanja neposrednega financiranja*. Fazno poročilo pred začetkom eksperimenta. Ljubljana, Fakulteta za socialno delo in Inštitut RS za socialno varstvo.

Garcés, J., Sendi, R., Černič Mali B., Kerbler, B. K., (2007) *Free movements and equal opportunities for all. LivingAll Detection of main barriers*. Graz, Compass Sozial- und Gesundheitsverein.

Garcés, J., Sendi, R., Černič Mali B., Kerbler, B. K., Kobal, B. (2007) *Free movements and equal opportunities for all LivingAll, Compilation and classification of the national policies and action plans in Europe*. LivingAll national initiatives report. Valencia, Polibienestar.

Garcés, J., Sendi, R., Černič Mali B., Kerbler, B. K., Kobal, B. (2007) *Free movements and equal opportunities for all*. LivingAll Report concerning the disabled free movement at European level. Valencia, Polibienestar.

Kobal, B., Žakelj T., Smolej, S. (2004) Osebna asistenca kot sredstvo za neodvisno življenje hendikepiranih. *Socialno delo*, 43, 5–6, str. 291–298.

Kresal, B. (ur.) (2007) *Vodnik po pravicah invalidov v slovenski zakonodaji*. Ljubljana, Inštitut za delo pri pravni fakulteti.

Kroflič, M. (ur.) (1997) *Človeške pravice in invalidi – Zbornik esejev*. Ljubljana, Zveza društev invalidov Slovenije.

Milner, J., in Madigan, R. (2004) Regulation and innovation: rethinking inclusive housing design. *Housing Studies*, 19(5), str. 727–744.

Osebna asistenca za neodvisno življenje (2004). Ljubljana, YHD – Društvo zateorijo in kulturo hendikepa.

Ostrovršnik, B. (2004) Pametna hiša kot orodje in priložnost za lažjo komunikacijo ljudi z omejenimi sposobnostmi z različnimi okolji, v: Bešter, J., Humar, I. (ur.) *Pametne stavbe*, str. 111–113. Ljubljana, Elektrotehniška zveza Slovenije.

Pecora, F., in Cesta, A. (2007) DCOP for smart homes: a case study. *Computational Intelligence*, 23(4), 395–419.

Pečarič, E. (2003) Pasti profesionalizacije osebne asistencе. *Socialno delo*, 42, 4–5, str. 299–303.

Poropat, K., Bohinc, K. (2004) Osebna asistenca z vidika zaposlovanja. *Socialno delo*, 43, 2–3, str. 143–144.

Ramagnino, P., in Shapio, D. (2007) Artificial intelligence methodes for ambient intelligence. *Computational Intelligence*, 23(4), 393–394.

Rodriguez, M. D., in drugi (2005) Agent-based ambient intelligence for healthcare. *AI Communications*, 18, str. 201–216.

Sandhu, J. S., Saarnio, I., in Wiman, R. (2001) *Information and communication technologies and disability in developing counties*. Dostopno na: <http://siteresources.worldbank.org/DISABILITY/Resources/280658-1172609480904/InformationCommSandhu.pdf>

Seisenbache, G., Sendi, R., Kerbler, B. K. (2007) *Free movements and equal opportunities for all LivingAll. Compilation and classification of tehcnical measures*. Vienna, University of Technology.

Sendi, R., Černič Mali, B., Jakoš, A., Filipović, M. (2002) *Stanovanjske potrebe upokoencev in drugih starejših oseb*. Ljubljana, Urbani izziv – publikacije.

Slovar slovenskega knjižnega jezika (2000). Ljubljana, DZS.

Smolej, S., in Nagode, M. (2007) *Spremljanje izvajanja socialnovarstvenih programov, ki dopolnjujejo javno službo na tem področju: analiza programov osebne asistencе*. Ljubljana, IRSSV.

Spandler, H. (2004) Friend or Foe? Towards a critical assessment of direct payments. *Critical Social Policy*, 24(2), 79, str. 187–209.

Škerjanc, J. (2004) *Individualizacija socialno varstvenih storitev in njen vpliv na kakovost življenja uporabnikov*. Magistrsko delo. Ljubljana.

Šuštaršič, B. (2005) Aktualnost preprečevanja diskriminacije invalidov, v: Kroflič, M. In Uršič, C. (ur.) *Človekove pravice in invalidi – za 14. člen – od ideje do ustavnega zakona*, str. 23–26. Ljubljana, NSIOS, Zveza delovnih invalidov Slovenije, Inštitut RS za rehabilitacijo.

Uršič, C. (1995) Definicije in terminologija, v: Uršič, C., in Drobnič, J. (ur.) *Zaposlovanje invalidov. Primerjava politik, koncepcij in urepov*, str. 11–15. Ljubljana, Inštitut RS za rehabilitacijo, Republiški zavod za zaposlovanje.

Uršič, C. (2005) Med teorijo in prakso (Razmišljanje o pripravi delovnih tez zakona o izenačevanju možnosti za invalide). Dostopno na:
<http://www2.arnes.si/~sudmhusk/images/02-Ursic.pdf>

Uršič, C. (2007) Predgovor, v: Kresal, B. (ur.) *Vodnik po pravicah invalidov v slovenski zakonodaji*, str. 7–10. Ljubljana, Inštitut za delo pri pravni fakulteti.

Uršič, C. Kroflič, M. (2002) *Kodeks o ravnanju z invalidnostjo na delovnem mestu: tripartirno strokovno srečanje o ravnanju z invalidnostjo na delovnem mestu*. Ljubljana, Inštitut RS za rehabilitacijo, Zveza delovnih invalidov Slovenije.

Uršič, C., Kroflič, M. (ur.) (1997) *Človekove pravice in invalidi – Zbirka mednarodnih dokumentov*. Ljubljana, Zveza društev invalidov Slovenije.

Vertot, P. (ur.) (2007) *Invalidi in druge osebe s posebnimi potrebami v Sloveniji*. Ljubljana, Statistični urad RS.

Vodeb, V. (2006) *Dostopnost urbanega okolja: San Francisco, London, Ljubljana*. Ljubljana, Urbanistični inštitut RS.

Vovk, M. (2000) *Načrtovanje in prilagajanje grajenega okolja v korist funkcionalno oviranim ljudem: priročnik*. Ljubljana, Urbani izziv – publikacije.

Wraber, T. idr. (2007) *Invalidi in nacionalni program za kulturo 2008 – 11*. Slepi in slabovidni intelektualci v ZDSSS. Projektna skupina SSI za izboljšanje dostopnosti do kulturnih in znanstvenih dobrin za slepe in slabovidne. Ljubljana.

Zupan, A. (2007) Pomen modernih tehnologij v sodobni rehabilitaciji, v: Hočevar, F. (ur.) *Praktični vidiki in možnosti e-vključenosti in dostopnosti za invalide, starejše in za osebe z manjšimi možnostmi*, str. 79–99. Ljubljana, Inštitut RS za rehabilitacijo.

Zupan, A. Cugelj, R., in Hočever, F. (2007) *Dom IRIS (Inteligentne rešitve in inovacije za samostojno življenje)*. Rehabilitacija, 6(1–2), str. 101–104.

Zupančič, R. (2007) Invalidi in invalidske organizacije, v: Babič, B. (ur.) *Mala dežela velike diskriminacije*, str. 17–66. Ljubljana, KUD Priložnost.

VIRI – INTERNET

Internet 1: www.un.org/disabilities/documents/natl/slovenia.doc

Internet 2: http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/invalidi/aktualno_pri_zakonodaji/strategija_o_dostopnosti_slovenije/

Internet 3:

http://www.warrington.gov.uk/Housing/Privatehousing/lifetime_homes_standard.aspx

Internet 4: <http://lt.fe.uni-lj.si/sidean/informacije.html>

Internet 5: http://en.wikipedia.org/wiki/Assistive_technology

Internet 6: http://en.wikipedia.org/wiki/Universal_design

Internet 7: <http://www.ski.org/Rehab/WCrandall/introts.html>

Internet 8: <http://www.gateway2at.org/>

Internet 9: <http://www.orin.com/access/headmouse/>

Internet 10: <http://www.ir-rs.si/filelib/dom-iris/dom-iris.htm>

VIRI – SLOVENSKI DOKUMENTI

Akcijski program za invalide 2007–2013. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/api_07_13.pdf

Ustava Republike Slovenije. Uradni list RS, št. 33/1991, Uradni list RS, št. 42/1997, Uradni list RS, št. 66/2000, Ustavni zakon o spremembi in dopolnitvi členov Ustave Republike – Uradni list št. 69/2004 (člen 14, člen 43, člen 50). Ljubljana.

Nacionalne usmeritve za izboljšanje dostopnosti grajenega okolja, informacij in komunikacij za invalide. Uradni list RS, št. 113/2005. Ljubljana.

Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika (ZUSZJ). Uradni list RS, št. 96/2002. Ljubljana.

Pravilnik o opremljenosti železniških postaj in postajališč. Uradni list RS, št. 53/2002. Ljubljana.

Zakon o graditvi objektov. Uradni list RS, št. 110/2002, Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o graditvi objektov (ZGO-1B) – Uradni list RS, št. 126/2007. Ljubljana.

Pravilnik o zahtevah za zagotavljanje neoviranega dostopa, vstopa in uporabe objektov v javni rabi ter večstanovanjskih stavbah. Uradni list RS, št. 97/2003. Ljubljana.

Zakon o urejanju prostora (ZUREP-1). Uradni list RS, št. 110/2002. Ljubljana.

Zakon o prostorskem načrtovanju (ZPNAČRT). Uradni list RS, št. 33/2007. Ljubljana.

Uredba o prostorskem redu Slovenije. Uradni list RS, št. 122/2004. Ljubljana.

Stanovanjski zakon (SZ-1) in Pravilnik o dodeljevanju neprofitnih stanovanj v najem. Uradni list RS, št. 69/2003 in Uradni list RS, št. 14/2004, Pravilnik o spremembah in dopolnitvah o dodeljevanju neprofitnih stanovanj v najem – Uradni list RS, št. 62/2006. Ljubljana.

Nacionalni stanovanjski program (NPSTA). Uradni list RS, št. 43/2000. Ljubljana.

Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (ZZRZI-UPB2). Uradni list RS, št. 16/2007. Ljubljana.

Zakon o delovnih razmerjih (ZDR). Uradni list RS, št. 42/2002, Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o delovnih razmerjih (ZDR-A) – Uradni list RS, št. 103/2007. Ljubljana.

VIRI – DOKUMENTI EU

The Treaty establishing the European Community – (art. 13, art. 26) (1957). Dostopno na: http://europa.eu.int/eur-lex/en/treaties/dat/C_2002325EN.003301.html#C_2002325EN.003301_5_expl

EU Social Charter (ETS 163) Art 15 (1996). Dostopno na: <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/163.htm>

Resolution of the council on equality of opportunity for people with disabilities (COM 1996 406) (1996). Dostopno na: http://ec.europa.eu/employment_social/soc-prot/disable/com406/index_en.htm

Declaration (No. 22) annexed to the final act of the Amsterdam treaty regarding persons with a disability (1997). Dostopno na: <http://www.eurotreaties.com/amsterdamfinalact.pdf>

Raising employment levels of people with disabilities the common challenge. SEC (1998) 1550T (1998). Dostopno na: http://ec.europa.eu/employment_social/disability/sec155_en.pdf

Council resolution on equal employment opportunities for people with disabilities (1999/C 186/02) (1999). Dostopno na: http://ec.europa.eu/employment_social/soc-prot/disable/ojc186/councilres_en.pdf

Equal treatment in employment and occupation directive (2000/78/EC) (2000). Dostopno na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:EN:HTML>

Charter of fundamental rights of the European Union article 26 (2000).
Integration of persons with disabilities (2000/C 364/01). Dostopno na:
http://www.europarl.europa.eu/comparl/libe/elsj/charter/art26/default_en.htm

Lisbon strategy (2000). Dostopno na: http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm

Towards a barrier free Europe for people with disabilities (COM (2000) 284 final) (2000).
Dostopno na: http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/cnc/2000/com2000_0284en01.pdf

Communication from the Commission: An evaluation of the bridge phase of TIDE (COM(2000)727) (2000). Dostopno na: http://forum.europa.eu.int/Public/irc/infso/e-inclusion/library?l=/tidesarchive/resultssbridgesphase/tideenpdf/_EN_1.0_&a=d

General framework for equal treatment in employment and occupation (2000). Dostopno na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:EN:HTML>

Resolution of the Council and the MS concerning an action plan for mobility (2000/C 371/03) (2000). Dostopno na: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2000/c_371/c_371200_01223en00040010.pdf

eEurope 2002: Accessibility of public web sites and their content, (COM(2001)529) (2001). Dostopno na: http://www.europa.eu/eur-lex/fr/com/cnc/2001/com2001_0529fr01.pdf

Council decision on the European year of people with disabilities 2003 (2001/903/EC) (2001). Dostopno na:
http://eurlex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=32001D0903&model=guichett

Towards full citizenship of persons with disabilities through inclusive new technologies. Resolution ResAP(2001)3 (2001). Dostopno na:
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=233261&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>

eEuropeTargets 2001/2002: EU actions (2001). Dostopno na:
http://ec.europa.eu/information_society/eeurope/2002/action_plan/eaccess/eu/targets_2001_2002/index_en.htm

Proposal for a Council decision on the European year of people with disabilities. 2003. COM (2001) 271 final (2001). Dostopno na: http://ec.europa.eu/employment_social/soc-prot/disable/com271/com_en.pdf

Resolution on the introduction of the principles of universal design into the curricula of all occupations working on the built environment. ResAP(2001) (2001). Dostopno na: [http://www.coe.int/T/E/Social_Cohesion/soc-sp/ResAP\(2001\)E%20.pdf](http://www.coe.int/T/E/Social_Cohesion/soc-sp/ResAP(2001)E%20.pdf)

Resolution towards full citizenship of persons with disabilities through inclusive new technologies. (ResAP(2001)3) (2001) Dostopno na: <http://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=233261&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>

Delivering e-accessibility: Improving disabled people's access to the knowledge based society (SEC(2002) 1039) (2002). Dostopno na: http://ec.europa.eu/information_society/policy/accessibility/policy/eur2002-acc/a_documents/sec_2002_1039_en.pdf

Council resolution on eAccessibility (2002). Dostopno na: http://ec.europa.eu/information_society/policy/accessibility/policy/eur2002-acc/a_documents/council_res_eaccess_2002.html

Council resolution on skills and mobility (2002/C 162/01) (2002). Dostopno na: http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2002/c_162/c_16220020706en00010003.pdf

Declaration of Madrid non discrimination plus positive action results in social inclusion, 2002. Dostopno na: http://eurociu.implantecoclear.org/declamadrid_en.php?PHPSESSID=8638e990b52c2fe28044fb573bbc2398

Council resolution on accessibility of cultural infrastructure and cultural activities for people with disabilities (Official Journal C 134 , 07/06/2003) (2003). Dostopno na: [http://eurlex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&numdoc=32003G0607\(02\)&model=guichett&lg=en](http://eurlex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&numdoc=32003G0607(02)&model=guichett&lg=en)

Council resolution on equal opportunities for pupils and students with disabilities in education and training (2003/C 134/04) (2003). Dostopno na: http://www.europarl.europa.eu/facts_2004/4_8_8_en.htm

Malaga ministerial declaration on people with disabilities Progressing towards full participation as citizens. Appendix 1 in (CM(2003)114) (2003). Dostopno na: [http://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM\(2003\)114&Sector=secCM&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864](http://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM(2003)114&Sector=secCM&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864)

Legislation to counter discrimination against persons with disabilities (CONFMIN-IPH (2003) 3 final) (2003) Dostopno na: [http://www.coe.int/T/E/Social_Cohesion/soc-sp/confmin-iph\(2003\)6%20E.pdf](http://www.coe.int/T/E/Social_Cohesion/soc-sp/confmin-iph(2003)6%20E.pdf)

Report: Citizens not patients: developing innovative approaches to meet the needs of disabled people (CONFMIN-IPH (2003) 5) (2003). Dostopno na:

[http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc-sp/1CONFMIN-IPH%20\(2003\)%205%20E%20Coli.pdf](http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc-sp/1CONFMIN-IPH%20(2003)%205%20E%20Coli.pdf)

European employment strategy (2003). Dostopno na: http://ec.europa.eu/employment_social/employment_strategy/index_en.htm

Commission communication reinforcing the passenger's rights in the European Union: the way forward (2003–2004) (2003). Dostopno na: <http://www.cemt.org/topics/handicaps/develop/EUdev04.pdf>

The EU disability action plan. First Phase 2004-2005 included in: (COM(2003) 650 final) (2003). Dostopno na: http://ec.europa.eu/employment_social/news/2003/oct/en.pdf

Communication from the Commission – equal opportunities for people with disabilities (COM(2003) 650 final) (2003). Dostopno na: http://ec.europa.eu/employment_social/news/2003/oct/en.pdf

Equality and non-discrimination in an enlarged European Union – Green paper (COM(2004)379) (2003). Dostopno na: http://ec.europa.eu/employment_social/fundamental_rights/policy/aneval/green_en.htm

Commission staff working paper – Annex to the communication from the Commission »eAccessibility« – Extended impact assessment (COM(2005) 425 final) (2003). Dostopno na: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52005SC1095:EN:NOT>

Report on patient mobility and healthcare developments in the European Union (2004/2148(INI) (FINAL)A6-0129/2005) (2003). Dostopno na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRe=//EP//NONSGML+REPORT+A6-2005-0129+0+DOC+PDF+V0//EN>

Social agenda (COM (2005) 33 final) (2005). Dostopno na: http://ec.europa.eu/employment_social/social_policy_agenda/social_pol_ag_en.html

Communication from the Commission: Situation of disabled people in the enlarged European Union: the European action plan 2006–2007 (COM(2005) 604 final) (2005). Dostopno na: http://ec.europa.eu/employment_social/index/com_2005_604_en.pdf

Communication from the Commission: Annual policy strategy for 2007: Boosting trust through action (COM(2006) 122) (2006). Dostopno na: http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2006/com2006_0122en01.pdf

Regulation (EC) No 1107/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 (2006). Dostopno na: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l24132.htm>

Council of Europe action plan to promote the rights and full participation of people with disabilities in society: improving the quality of life of people with disabilities in Europe 2006–2015 Included in: (Rec(2006)5) (2006). Dostopno na:

[http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/socsp/
Rec\(2006\)5%20Disability%20Action%20Plan.doc](http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/socsp/Rec(2006)5%20Disability%20Action%20Plan.doc)

Recommendation on the Council of Europe action plan to promote the rights and full participation of people with disabilities in society: improving the quality of life of people with disabilities in Europe 2006–2015 (Rec(2006)5). Dostopno na:

[http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/
socsp/Rec\(2006\)5%20Disability%20Action%20Plan.doc](http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/socsp/Rec(2006)5%20Disability%20Action%20Plan.doc)

St. Petersburg declaration: Improving the quality of life of people with disabilities in Europe: participation for all, innovation, effectiveness (2006). Dostopno na: [http://www.coe.int/t/e/
social_cohesion/socsp/1EDCONF\(2006\)4%20E%20final%20St%20Petersburg%20Declar
ation%2022.09.06.doc](http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/socsp/1EDCONF(2006)4%20E%20final%20St%20Petersburg%20Declaration%2022.09.06.doc)

The European disability action plan 2006–2007 (2006). Dostopno na:

[http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?Type=TA&Reference=P6-TA-2006-
0527&language=EN](http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?Type=TA&Reference=P6-TA-2006-0527&language=EN)

European year of equal opportunities for all 2007: Towards a just society (2007).

Dostopno na: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/cha/c10314.htm>